

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**1950-1960 DÖNEM
TÜRK YE-ABD İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ayhan BAĞLAN

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr.Özlen KÜNÇEK ÇELEBİ

ANKARA-2014

1950-1960 DÖNEM
TÜRK YE-ABD İ L İ K LER

Hazırlayan
Ayhan BA İ LAN

T.C.
UFUK ÜN İVERS İTESİ
SOSYAL İ L İMLER İNST İTÜSÜ
ULUSLARARASI İ L İ K LER ANA İ L İMDALİ
ULUSLARARASI İ L İ K LER İ L İMDALİ

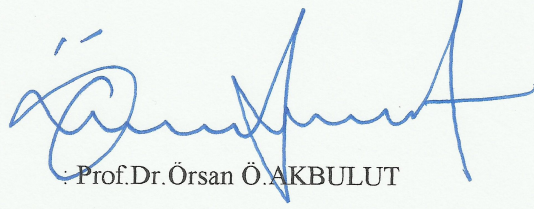
Yüksek Lisans Tezi

ANKARA-2014

KABUL VE ONAY

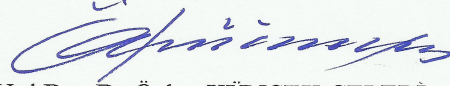
Ayhan BAĞLAN tarafından hazırlanan “1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri” başlıklı bu çalışma, 10 Ocak 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

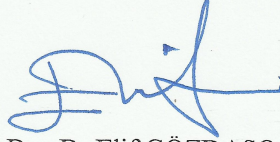
Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Üye

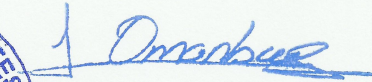
Yrd. Doç. Dr. Özlen KÜNÇEK ÇELEBİ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALIOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

B İ D İ R İ M

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

17 Ocak 2014

Ayhan BALAN

TE EKKÜR

Tez çalı mam sırasında de erli katkılarıyla beni yönlendiren ve her zaman sabır ve ho görüsüyle bana yardımcı olan tez danı manım Sayın Yrd.Doç.Dr.Özlen KÜNÇEK ÇELEB 'ye, de erli jüri üyeleri Sayın Prof.Dr.Örsan Ö.AKBULUT ve Sayın Yrd.Doç.Dr.Elif GÖZDA O LU KÜÇÜKAL O LU'na, üniversitemizin saygıde er ö retim üyeleri ve idari personeline sonsuz saygı ve te ekkürlerimi sunarım.

Çalı mamda sürekli bana destek olan sevgili e im Sakine BA LAN ve o ullaharım lhan Kaan BA LAN ve Orhan Selim BA LAN 'a da çok te ekkür ediyorum.

ÖZET:

Bu tez, 1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ilişkilerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlayıp, sözkonusu zaman diliminde, iki ülke ilişkilerinde ortaya çıkan önemli olaylara dikkat çekmektedir.

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin neden Batı'ya yöneldiğini, Soğuk Savaş döneminde, ABD'den bağımsız bir dış politika izleyip/izleyemediğini detaylı bir şekilde incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Dış Politika ve Soğuk Savaş .

ABSTRACT:

This thesis aims to elaborate on Turkey-USA relations between 1950 and 1960. It attempts to give an account of the major developments and trends in the relations between the two countries in the selected timeframe.

It examines also to find out why Turkey turned to West at the end of the World War II, and analyse in detail whether Turkey has followed a relatively more independent foreign policy separate from United States of America during the Cold War.

Keywords: Turkey, United States of America, Foreign Policy and Cold War.

Ç NDEK LER TABLOSU

I. BÖLÜM

1950 ÖNCES TÜRK YE-ABD L K LER

1. 1950 Öncesi Türkiye-ABD li kilerine Genel Bir Bakı	4
1.1. Osmanlı mparatorlu u-ABD li kileri.....	4
1.2. Lozan Barı Antla ması ve Önemi.....	10
1.3. Lozan Konferasında ABD'nin Tutumu.....	21
1.4. Cumhuriyet Dönemi Türkiye-ABD li kileri.....	24

II. BÖLÜM

1950-1960 DÖNEM TÜRK YE-ABD L K LER

2. 1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD li kileri.....	26
2.1. Truman Doktrini	31
2.2. Marshall Yardımı	42
2.3. Türkiye'nin Kore Sava na Katılması	46
2.4. NATO'nun Kurulu u ve Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması.....	51
2.5. ABD ile Yapılan kili Anla malar.....	55
2.5.1. Ortak Güvenlik Antla ması	56
2.5.2. NATO Kuvvetleri Statüsü Sözle mesi.....	56
2.5.3. Askeri Tesisler Anla ması.....	57
2.5.4. Vergi Muafiyetleri Anla ması	58
2.5.5. Atom Enerjisi Anla ması	58
2.5.6. Türk-Amerikan Güvenlik birli i Anla ması	61
2.5.7. Jüpiter Füzelere Anla ması:.....	61
2.5.8. ncirlik Üssü'nün Kullanılması Anla ması.....	63
2.6. Balkan ttifakı.....	65

2.7. Ba dat Paktı.....	68
2.8. Bandung Konferansı.....	71
2.9. Eisenhower Doktrini.....	73
2.10. Suriye Krizi.....	74
2.11. ABD'nin Türkiye'ye İlk Füzeleri Göndermesi.....	77
2.12. Lübnan Krizi.....	77
2.13. Ürdün Krizi.....	78
2.14. Kıbrıs Sorunu.....	79
2.14.1. Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış	80
2.14.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kıbrıs Sorunu	82
2.14.2.1. Zurich Konferansı.....	84
2.14.2.2. Londra Antlaşması.....	86
2.14.2.3. Zürih-Londra Antlaşmalarının İhlali ve Türk-ABD İlişkilerine Etkisi.....	87
2.14.2.4. ABD'nin Türkiye'ye Uyguladığı Kıbrıs Ambargosu.....	91
2.15. U-2 Olayı ve Türkiye'ye Etkileri	98

III. BÖLÜM

1950-1960 DÖNEM TÜRK YE-SSCB İL İŞKİLERİ VE ABD'İN N TÜRK YE'YE BAKİ Şİ

3. 1950-1960 Dönemi Türkiye-SSCB İlişkileri	103
3.1. İkinci Dünya Savaşı Süresince Türkiye-SSCB İlişkileri.....	104
3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-SSCB İlişkileri.....	105
3.3. SSCB'nin Batıya Yönelik Talepleri.....	106
3.4. SSCB'nin Doğu İlişkilerine Yönelik Talepleri.....	107
3.5. Türkiye-SSCB İlişkileri ve ABD'nin Tutumu.....	109
3.6. Kıbrıs Sorununda Türkiye-SSCB İlişkileri.....	115
SONUÇ	120
KAYNAKLAR	125

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birle ik Devletleri
- a.g.e.** : Adı ge en eser
- a.g.m.** : Adı ge en makale
- BM** : Birle mi Milletler
- BMM** : Büyük Millet Meclisi
- CEEC** : Conference of European Economic Cooperation - Avrupa Ekonomik birli i Konferansı
- CENTO** : Central Treaty Organization - Merkezi Antla ma Te kilatı
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- CIA** : Central Intelligence Agency - Merkezi stihbarat Te kilatı
- EOKA** : Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü
- FAA** : Federal Aviation Administration - Amerikan Sivil Havacılık Otoritesi
- FMS** : Foreign Military Sales - Yabancı Askeri Satı lar
- IMF** : International Monetary Fund – Uluslararası Para Fonu
- LOA** : Letter of Offer and Acceptance - Teklif ve Kabul Mektubu
- MSB** : Milli Savunma Bakanlı ı
- NASA** : National Aeronautics and Space Administration – ABD Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antla ması Örgütü
- ODC-T** : Office of Defense Cooperation Turkey - Türkiye Savunma birli i Ofisi
- OEEC** : Organisation for European Economic Cooperation - Avrupa ktisadi birli i Te kilatı
- SBKP** : Sovyetler Birli i Komünist Partisi
- SEATO** : Southeast Asia Treaty Organization - Güneydo u Asya Antla ması Örgütü
- SOFA** : Statue of Forces Agreement - NATO Kuvvetleri Statüsü Sözle mesi
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birli i
- s.** : sayfa
- TAEK** : Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- WUDO** : Western Union Defense Organization - Batı Birli i Savunma Örgütü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, 1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ilişkilerinin, tarihsel bir süreç içerisinde, tarihsel gerçeklerin farklı bakı açıları ve eleştirilmesi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ilişkilerinin, Türkiye tarihinde özel bir yeri olduğunu düşünmem, tez konusu olarak bu konuyu seçmemde belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu dönemi özel kılan, sonuçları ile uluslararası siyasetin ve coğrafyanın yeniden eklenmesinde etkili olan Soğuk Savaş Dönemi'nin ve bu dönemin baş aktörlerinden ABD ve SSCB karşısında Türkiye'nin, uluslararası çıkarlarını sürdürme ve çatışmaya yol açmadan "çıkar maksimizasyonu"nu azami kılmak için, ABD'ye bağımlı politikaların yönünde bir şekilde yaşadığı bir dönem olmasıdır.

Yine bu dönemde, komünizmin yayılma tehlikesinin olduğu algısı sürekli canlı tutulmuş suretiyle, Türkiye'nin dış politikada yönünde bir şekilde Batı yanlısı tutumu, Türkiye-SSCB ilişkilerini olumsuz yönde etkilerken, o dönem yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletleri karşısında da Türkiye'nin büyük bir itibar kaybına uğramasına sebep olmuştur.

Türkiye ilk defa bu dönemde toprakları dışında bir ülkeye – Güney Kore'ye- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine asker göndermiş, NATO'ya bu dönemde üye olmuş, ABD ile çok boyutlu askeri ve ekonomik işbirliği antlaşmaları yine bu dönemde imzalanmıştır. Söz konusu ikili işbirliği antlaşmaları sonrası, verilen tek taraflı tavizler neticesinde nasıl Türkiye'nin bağımsız bir dış politikadan uzaklaştığı üzerine analizler yapılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik zorlukları aşmak, SSCB'den gelebilecek tehditler karşısında, yalnızlık politikasından sıyrılarak, kendisini güvende hissedebilecek, başını ABD'nin çektiği Batı ittifakı içinde güvenli bir yer edinmek için yoğun gayretler içinde olduğu, siyasal sadakatı dolayısıyla da ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarına nasıl kavuştuğu ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Yine bu dönemde, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye-ABD ilişkilerinde Kıbrıs meselesi önemli bir rol oynamaya başlamış, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla ve kaba bir üslupla kaleme alınmış Johnson Mektubu sonrası, Türkiye-ABD ilişkilerinde büyük kırılmalar yaşanmış ve en nihayetinde 1974'teki Kıbrıs Barış Harekati sonrası, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı 1975-1978 yılları arasındaki üç yıllık silah ambargosu, tarihte hiç görülmediği oranda iki ülke ilişkilerini derinden sarsmıştır.

Özetle, 1950-1960 dönemi Türkiye'sinin içinde bulunduğu ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitelerden yoksun olması sebebiyle, tam bağımsız bir siyasa üretemeyip, hegoman güç olan ABD'nin, Türkiye'nin kendi gerekleri kadar değil, ancak ABD'nin ayırdığı kadar bir alanda siyasa üretebilecek, kısıtlı bir manevra alanına sahip olabildiği gerçeği incelenmeye çalışılmıştır.

G R

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere ve Kıta Avrupası uluslararası politika ve ekonomide başat aktör olma pozisyonlarını yitirirken, bunların yerini karışık kutuplarda yer alan ve uluslararası sistemde iki süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB almıştır. Böylece ABD liderliindeki Kapitalist Blok ile SSCB liderliindeki Sosyalist Blok arasında 1990'ların başına kadar sürecek olan siyasal, ekonomik ve askeri rekabete dayalı "iki kutuplu sistem" dönemi başlamıştır. Diğer taraftan bu iki bloğa karşı tepki olarak, yeni siyasal bağımsızlıklarını kazanan Asya ve Afrika'da Bağılantısızlar Hareketi de gelişmeye başlamıştır.

Türkiye ise bu döneme ağır ekonomik, siyasal ve askeri zorluklarla girerken, tarihsel ve toplumsal gerçekliğin bir zorunluluğu olarak ve SSCB'den kaynaklanan güvenlik endişeleri nedeniyle, yeni uluslararası sistemde tercihini ABD'nin yanında yer almada kullanmıştır.

Bu çerçevede, çalışmanın konusu oluşturulan 1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ilişkileri incelenirken, özellikle Türkiye'nin ABD'ye yönelik geliştirdiği politika yöntemlerine çou zaman ele tirel olarak yaklağılmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerine ele tirel olarak yaklağıldığı süreçlerde, gayemiz kendi bakış açımıza göre tarihi yargılamak değil, 1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ilişkilerini ve bu ilişkilere yön veren önemli olayları, tarihsel gerçekliğe ilişkin verilere bağlı kalarak, tarafsız bir şekilde analiz edip değerlendirmeye çalışmak olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada temel olarak, 1950-1960 dönemi Türkiye'nin ABD'ye karşı ulusal çıkarlar boyutunda, tam bağımsız bir politika izleyip/izleyemediği sorusunun cevabı aranmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, üç ana bölüm, sonuç ve kaynaklar kısmından oluşmaktadır.

Birinci bölümde, 1950 öncesi Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında, ABD'nin 1783'te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu-ABD ilişkilerini tarihi bir perspektif içinde incelemenin yararlı olacağı düşünülmüştü ve bu kapsamda Cumhuriyet dönemine kadar olan tarihi süreç içerisinde, iki ülke ilişkilerinin bağımsızlığı, karlılığı yapılan ticari antlaşmalar ve ABD'ye tanınan imtiyazlar ve kapitülasyonların iki ülke ilişkilerine yansımaları incelenmiştir. Bu dönemin önemli bir özelliği, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş yılları olurken, ABD için ise, dünyada küresel bir güç olma yılında hızla büyüyen gelişme yıllarının başlangıcı olmasıdır.

İkinci bölümde, özellikle savaş ekonomisinin doğrudan bir sonucu olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasal ve askeri zorlukları aşmak, SSCB'den kaynaklanan güvenlik endişelerinden sıyrılarak ABD'nin güvenlik emsiyesi altına girmek için ABD ve Batı ittifakına yakınlaşması zorunluluğu incelenmiştir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, SSCB'yi çevrelemek, sosyalizmin yayılmasını engellemek, uluslararası kapitalizmi genişletmek ve geliştirmek, Batı Avrupa ülkelerini güçlendirmek ve kendisine yeni pazarlar açmak gibi politikalarını gerçekleştirmek amacıyla uygulamaya koyduğu Truman Doktrini ve Marshall yardımları, bu yardımlardan azami oranda faydalanmak için yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmalar sonrasında Türkiye'nin gereğinden fazla ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi etkinliği altına girmesi, Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasının ardından NATO'ya üyelik süreci, ABD'nin Teviki ile Balkanlar ve Ortadoğu ülkeleri ile yapılan paktlar gibi önemli tarihi olaylar incelenmiştir ve bu süreçte, Türkiye'nin izlediği politikaların, ulusal çıkarlarımızla ne derece örtüşüyor olduğunu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yine aynı bölümde, Türkiye'nin Kıbrıs politikası irdelenmiş, Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışı ve Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'na bakışı ve bu konuda ABD ile yaşanan sorunlar ele alınmıştır. Bölümün sonunda Londra ve Zürih Antlaşmalarının imzalanması ve Türkiye'nin bu antlaşmalarla elde ettiği uluslararası hukuki statünün önemi vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde SSCB'nin Türkiye ile imzaladığı 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na 19 Mart 1945 tarihinde tek taraflı olarak son vermesi, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının mütekerren korunması ile Kars ve Ardahan illerinin tekrar Gürcistan'a iade edilmesine yönelik talepleri sonrasında iyice gerilen Türkiye-SSCB ilişkileri ile bu ilişkiler sürecinde ABD'nin Türkiye'ye karşı tutumuna yönelik değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, 1950-1960 döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinin genel bir değerlendirilmesi yapılırken, Türkiye'nin sahip olduğu köklü ve zengin tarihi ile dünya siyasi haritası üzerinde kapladığı coğrafi konulların kendisine sunduğu avantajlardan yeteri kadar yararlanabilecek gerekli altyapı ve eğitimli insan kaynaklarından yoksun olmasının doğal bir sonucu olarak, ayrıca çift kutuplu sistemin getirdiği stratejik ve taktik parametrelere sıkı sıkıya bağlı kalınması, alternatif stratejilerin ve buna bağlı taktik manevra alanlarının geliştirilememesi nedeniyle, Türkiye-ABD ilişkilerinin tek taraflı olarak ABD'ye bağımlılık esasına göre ve ABD'nin sadık bir müttefiki olma istikametinde geliştirilmesi vurgulanmıştır.

Özetle bu çalışmada, 1950-1960 dönemi Türkiye'sinin içinde bulunduğu ekonomik, teknolojik ve askeri zorluklar sebebiyle, tam bağımsız bir siyasa üretemeyip, hegoman güç olan ABD'nin, Türkiye'nin kendi gerekleri kadar değil, ancak ABD'nin ayırdığı kadar bir alanda siyasa üretebilecek, kısıtlı bir manevra alanına sahip olabildiği gerçeği incelenmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

1950 ÖNCESİ TÜRKİYE-ABD İLİKİLERİ

1. 1950 Öncesi Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış

1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ilişkilerine geçmeden önce, ABD'nin 1783'te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu-ABD ilişkilerini tarihi bir perspektif içinde incelemenin yararlı olacağı muhakkaktır.

1699 Karlofça Antlaşması ile Avrupa'da ilk defa toprak kaybeden Osmanlı Devleti, Avrupa içlerine ilerleme stratejisinden, kaybedilen toprakları geri alma ve müdafaa stratejisine yönelmiş, bu tarihten sonra Avrupa karşısında gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti, özellikle 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra, bünyesinde barındırdığı azınlıkların, Osmanlı'dan kopuş sürecinin başlamasına da sebep olmuştur.¹ Başka bir deyişle, ABD'nin 1783'te bağımsızlığını ilan edip, Osmanlı Devleti ile Akdeniz'de ticari ilişkiler başlatma gayretine geçmesi tarihler, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş yılları olurken, ABD için ise, dünyada küresel bir güç olma yılında hızla büyüyüp gelişmesi yılların başlangıcı olacaktır.

1.1. Osmanlı İmparatorluğu-ABD İlişkileri

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin başlangıcı, ABD'nin Akdeniz'deki etkinliğinin doğuya doğru genişlemeye başladığı 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar gitmektedir.² Osmanlı Devleti'nin ABD ile ilişkileri, ticaret ile başlamış, ilerleyen dönemlerde ticaret ilişkilerinin yanı sıra, misyonerlik faaliyetlerinin de ilişkilerde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Osmanlı Devleti-ABD diplomatik ilişkileri, 1823 yılında açıklanan Monroe Doktrini'nin hemen ardından bir çerçeveye oturtulmuş, o yıllardan

¹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 55. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s.66-67.

² Lesser, Ian O.; Fuller, Graham E., **Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Çev.Meral Gönenç, Editör: Yazar Bülbül, 1.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, Temmuz 2000, s.154.

itibaren ABD, Osmanlı'yı “doğunun anahtarı” saymış ve ticari ilişkilerini geliştirmeye büyük önem vermiştir.³

Monroe doktrinini benimseyerek, kendisini politik alanlardan uzak tutmaya çalışmış ABD, uluslararası ticarî faaliyetlere öncelik vermiştir. Ekonomiyi birinci öncelik olarak seçen ABD, o dönemde dünya ticaretinde büyük yere sahip olan Akdeniz'e açılmak istemi ve bu amaçla Akdeniz'de etkin bir güç olan Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkileri tesis etmeye başlamıştır. Bu konuda, Osmanlı Devletinin de il, fakat esas itibari ile ABD'nin çok daha fazla çaba harcadığı bir gerçektir.⁴

İtici ticari ilişkilerin tesis edilmesinde, ABD'nin çok daha fazla istekli olmasının altında yatan sebepler ne olabilirdi ?

Belirtmek gerekir ki, tarihte Türk-ABD ilişkileri hiç de iyi gelişmemiştir, ABD her fırsatta Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürme yolları aramış, küçük olaylarda bile Türkiye'ye karşı kuvvet politikası kullanmış, yenilgi ve imgal gibi en kara günlerimizde karımızda yer almış, uluslararası bağımsızlık savaşını vermeye hazırlanırken, bugün de olduğu gibi, sahip olduğu tüm zenginliklerimize sahip çıkma gayretleri içinde olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun en zayıf zamanlarında söz ve karar sahibi olma yolları aramıştır.⁵

1783'te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan ABD, Osmanlı İmparatorluğu'na göre hem yüzölçümü olarak, hem de nüfus bakımından oldukça küçüktür. Bunun yanında ABD, gelişen sanayisiyle artan üretimini hem yeni pazarlarda sunmak, hem de bu pazarlardan ABD'ye ham madde akışını sağlamak istemektedir. Bu dönemde Avrupa tarafından hasta adam olarak nitelenen İmparatorluk, artık kendisine müttefik bulmakta

³ Yakup Beri ; Aslı Gürkan, “Türk- Amerikan ilişkilerine Bakış :Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler”, TÜS AD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu-Temmuz 2002, s.5. (Erişim) <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28398.pdf>, 27 Aralık 2013.

⁴ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.1.

⁵ Türkkaya Ataöv, **Amerika, NATO ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul, İleri Yayınları, Ekim 2006, s.151.

zorlanıyordu. Bunların sonucu olarak, ABD'nin Osmanlı Devleti ile ilgilenmesine ticaret; Osmanlı'nın ABD ile münasebetlerini resmile tirmesine de dı destek ihtiyacı sebep olmu tur. ABD, ticari çıkarları nedeniyle özellikle Akdeniz'de faaliyet göstermeye ba larken, ABD'nin Akdeniz'e yönelmesi, Osmanlı ile çıkarlarının ço u zaman çatı masına sebep olmu tur.⁶

Yunan ayaklanması sırasında, Osmanlı Devletinin bütün Avrupayı kar ısında bulması ve bilhassa, 27 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının ortak Avrupa donanması tarafından tahrip edilmesi ve yakılması, Osmanlı Devletini, bir yandan Avrupa dı ında bir müttefik aramaya sevkederken, bir yandan da kaybetti i donamasını yeniden ve hızla ve bir dı yardımıla in aa zarureti ile kar ı kar ıya bırakmı tır. Bu sebeple, uzun yıllar kendisi ile ba lantı kurmaya çalı an ABD'nin bu çabalarına cevap vererek, ABD ile “Seyrisefain ve crayı Ticarete Dair” bir ticaret antla ması imzalamı tır. Bu antla manın onay belgeleri her ne kadar 05 Ekim 1931'de stanbul'da teati edilmi ise de, biz söz konusu antla manın tarihi olarak, ABD kaynaklarının kabul etti i 07 Mayıs 1830 tarihini kabul etmekteyiz. Bu antla manın iki özelli i vardır. Birincisi, ABD'nin, Osmanlı Devleti için sava gemileri in aasını öngören, antla manın gizli ve ek maddesidir. Bu maddenin ABD Senatosu tarafından kabul edilmeyece i anla ılınca, ne Ba kana ve ne de Senato'ya sunulan metinlerde bu gizli ve ayrı madde yer almamı tır. Antla manın onay belgelerinin teatisinden önce bu durum Reisülküttab'a bildirildi inde, kendisi bunun antla ma üzerinde hiçbir tesir icra etmeyece ini söylemi tir. Bu sebepledir ki, antla manın *Mecmua-i Muahedat*'tan aldı ımız metninde bu gizli madde yer almamakta, fakat ingilizce metinde bu gizli maddeye yer verilmi bulunmaktadır. Antla manın ikinci özelli i ise, 4. maddesidir. 1868 yılında, Suriye'de bulunan iki ABD vatanda ının Osmanlı Devletine hakaret etmeleri dolayısıyla tutuklanmaları üzerine çıkan antla mazlı a kadar, bu maddenin yorumu iki devlet arasında herhangi bir antla mazlık konusu olmamı tır. Fakat bu hadise

---

⁶ Kerim Sert, “Osmanlı-Amerika li kileri”, 03 Nisan 2013, (Eri im) <http://www.aksitarih.com/osmanli-amerika-iliskileri.html>, 14 Ekim 2013

ile bundan sonraki hadiselerde, Türkçe metin ile İngilizce metin arasındaki farklılık sık sık anlaşmazlıklara sebep olmuştur.⁷

07 Mayıs 1830 Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması bizim yararımıza olan bir ticaret antlaşması olarak kabul edilebilir mi ?

Söz konusu ticaret antlaşması ile ABD’li tüccarlara “en ziyade müsaadeye mazhar millet” hakkı tanınmıyor, ayrıca Osmanlı ülkesindeki Amerikalılara kapitülasyon ayrıcalıkları veriyordu. Antlaşma maddesi yer alan kapitülasyon konusu, Osmanlılarla ABD Hükümeti arasında anlaşmazlıkların yaşanmasına da yol açmıştır.⁸

Ayrıca gözden kaçırılmaması gereken bir hususta, Osmanlı Devletinin aleyhine olarak, o dönem ABD’nin okyanus ötesi ticari gemi filolarına sahip olmasına karşın, Osmanlı Devletinin böyle bir imkanlardan yoksun olmasıdır.

07 Mayıs 1830 Antlaşmasından sonra, Osmanlı Devletinin ABD ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşması, 13 Şubat 1862 tarihli Seyrisefain ve Ticaret antlaşmasıdır. 1830 antlaşmasında olduğu gibi, bu antlaşma da “en ziyade müsaadeye mazhar ülke” prensibi kabul edilmiştir. Bu prensip gereğince İngiltere ile imza edilmiş olan 16 Ağustos 1838 antlaşmasına atfen, % 8 ihracat gümrük resmi tedricen % 1’e indirilecek ve ithalat gümrük resmi de % 1 olacaktır. Ayrıca tuz ve tütünün Osmanlı Devletine ithali de, çok istisnai haller dışında, yasaklanmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin barut, top, silah ve savaş malzemesi konusunda tatbik etmekte olduğu yasak da aynen devam edecekti. Bunların dışında, 1862 antlaşmasının bir özelliği de, 1830 antlaşmasına nazaran, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticari münasebetleri çok ayrıntılı bir şekilde düzenlemesiydi. Bir başka özellik de, 1830 antlaşmasında Amerikanın adı daimen “ABD Devleti” şeklinde geçerken, 1862 antlaşmasında ABD’nin resmi adının “Hükümet-i Müçtemi’-i Amerika”, yani “Amerika Birleşik Hükümetleri” diye zikredilmesidir. Bu antlaşmanın

⁷ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.1

⁸ Türkkaya Ataöv, **Amerika, NATO ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul, İleri Yayınları, Ekim 2006, s.152.

ABD’de 1861-1865 yılları arasındaki ayrılıkçı iç savaş sırasında yapılmı oldu unu da bu vesileyle belirtelim.⁹

Bu ikili antla malar, Osmanlı Devleti ile ABD arasında 11 A ustos 1874 tarihli Suçluların adesine Dair Antla ma, yine aynı tarihte yapılan Tabiiyet Antla ması izlemi tir. Osmanlı mparatorlu u ile ABD ili kileri, Birinci Dünya Sava ı çıkana kadar olan dönemde, “ticari” alanda yo unla mı tır. kili ili kilerin ticari alanda yo unla masının belkide en önemli sebebi, ABD Kongresi’nin 2 Aralık 1823’ten itibaren benimsedi i “Monroe Doktrini” dir. Bu doktrin çerçevesinde ABD, Avrupa’nın siyasi kombinezonlarının dı nda kalmaya ve Avrupa politikasına bula mamaya bilhassa dikkat ederken, bununla tam bir çeli ki halinde olarak, ticari münasebetlerini geli tirmeye büyük a ırlık vermi tir. ABD, ticari münasebetlerinde, “en ziyade müsaadeye mazhar millet” (*the most favored nation*) ilkesini sadece Osmanlı Devletine de il, hemen her devlete kabul ettirmeye bilhassa itina göstermi tir.¹⁰

Osmanlı-ABD ili kilerinde, ABD’nin Osmanlı topraklarında yürüttü ü misyonerlik faaliyetlerinin de önemli bir yeri vardır. Öyleki, ABD ile ili kilerde misyonerlik konusu her zaman bir sorun olarak ortaya çıkmı ve birçok belgede bu sorunlar yer almı tır. Osmanlı topraklarındaki misyonerlerlik faaliyetlerinin 1840’lardan sonra hız kazandı nı söyleyebiliriz. Misyoner Dwight’e göre misyonerlik çalı maları, 1840-1850 arası dönemde canlanma dönemi olmu , nitekim 1845’te Osmanlı topraklarında 34 misyoner, 12 misyoner yardımcısı, 7 okul, 135 ö renci, 1890 yılında ise misyoner sayısı 177’ye, misyoner yardımcısı sayısı 791’e, iptidai, rü ti, kolej ve yüksek okul düzeyindeki okul sayısı 813’e, ö renci sayısı ise 16.990’a ula mı tır. Ayrıca 117 kilise ve nüfusu 28.667’yi bulan bir Protestan cemaati yaratmasını ba armı lardır. Osmanlı Maarif Nazırı Zühdü Pa a’nın yaptırdı ı tahkikat sonucunda, tespit edilebilen toplam 399 adet Protestan okulun büyük bir kısmı “*American Board*” adlı kuruma aitti ve bu okullardan sadece 51’inin ruhsatının bulundu u anla ılmı tır. E itimden sa lı a pek çok farklı alanlarda misyonerlik faaliyetleri yapılmaktaydı. ABD’li misyonerler, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı’nı fırsat bilerek çalı malarını hızlandırmı lardır.

⁹ Armao lu, **a.g.e.**, s.7.

¹⁰ Armao lu, **a.g.e.**, s.ix.

1848 yılında Antep'te, 1850 yılında Arapgir'de, 1853 yılında Tokat ve Kayseri'de, 1854 yılında Maraş, Halep, Sivas ve Harput'ta, 1855 yılında Urfa, Antakya ve Zmit'te, 1856 yılında Musul ve Diyarbakır'da, 1857 yılında Mardin, Bitlis ve Edirne'de, 1863 yılında ise Adana'da misyoner istasyonları kurulmuştur. Amerikan kiliselerinin “*American Board of Commissioners for Foreign Missions*” kanalıyla yaptıkları misyonerlik çalışmaları Osmanlı sınırlarında ya da Rum ve Ermenilere nüfuz etmeye başladıkça, Babıali 1860 yıllarından başlayarak, misyonerlerin çalışmaları denetlemek ve daha sonraları da Türk olmayan unsurlarda milliyetçilik uuru uyandırmasından korktuğu ve Ermeni ayaklanmalarını desteklediklerini tespit ettiği için Amerikan okullarını kapatmak isteyince, ABD ile Osmanlı Devleti arasında Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte anlaşmazlıklar çıkmıştır.¹¹

Yine, ABD'nin 1895 senesinde Erzurum'a konsolos tayin etmek istemesi nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu ile bu konuda çetli problemler yaşanmıştır. Erzurum'da hiç Amerikalı olmamasına rağmen, konsolosluk açmakta direnen ABD'nin asıl amacı, bu şehirde fazlaca nüfusu bulunan Ermenileri kıyıtmaktır. 1897 yılında Erzurum'da konsolosluk açarak bu gayesini de gerçekleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda çöküş hızlanınca Batılılar tarafından “Hasta Adam” ilan edilen imparatorluk, fırsattan istifade edilerek, dağıtılıp paylaşılmak isteniyordu.¹²

Osmanlı Devleti ile ABD ilişkileri, ABD'nin 06 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmesi ile kesilmiştir. Zira bu dönemde, Osmanlı Devleti ile Almanya müttefik olması ve ilişkilerin kesilmesinde de, Osmanlı Devleti üzerindeki Almanya'nın baskısı etkili olmuştur.¹³ ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının ardından bozulan ikili ilişkiler, Truman Doktrini'nin ilanına kadar restore edilememiştir.¹⁴

¹¹ Remzi Durmuş, “Geçmişten Günümüze Türk - Amerikan İlişkileri”, Yayın Tarihi : 13.09.2011, (Erişim) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri, 3 Kasım 2013.

¹² Tülay Koçman, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk-Amerikan İlişkileri”, 21 Temmuz 2008. (Erişim) <http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=121135>, 27 Aralık 2013.

¹³ Armaoğlu, a.g.e., s.19.

¹⁴ Lesser, Ian O.; Fuller, Graham E.: **Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, çev.Meral Gönenç, Editör: Yazar Bülbül, 1.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, Temmuz 2000, s.155.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin Osmanlı'ya karşı tutumu nasıldı ?

Savaş sırasında, ABD'nin tutumunun özeti “açık kapı” siyasetidir. Bu siyaset çarın koullarına özgü bir emperyalizm uygulamasıydı. 1918'de kapitalist Batı dünyasında her devlet, Osmanlı imparatorluğunu yeryüzünden silmek istiyordu. ABD Başkanı Woodrow Wilson, bu genel tasarımın en önemli kişisi, başmimarıydı. Birçok konumamasında, Türkiye'nin Avrupa'dan çıkarılmasını ve başkentlerinin ellerinden alınmasının gerektiğini söylüyordu. Ortadoğuda ABD yararına bir düzen kurulması çabalarına yardımcı olmak üzere, hemen meydana getirilen “*King-Crane Komisyonu*” 28 Ağustos 1919'da Paris Barış Konferansı'ndaki ABD heyetine sunduğu raporda, İstanbul, “Ermenistan” ve Türkiye'nin geri kalan bölgelerinde üç ayrı manda rejimi kurulmasını öneriyordu. Mandacı devlet de Amerika olacaktı.¹⁵

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Türkiye iğal altında kalsa da, başımsız da olsa, manda rejimine başılı sayılsa da, Amerika'nın açık kapı siyasetinin hedefi olacaktı. Bunun içinde, kapitülasyonlar bozulmayacak, özel çıkarlar sürüp gidecek, yeni ayrıcalıklar aranacaktı ve Amerika imdiye kadar Osmanlı imparatorluğundan edinmiş olduğu ekonomik, ticari, adli, misyonerlik, eğitim ve vergiden başılı olma gibi her türlü ayrıcalığı sürdürmeye kararlı olacaktı.¹⁶

1.2. Lozan Barış Antlaşması ve Önemi

Lozan Barış Antlaşması, sekiz aylık çetin ve uzun bir müzakere devresinden sonra, İsviçre'nin Lozan şehrinde, Lozan Üniversitesi'nin tören salonunda, 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileriyle Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Portekiz, Belçika, SSCB ve Yugoslavya temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Lozan'da imzalanan belgeler, esas Barış Antlaşması, 16 adet sözleşme, protokol, beyanname ile bir de nihai senetten ibarettir.¹⁷

¹⁵ Ataöv, a.g.e., s.154-155.

¹⁶ Ataöv, a.g.e., s.155.

¹⁷ (Erişim) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-38005/lozan-baris-antlasmasi-24-temmuz-1923.html>, 27 Aralık 2013.

1923 Lozan Barı Antlaşması'nın imzalanmasıyla, yeni Türk devleti karışık ve en kritik sınavdan geçmiştir, kendinden önceki Osmanlı İmparatorluğu'nun on sekizinci yüzyılın son çeyreinden beri sahip olmadığı güvenli ve nihayet kavumu ve uluslararası tanınan bir devlet olmuştur.¹⁸

Lozan'da sadece bir barış antlaşması yapılmamış, aynı zamanda Türkiye ile Batılı devletlerin siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal ilişkileri de yeni baştan düzenlenmiştir. Lozan Barış Antlaşması önsözünde, devletlerin bağımsızlık ve egemenliğine saygı gösterilmesi ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke, yeni Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri ile ilişkiler altında, Lozan'da siyasi bir mücadeleye girişini gösteren bir hükümdür. Türk bağımsızlık ve egemenliğinin tanınması bakımından da ayrı bir önem arz eder. Lozan Barış Antlaşması ile düzenlenen; sınırlarımız, azınlıklar, kapitülasyonlar, savaş tazminatları, borçlar sorunu, bölgelerin statüsü ve nüfus değişimi konularına özetle aşağıda değinilmiştir;¹⁹

Sınırlar :

Lozan Barış Antlaşmasında yapılan düzenlemeler ve alınan kararlar doğrultusunda yeni kurulan, tam manasıyla bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sınırları, aşağıdaki ekliyle kesinleşmiştir.

Güney Sınırı: 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması gereğince, Fransa ile anlaşarak güney sınırı kararlaştırılmıştır, Lozan'da bu sınır sadece teyit edilmiştir.

Irak sınırı: Irak sınırı uyuşmazlığı çözülememiştir. Antlaşmada, Türk topraklarının boşaltılmasından itibaren, bu uyuşmazlığın dokuz ay zarfında dostane bir şekilde çözümleneceği belirtilmiştir.

¹⁸ Hale, William: **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çev.Petek Demir, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s.48.

¹⁹ "Lozan Barış Antlaşması ve Önemi"
(Erişim) <http://www.ataturkinkilapları.com/it/12/lozan-baris-antlasmasi-ve-onemi.html>,
02 Kasım 2013

Batı Sınırlarımız:

Yunanlılarla batı sınırı, Misak-ı Milli'ye uygun, Mudanya Mütarekesi'nde ön görüldü ü gibi, Meriç Nehri sınır olmak üzere düzenlenmi tir. Karaa aç ve çevresi Yunanlılardan alınarak sava tamirâtı kar ılı ı Türkiye'ye bırakılmı tır. Ege Denizi'nde Bozcaada ve mroz Türkiye'ye verilmi tir. Ayrıca, Yunanlıların elinde bırakılan Anadolu kıyısına yakın adalar da, askersiz hale getirilmi tir.

Azınlıklar :

Birinci Dünya Sava ına son veren barı antla malarında azınlıkların himayesine ait hükümler bulunmaktadır. Lozan Barı Antla ması'nın bu hususla ilgili hükümleri incelendi inde, azınlıklar herhangi bir ayrıcalı a sahip olmamı lardır. Türk vatanda ı sayılan gayrimüslimlerin kanun ve hukuk düzeni önünde e itli i sa lanmı tır. Antla manın 42. maddesi ile gayrimüslim azınlıklar yararına olarak kabul edilen ahsi haklar ile aile hakları, Medeni Kanunumuzun yürürlü e girmesi ile önem ve anlamını yitirmi tir. Böylece Patrikhanelerin dünya i lerinde ve azınlıkların ahsi muamelelerinde hiç bir yetkileri kalmamı tır.

Kapitülasyonlar :

Kapitülasyonlar, adli, mali ve idari sahada yabancılara tanınan imtiyaz ve ayrıcalıklardır. Antla manın 28. maddesiyle, kapitülasyonlar bütün sonuçları ile birlikte kaldırılmı ve yeni Türk Devleti, yüzyıllardan beri çekilen bir sorundan kurtulmu tur.

Sava Tazminatları :

Birinci Dünya Sava ı'nın galipleri, Osmanlı Devleti'nden Birinci Dünya Sava ı nedeniyle tazminat istemi ler, buna ek olarak, i gal masraflarına, kendi tebaalarının zarar ve ziyanlarını da eklemi lerdir. Birinci Dünya Sava ına giren yenik devletlere ciddi bir mali yük olan bu sorundan, gelece e bir borç bırakılmadan, büyük bir ba arı ile kurtulunmu tur. Türkiye, Yunanistan'ın sava ın devamından ve bunun sonuçlarından

do an mali durumunu dikkate alarak, tamiratla ilgili her türlü taleplerinden Karaa aç ve çevresinin Türkiye'ye bırakılması artı ile vazgeçmi tir.

Borçlar Sorunu :

1854'ten itibaren Birinci Dünya Sava ı sonuna kadar devam eden Osmanlı kamu borçları, Birinci Dünya Sava ında yapılan borçlanmalar da dahil, büyük bir mebla olu turuyordu. Sene tertipleri üzerinde borcun taksimi yerine, sermaye üzerinden borcun taksimi ile esas borç toplamı bir hayli azaltılmı tır. Di er taraftan bu borçlar, Osmanlı mparatorlu u'ndan ayrılan devletlere de gelire orantılı olarak bölünmü tür.

Ayrıca, Osmanlı mparatorlu unun Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a olan borçları bu devletlerle de yapılan antla malarla, Birinci Dünya Sava ının galiplerine devredilmı tır. Osmanlı kamu borçlarının di er bir çetin safhası, ödeyece imiz borçların hangi para ile ödenmesi hususunda kendini göstermi tir. Kar ı taraf bunu altın veya sterlin olarak talep etmi tir. Türk tarafı, Türk parası ve Fransız frangı olarak ödemeyi teklif etmi , aradaki farkın muazzam mebla lara varmasına ra men, burada da Türkiye'nin görü ü kabul edilmı tır.

Bo azlar :

Lozan'da imza olunan en önemli belgelerden biri de, Türk Bo azlarının statüsü ile ilgili sözleşmedir. Bo azlar sorunu, antla manın 23. maddesinde yer almı , Barı Antla ması'na ek Lozan Bo azlar Sözleşmesi ile ayrıca ayrıntılı olarak düzenlenmi tir. Bo azlardan serbest geçi i, Bo azlar Komisyonunun kurulmasını, bo azların ve civarının askersiz hale getirilmesini hedef tutan ve Milletler Cemiyeti'nin de garantisini sağlayan hükümleri içeren bu sözleşme, 1936'da Montrö (*Montreux*) Bo azlar Sözleşmesi ile de i tirilmı tır. Milli egemenli i sınırlayıcı hükümler kaldırılmı , milli çıkarlarımıza uygun hale getirilmı tır.

Nüfus Değişimi :

Lozan'da çözümlenen bir diğer önemli sorun da, İstanbul'da yaayan Rumlarla Batı Trakya'da yaayan Türkler hariç, Türkiye'deki bütün Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin de iştirileceğini öngören sözleşmenin, Barış Antlaşması'na ek olarak konmasıdır.

Lozan Barış Antlaşması'nın Önemi :

Lozan Barış Antlaşması'nın ardından, Atatürk ve arkadaşları, toplumu ve kültürü laik-milliyetçi ve çağdaş inançlar doğrultusunda yeniden şekillendirmeye çalışmırlardır. 29 Ekim 1923'te resmen ilan edilen cumhuriyetin Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakanı İsmet İnönü'ydü. Kasım 1922'de sultanlıktan ayrılan halifelik, 3 Mart 1924'te kaldırılmış, 20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni anayasa ile bu değişiklikler yasalaştırılmıştır. Yeni anayasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "milletin yegane temsilcisi" olduğu tasdik ediliyor ve Ankara yeni devletin başkenti oluyordu.²⁰

1923 Lozan Barış Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle yeni Türkiye'nin dış ilişkileri de normale dönmüştür. Türkiye, yıllarca savaşçı ülkelerle nihayet normal diplomatik ilişkiler kurmaya başlamış, 1925 yılı başında Londra, Paris, Roma, Atina gibi eski düman ülkelerin başkentlerinde Türk elçileri artık görev başındaydı.²¹ Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye açısından önemine daha ayrıntılı değinecek olursak;²²

- Lozan Barış Antlaşması, Türk Kurtuluş Savaşı'nın sonucudur, Türk milletinin hayati haklarını ve emellerini gerçekleştiren bir eserdir. Lozan aynı zamanda, Orta Doğunun en önemli bölgesinde, barış ve güvenliğini kurmak ve devam ettirmekle dünya barışına da hizmet etmiştir. Türkiye Lozan'da, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmiştir.

²⁰ Hale, a.g.e., s.49.

²¹ İhsan Sefer, "Lozan Mirasından Geriye Kalanlar Üstüne Bir Değerlendirme", 25 Temmuz 2012. (Erişim) <http://politikadergisi.com/makale/lozan-mirasindan-geriye-kalanlar-ustune-bir-degerlendirme>, 28 Aralık 2013.

²² "Lozan Barış Antlaşması ve Önemi", 03 Nisan 2010. (Erişim) <http://www.frmlord.net/tc-inkilap-tarihi-arsivi/8443-lozan-baris-antlasmasi-ve-onemi.html>, 27 Aralık 2013.

- Türklerin varlığını ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, tartışmasız kabul eden uluslararası bir belgedir.
- Lozan, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin temel amacı olan Anadolu'nun parçalanmasını ve Türklüğün ortadan kaldırılmasını öngören Sevr Antlaşması'nın hükümlerini geçersiz hale getiren bir antlaşmadır.
- Lozan'la birlikte, her türlü kapitülasyon, imtiyaz ve özerklikten arınmış siyasal ve ekonomik bağımsızlık kavumu tam bağımsız Türk devletinin kuruluşu sağlanmıştır.
- Anadolu'yu sömürgeci devletlerin sömürgesi haline getirme planının en önemli parçası Sevr, aynı zamanda Anadolu'da dinsel ve etnik ayrıma olanak tanıyan çok hukuklu bir sistem yaratıyordu. Lozan'la birlikte sömürgeci devletlerin bu düşünceleri de hayal olmuştur.
- Türkiye ile Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında, Lozan'da emelit koşullar altında imzalanan bu antlaşma, Türkiye'nin siyasal, ekonomik, malî, askerî ve kültürel bağımsızlığını, ulusal sınırlar içinde yeni bir Türk Devleti'nin varlığını tüm dünyaya kabul ettirdiği için, Türk tarihi açısından oldukça önemlidir.
- Mondros ve Sevr Antlaşmaları ile Türkiye'nin toprakları ve bağımsızlığı elinden alınıp sömürge haline getirilmek, Anadolu'da dinsel ve etnik ayrıma olanak tanıyan çok hukuklu bir sistem yaratılmak istenmiştir. Bu şekilde yok edilmesi planlanan Türk varlığı, Lozan Antlaşmasıyla her türlü kapitülasyon, imtiyaz ve özerklikten arınmış, siyasal ve ekonomik bağımsızlık kavumu tam bağımsız bir devlet olarak tüm dünyaya onaylatılmıştır.
- Lozan Antlaşmasıyla emperyalizme karşı kazanılan askeri zafer, diplomatik ve siyasal zafere dönüşürmüştür, tüm sömürge halklarına örnek olan bu başarı Hindistan, Arabistan ve Kuzey Afrika'da bağımsızlık inançlarını kamçılama, sömürgeciliğin sonunu getirmiştir.

- Lozan Barı Antlaşması, XX. Yüzyılda emperyalizme kar ı ulusal kurtulu şava ını ba latıp, ba arıyla sonuçlandıran Türk Ulusunun, kendisine ba ımsız ya ama hakkı tanımak istemeyen dü manlarına, şava tan sonra barı şmasasında da bu hakkını kabul ettirmesinin belgesidir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün de ifade etti i gibi “Lozan Barı Antlaşması, Türk ulusuna kar ı yüzyıllardan beri hazırlanmı ve Sevr Antlaşması ile tamamlandı ı sanılmı büyük bir yok etme giri iminin yıkılı ını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemi bir siyasi zafer eseridir.”²³

Sevr Antlaşması hayata geçseydi Türkiye nelerle kar ıla acaktı ?

Sevr Antlaşması hayata geçmi olsaydı, Trakya ve Batı Anadolu Yunanistan'a, Sivas Malatya, Adana, Urfa, Antep, Mara ve Suriye Fransaya, Musul dahil Irak ve Arabistan İngiltere'ye, Güneybatı Anadolu, Oniki Adalar ve Rodos talya'ya verilecekti. Do u Anadolu'da bir Ermeni ve Kürt devleti kurulacaktı. Bo azlar ve stanbul, ayrı bir bayra ı olan komisyon tarafından yönetilecekti. E er Sevr hayata geçseydi, yani Türk Milleti, dahi bir liderin arkasında birle mesi olsaydı topra ı, ordusu, hazinesi Batılılar tarafından kontrol edilen bir devletin bireyleri olarak ya ayacaktık.²⁴

Bu yüzden Lozan, Türk tarihi açısından önemli oldu u kadar, Türkiye-ABD ili kilerinde de önemli bir yere sahiptir. Ne ABD Osmanlı Devletine ve ne de Osmanlı Devleti ABD'ye şava ilan etmedi i için, Lozan Konferansına ABD katılmamı ve ayrıca, ABD Dı i leri Bakanı Hughes'un deyimi ile, bu toplantıda yapılacak “siyasi ve mülkü düzenlemelerin sorumlulu unu üzerine almak” istememi tir. Bununla beraber, ABD Lozan Konferansı ile ilgi ve ba lantısını da kesmek istemedi inden, görü lerini,

²³ N. Bilal im ir, **Lozan Günlü ü, Lozan Barı Konferansı ve Barı Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)**, 2. Baskı, stanbul, Bilgi Yaymevi, Aralık 2012, s.666.

²⁴ Banu Avar, **Hangi Dünya Düzeni**, 15. Baskı, stanbul, Remzi Kitapevi, Kasım 2011, s.79.

ngiltere, Fransa ve talya vasıtasıyla Konferansa ilettiler i gibi, Konferansta gözlemci bulundurmamak istedi ini de belirtmi tir.²⁵

Lozan Konferansına ABD'nin do rudan katılmaması, ancak gözlemci bulundurmamak istemesi, ABD'nin Osmanlı üzerindeki çıkarlarından ödün verece i anlamına mı geliyordu veya açık kapı siyasetini terk mi ediyordu ?

Birinci Dünya sava ı sonrası Türk Ulusu, kendi ba ımsızlı ı için sava ırken, Türkiye'den demiryolu ve maden imtiyazı almak için kendi çıkarı pe inde ko an ABD'nin, Yunan ordusunun Türkler önünde yenilgisinden sonra, Yunan askerlerinin tahliyelerine yardım etmeleri, Türk Ulusal Kurtulu Sava ı'nın ba arısından sonra bile sularımızdaki Amerikan zırhlı sayısının arttırılması, ABD'nin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarından asla ödün vermeyece i gösteriyordu.²⁶

Yine Lozan Konferansına ABD'nin do rudan katılmaması, gözlemci bulundurmamak istemesinin altında yatan sebeplerden biri de ABD, Ankara'daki T.B.M.M. Hükümeti ile kendisi ayrı bir antla ma yapmayı tercih etmesidir. Lozan Konferansında, ABD'nin gözlemcisi olan ve aynı zamanda Ankara Hükümeti temsilcileri ile ayrı antla ma müzakerelerini ABD adına yürüten, ABD'nin sviçre elçisi Joseph C.Grew, ABD'nin müttefiklerle birlikte Türkiye ile antla ma yapmak istemeyi inin sebeplerini hatıratında u ekilde belirtmektedir: "...Çünkü Lozan Antlaşmasında, Türkiye'deki gayri-müslim azınlıkların güvenliklerinin Milletler Cemiyeti tarafından veya ba ka surette garanti edilmesine, ABD'nin katılması mümkün de ildi. Keza, gayri-askeri hale getirilmi bulunan bo azlara yönelen bir saldırı halinde, Milletler Cemiyetinin gerekli tedbirleri almasını öngören Bo azlar Sözleşmesi'ne de ABD'nin katılması mümkün de ildi." Diğer taraftan Grew, Müttefik Devletler temsilcilerine, Türkiye Müttefikler ile bir barış antlaşması imzalamadıkça, ABD'nin de Türkiye ile bir antlaşma imzalamasının söz konusu olamayacağını bildirmi tir.²⁷

²⁵ Armao lu, **a.g.e.**, s.20

²⁶ Türkkaya, **a.g.e.**, s.159-161.

²⁷ Armao lu, **a.g.e.**, s.89.

ABD Lozan Konferansında, hangi ulusal çıkarlarının korunmasında ısrarlı olacaktır ?

Bu çıkarlar, u önemli noktaları kapsamaktaydı; Osmanlı geçmi inden gelen kapitülasyonların devamı, ABD'nin Türkiye'deki e itim, misyonerlik ve benzeri çıkarlarının korunması ve bununla ilgili olarak Türklerden güvence alınması, ticaret ve özel giri im için kesintisiz fırsat özgürlü ünü garanti etmek amacıyla uygun önlemler alınması, imdiye kadar zarara u ramı Amerikalıların tazmini, azınlıkların korunması için “uygun maddelerin” kabulü, bo azlarda gemiler için serbesti, arkeolojik inceleme fırsatının tanınması.²⁸

Lozan görüşmelerinde, ABD'li gözlemci tarafından, Osmanlı geçmi inden arta kalan kapitülasyonların sürüp gitmesini, ısrarlı bir ekilde istemesinin altında yatan sebepler üzerinde durmak ayrıca gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Bu ba lamda kapitülasyonların devamı, ABD çıkarları için neden bu kadar hayati bir öneme sahipti ?

Bunun sebebi gayet açıktı. Yeni Türk-ABD antlaşmasında, kapitülasyonlar kaldırılır ya da bunların ABD tarafından tek taraflı olarak kaldırıldı ı beyan edilirse, ABD'nin Türkiye'deki çıkarları zedelenece i gibi, ABD'nin Çin, Mısır ve Fas gibi yerlerde de kabul ettirmiş oldu u kapitülasyonların da birden kaldırılmaları dü üncesi o ülkelerin milliyetçileri tarafından ileri sürülebilirdi. ABD böyle bir durumu kesinlikle istemiyordu. Özetle, Lozan görüşmelerinde ABD'nin tutumu, Türk heyetinin hedefleriyle taban tabana zıttı.²⁹

Türk ve ABD delegasyonları arasında 06 A ustos 1923 de imzalanan antlaşma için Büyükelçi Joseph Grew, hatıratında “Dostluk ve Ticaret Antlaşması-*The Treaty of Amity and Commerce*” deyimini kullanıyor ise de, ABD belgelerinde bu antlaşmanın adı “Genel Antlaşma-*General Treaty*” diye geçmektedir. Genel Antlaşmanın dı nda, yine Amerika ile Türkiye arasında ve yine aynı tarihte bir de “Suçluların adesi” antlaşması yapılmı tır. Büyükelçi Grew, Türkiye ile yapılan antlaşmayı u ifadelerle

²⁸ Türkkaya, **a.g.e.**, s.161-162.

²⁹ Türkkaya, **a.g.e.**, s.162.

de erlendirmektedir: “En ziyade müsaadeye mazhar millet ilkesini kabul ettirmiş olmamız, en büyük kazancımızdır...Mevcut artları gözönüne aldığımızda, bundan daha müsait hükümler elde edilemezdi ve bu derece müsait artların daha sonra elde edilebileceği ise çok üphe götürür.”³⁰

Dikkat edilecek olursa, Türk ve ABD delegasyonları arasında 06 A ustos 1923 tarihinde imzalanan antlaşma metni arasında, kapitülasyonların yer almadığı görülecektir. Bunun gerekçesi olarak da yine Büyükelçi Joseph Grew bu konuda şöyle diyecektir;

“Kapitülasyonlarla ilgili maddelerde taviz vermemiş olsaydık, smet Pa a bırakıp gidebilirdi... smet Pa a oyununu çok dakik bir şekilde ve akıllıca oynadı...Onun, bu antlaşma metninin imzasına ne kadar ehemmiyet verdi ini biliyorduk. Fakat, Türk Hükümetinin reddettiği maddeleri bu antlaşmaya sokmak hususunda direnmiş olsaydık, antlaşmayı imzalamazdı.”³¹

Bundan dolayıdır ki Büyükelçi Grew, Türkiye-ABD arasında 06 A ustos 1923 tarihinde yapılan antlaşma için;

“En ziyade müsaadeye mazhar millet ilkesini kabul ettirmiş olmamız, en büyük kazancımızdır...Mevcut artları gözönüne aldığımızda, bundan daha müsait hükümler elde edilemezdi ve bu derece müsait artların daha sonra elde edilebileceği ise çok üphe götürür.”³² ifadelerini kullanmıştır.

Gerek 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ve gerekse Türkiye-ABD arasında 06 A ustos 1923 tarihinde yapılan antlaşmalar, ABD senatosu tarafından onaylanmamıştır.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, uzun tartışmalardan sonra 18 Ocak 1927 tarihinde ABD Senatosuna sevk edilmiş ve aynı tarihte ABD

---

³⁰ Armao lu, **a.g.e.**, s.89.

³¹ Armao lu, **a.g.e.**, s.90.

³² Armao lu, **a.g.e.**, s.89.

Senatosu tarafından reddedilmi tir. Anla manın reddedilmesinde özellikle u hususlar etkin olmu tur:³³

1. ABD'nin yıllardan beri elde etti i kapitülasyonları kaybetmi olması,
2. Ermeni lobisini destekleyen ABD medyasının olumsuz propagandaları,
3. ABD Senatosunda, Ermenileri destekleyen senatörlerin anla mada, Ermeni azınlıklara haklarının verilmedi ine dair söylemleri ve bunu misyonerlerin desteklemeleri.

Lozan Barı Antla ması'nın ABD Senatosunda reddedilmesinden sonra Türkiye-ABD ili kileri nasıl geli mi tir ?

06 A ustos 1923 tarihli Lozan Antla ması'nın 18 Ocak 1927 günü Senato'da 34'e kar ı 50 oy almasına ra men, oyların 2/3 sini alamamı olması nedeniyle reddedilmi sayılması üzerine, Dı i leri Bakanı Frank B.Kellogg, aynı gün, stanbul'daki ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a bir telgraf çekerek hemen Ankara'ya gidip, Ba bakan smet Pa a ve Dı i leri Bakanı Tevfik Rü tü Bey'i görmesini ve antla manın reddinin ABD'nin Türkiye ile dostane münasebetlere girmek istemedi i manasına almamalarını, ABD Hükümetinin nota teatisi suretiyle, Türkiye ile diplomatik münasebet kurmak istedi ini kendilerine bildirmesini istemi tir. Amiral Bristol, Dı i leri Bakanı Tevfik Rü tü Bey ile ve 25 Ocak günü de smet Pa a ile görü mü tür. Amiral Bristol, Dı i leri Bakanı ile 22 Ocak'da yaptı ı görü mede, 6 A ustos 1923 Antla ması'nın reddi kar ısında ABD Hükümetinin dü ünçe ve iyi niyetini belirten bir muhtıra da vermi tir. Bu arada unu da belirtelim ki Türk Hükümeti, 06 A ustos 1923 Antla ması ABD Senatosu tarafından onaylanmadıkça, kendisi de onay yoluna gitmemi ve Amerika ile diplomatik münasebet tesisine yana mamı tir. Söz konusu antla ma T.B.M.M. Dı i leri Komisyonu'nda bekletilmekteydi.³⁴

³³ Sayim Türman, **ABD, Orta Do u ve Türkiye**, 1.Baskı, Nobel Yayın Da ıtım, Temmuz 2007.

³⁴ Armao lu, **a.g.e.**, s.110.

Amiral Bristol ile görüşmelerde, gerek Dış İleri Bakanı, gerek Bakanlar Meclisi Başkanı, ABD ile diplomatik münasebetlere başlayabilmek için, Senato tarafından onaylanabilecek, basit bir dostluk antlaşması imzasını istemişler, fakat ABD buna yanaşmamıştır. Neticede, uzun müzakerelerden sonra, karışıklı nota teatisi ile ve notalarda belirtilen şartlar içinde, Türkiye-ABD ilişkileri yeniden kurulmaya başlanmıştır.³⁵

1.3. Lozan Konferansında ABD'nin Tutumu

Lozan Antlaşmasından önce Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler artarak gelişme göstermiş, İstanbul'da görev yapan ABD Yüksek Komiseri Amiral Mark Bristol, ABD yönetiminin Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisini tanıma konusunda çekingen davranmaması gerektiğini vurgulamıştır. ABD'nin çekingen kalması, ABD'nin ortaya çıkacak ekonomik fırsatları kaçırabileceğini ifade etmiştir. ABD yönetimi bu tavsiyeler üzerine, Ankara'ya resmi olmayan daimi bir temsilci gönderme kararı aldı ve bunun için Robert W. Imbrey'i görevlendirdi. BMM, ABD temsilcisinin Ankara'ya gelmeden önce kendilerini resmen tanımalarını istedi, ancak ABD yönetimi bunu kabul etmedi. ABD ile ilişkilerini arttırmayı amaçlayan Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk Devleti'nin dış siyasetle ABD'yi yanına alabilmesi için Robert W. Imbrey'nin Ankara'ya gelmesine izin vermiştir.³⁶

ABD, Türkiye ile doğrudan savaş girmemiş için, Lozan Konferansı'na gözlemci olarak katılmıştır. ABD yönetimi, Lozan görüşmelerinde kapitülasyonlar, Türkiye'deki ABD okulları, ticari imtiyazlar, azınlık hakları, Türk Boğazları'ndan serbest geçiş, uluslararası finans ve arkeolojik araştırmalar gibi konularında, ABD çıkarlarını savunucu bir tutum sergilemiştir. ABD, Lozan'da görüşlerini savunabilmek için politikalarını üç belgeye dayandırmıştır. Birincisi, ABD'nin 30 Ekim 1922 tarihinde Fransa, İngiltere ve İtalya'ya verdiği olduğu muhtıra; ikincisi, ABD yönetiminin politikalarını içeren ve Londra, Paris ve Roma büyükelçiliklerine gönderdiği 30 Ekim

³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.110.

³⁶ Semih Bulut, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s.24.

1922 tarihli talimat ve üçüncü olarak, Bo azlar konusunda Bahriye Bakanlı ının hazırladı ı 10 Kasım 1922 tarihli “Politika Tavsiyeleri” ba lıklı dokümandır. 30 Ekim 1922 tarihli muhtırada ABD’nin Müttefiklerine, ABD’nin siyasi ve mülki düzenleme sorumlulu unu üzerine almayı arzu etti i; ancak, bunun ABD çıkarlarını gözardı etmesi anlamına gelmeyece i ve ABD’nin Orta Do u’da birçok menfaatinin bulunması nedeniyle konferansa gözlemci sıfatıyla katılaca ı bildirilmektedir. Gözlemci deyimine açıklık getiren muhtırada ABD’nin görü meler sırasında çıkarlarını savunmak üzere söz alaca ı da belirtiliyordu. Londra, Paris ve Roma büyükelçiliklerine gönderilen talimatta ise görü meler sırasında, ABD çıkarlarının korunması için Türkiye ile ikili bir anla ma yapılmasının gereklili i üzerinde durulmaktaydı. Ayrıca, Türkiye’nin kapitülasyonun devamına gösterdi i iddetli tepkiye hak verildi i, yine de ABD çıkarlarını korumak açısından kapitülasyonlara devam edilmesi görü ünün uygun olaca ı belirtilmekteydi. 1914’te kapatılmı bulunan ABD e itim ve din kurumlarının açılması, azınlıklar konusunda Yunanistan ve Türkiye’de ya ayan azınlıkların kar ılıklı mübadelesinin en iyi çözüm ekli olaca ı; Ermeni meselesinde ise Türkiye’den ayrılan Ermeniler için en iyi sı nınma yerinin SSCB olaca ı tezinin savunulması hususları talimatta yer almaktaydı.³⁷

ABD’nin Bo azlar konusunda genel görü ü ise, Bo azlar’ın her türlü ticari geçi e açık tutulması ve Bo azlar’ın yönetiminin ne Türkiye, ne de SSCB’ye bırakılmasının ABD menfaatlerine uygun olaca ı görü üydü. ABD’nin Londra büyükelçisi Harwey, 30 Ekim 1922 tarihli muhtırayı ngiltere Dı i leri Bakanı Lord Curzon’a verdi inde, Curzon, ABD’nin konferansa i tirakinden çok memnun oldu unu ve gözlemci heyetin bütün oturumlara katılmasının ve ABD’nin gerekti inde görü lerini bildirmesinin uygun olaca ını söylemi tir. Asıl amaç ise ABD’yi ngiltere’nin yanına çekme politikasıdır. Konferansta ABD’nin gözlemci sıfatı bazen boyutlarını a acak bazen de arabulucu sıfatıyla hareket edecektir. Zira ABD, “Lozan Barı Antlaşması”nı imzalamamakla beraber kendi çıkarlarıyla ilgili elde edece i hususları Türkiye ile ayrı bir anla mayaya ta ımak istiyordu.³⁸

---

³⁷ Bulut, **a.g.e.**, s.25.

³⁸ Bulut, **a.g.e.**, s.37.

ABD Ba delegesi Child 25 Kasım 1922 tarihinde konferansta ekonomik imtiyazlar konusunda yaptığı konu mada, “ ...1920 yılında yapılmı üçlü (Fransa- ngiltere- talya) anlaşma gibi, Türkiye’de özel ticari ve ekonomik nüfuz bölgeleri kurulmasına ilişkin, geçmişte yapılmı anlaşmaların herkes için ekonomik fırsat e itli i sağlanması ilkesiyle başta madde 1 görüşünde...” diyerek bu imtiyazların kaldırılmasını istemi tir. smet Pa a, Child ile 17 Aralık 1922’de yaptığı görüşmede, Türkiye’nin istenilen siyasi tavizler karşısında hiçbir ülkeye ekonomik taviz vermesinin söz konusu olamayacağını söylemi tir. hâlelerde Türkiye’ye en iyi şartlarda teklif veren yabancı firmanın tercih edileceğini de örnekle anlatmış tir. ABD’nin kapitülasyonların devam etmesi konusunda ısrar etmesi üzerine smet Pa a, 28 Aralık 1922 tarihli oturumda taviz vermez bir tutum takını ve kendilerinin bu konuda tek başına karar vermek için mezun olmadığını beyan etmiş tir. ABD temsilcisi Child, söz isteyerek kapitülasyon sözünü kullanmayarak hak ve yükümlülükleri belirleyen yeni anlaşmalar yapılmasını önermiş tir. Lozan Konferansı’nda ABD’nin ısrarla durdurdu u konulardan biri de “adli kapitülasyonlar” meselesidir. ABD’ye göre Türkiye ile savaş halinde olmadıklarından 1873 ve 1874’te elde ettiği adli hakların devam etmesi gerekliydi. smet Pa a buna da itiraz etmiş tir. 17 Ocak 1923’te ABD’nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Child ve Grew, smet Pa a konu üzerinde uzun görüşmeler yapmışlardır. Türk mahkemeleri, yabancılara kendi kanunlarını tatbik etmede yetersizdi ve ücretlerin azlığı nedeniyle rü vete göre karar verebiliyorlardı. Müttefikler, adli kapitülasyonları kaldırır görünmekle beraber 31 Ocak 1922 tarihinde yeni bir öneri taslağını Türk heyetine sundular. Bu taslağa göre en az beş yıllık anlaşma ikisi Türk, üçü milletlerarası Adalet Divanından oluşan beş kişilik bir Adalet Komisyonu Türkiye’de İstanbul, İzmir, Samsun ve Adana mahkemeleri ile istinaf mahkemeleri ve Yargıtaya yeter sayıda hukuk danışmanı tayini öngörüliyordu. Taslakta ayrıca bir yabancının tutuklanması durumunda 48 saat içinde yabancı hukuk danışmanının görev yaptığı mahkemeye sevki talep ediliyordu. Türk tarafı 4 Şubat 1923 tarihinde kendi tezini hazırlayarak karşı tarafa verdi. Konferansın kesintiye uğramaması için ABD, İtalya ve Fransa girişimlerinde bulundu. 4 Şubat akşamı Child, Grew, Bristol, smet Pa a ile bir anlaşma noktası bulmuşlardı. Buna göre, Müttefikler ekonomik konularda itirazlarını kaldırırlarsa o takdirde Türk tarafı İstanbul, İzmir, Adana ve Samsun’daki mahkemelerine yabancı hukuk danışmanı tayin edeceğini kabul edecekti. Ancak, Lord Curzon Türkiye’nin cevabını beklemeden Londra’ya hareket ettiğinde

ABD ve Türkiye'nin ortak kararı İngiltere'ye tebliğ edilemedi. Lozan görüşmelerinde ABD Heyetinde Başkan olarak Child (Talya Elçisi) ve Başkan Yardımcısı Grew (Svizzera Elçisi) yer alıyordu. ABD yönetiminin heyete verdiği talimatta ABD çıkarlarına aykırı kararlar olursa buna karşı çıkılacak, konferansta oy kullanılmayacaktı. Aynı zamanda Boğazlar ve kapitülasyonlar konusunda tilaf devletleri desteklenecek, ancak "açık kapı" politikalarına uygun olacak şekilde konu Sevri Anlaşması'ndan doğan ekonomik imtiyazlar gündeme geldiğinde Türkiye'nin tezleri desteklenecekti.³⁹

1.4. Cumhuriyet Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri

Bu dönemde Türkiye, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte BMM'nin benimsediği ilkelerinin tüm yurttan uygulanmasına yoğunlaşırken, henüz dünya liderliğine soyunmamış ABD ile ilişkileri sınırlı bir seyir izlemiştir. ABD daha çok Türkiye'deki dini ve kültürel kurumlarının garanti altına alınması açısından Türkiye ile müzakerelerde bulunmuş, 17 Şubat 1927'de diplomatik ilişkileri yeniden canlanmaya başlamış ve 1930'da Türkiye'nin ilk büyükelçisi atanmıştır. Bundan sonra Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı dengeli diplomasisini yürütmeye başlamış ve bu çerçevede ABD ile ilişkileri karışık çıkarı üzerine oturtulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan iki kutuplu Soğuk Savaş (*Cold War*) dönemi, iki ülke ilişkilerinin ekillenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. SSCB'nin Batı Blokuna yönelik tehditlerine ve komünizmin bölge ülkelerine yayılma tehlikesine karşı, Batı'nın kalesi rolü biçilen Türkiye, ABD askeri ve ekonomik yardımlarıyla desteklenmiş ve nihai olarak 1952'de NATO'ya üyeliği kabul edilerek, bu birliktelik siyasi ve askeri anlamda da peçinlenmiştir.⁴⁰

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar çok fazla dünya gücü gibi davranmadığı, ancak İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında gerek askeri ve gerekse ekonomik gücünün etkisiyle dünya politikasında liderliğe soyunduğu görülmektedir. 1800'lerden 1945'lere kadar yaklaşık 150 yıl boyunca ABD, dış güçlerle savunma amaçlı paktlar kurma veya ittifak üyesi olma girişimlerinden tamamen uzak durmuştur.

³⁹ Bulut, **a.g.e.**, s.37-43.

⁴⁰ Armaolu, **a.g.e.**, s.76.

So uk Sava döneminde ise ABD neredeyse dünyadaki bütün ülke ve bölgelere karşı kendi özgün politika ve stratejiler geli tirerek uygulamı tır. Yani bu dönemde izalasyonizm yerine, komünizmin yayılmasını önlemeyi hedefleyen çevreleme politikası ekseninde bir uluslararası ma stratejesini takip etmi tir.⁴¹

SSCB'yi çevreleme politikasının temelinde yatan en önemli gerekçenin de, yakın gelecekte ABD'nin küresel alandaki hakimiyetini tehdit edebilecek yegane ülkelerden birisinin de SSCB olmasının öngörülmesi gerçekli idir. Bu amaca yönelik, ABD'nin geli tirdi i ve Türkiye'nin de içinde olmak istedi i Marshall Planı, Truman Doktrini ve NATO gibi ekonomik ve askeri olu umlar, SSCB'nin Avrupa, Asya ve Ortado u'daki yayılma çabalarını durdurmaya yönelik etkin araçlar olmu tur.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, SSCB'yi çevreleme politikasını ABD'nin yalnız ba ma yapamayaca ı gerçe idir. Bu gerçeklik, Türkiye'nin ABD nezdindeki stratejik de erini de arttırmı oluyordu. Ve bu gerçeklik, Türkiye-ABD ili kilerinde ulusal çıkarlarımız için daha rasyonel bir ekilde kullanılabilirdi. Ba ka bir ifadeyle, genel itibariyle savunma ve güvenlik alanlarında i birli i temeline dayanarak geli en So uk Sava dönemi iki ülke ili kileri, daha sa lam temellere dayanan stratejik ortaklı a geçi yaparak, ticari ve ekonomik boyutuyla da geli me gösterebilirdi.

Bütün bu geli meler kar ısında, Türkiye, kinci Dünya Sava ı sonrasında içine dü tü ü yalnızlık politikasından sıyrılmak, ihtiyacı olan askeri ve ekonomik yardımları alabilece ini dü ündü ü ABD'nin yanında yer alabilmek için, ABD yanlısı dı politika araçları geli tirmeye ba lamı tır.

---

⁴¹ atlık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, stanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd. ti., 2007, s.52.

II. BÖLÜM

1950-1960 DÖNEM TÜRK YE-ABD L K LER

2. 1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu yeni dünya düzeninde, özellikle askeri güç unsurları ön plana çıkmaya başlamış, böylece ABD politikasında, etkin ve hazır bir askeri gücün varlığı, her zaman için önemli bir araç, ama aynı zamanda da hedef olmuş ve bu bağlamda, Batı Bloğunun yeni lideri konumunda dünya sahnesinde yerini alan ABD, askeri, siyasi ve ekonomik olarak o ana kadar görülmemiş derecede güçlü bir ülke görünümüne bürünmüştür.⁴² ABD'nin savaş sonrası en gelişmiş endüstriyel güç olarak çıkarak bunu devam ettirmesi, hava, deniz ve kara gücünü arttırması, SSCB'nin büyük bir askeri güce sahip olması karşısında, Avrupa'nın ve kendi güvenliği açısından oldukça önemliydi. Ayrıca savaş sonrası durum ABD'yi Batı demokrasilerinin lideri konumuna getirerek uluslararası ilişkilerin merkezine çekmişti.⁴³

Özellikle Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkilerin belirlenmesinde öne çıkan güvenlik sorunu, tarih boyunca toplumsal-siyasal birimler için olduğu kadar, bir arada yaşayan bireyler için de en önemli ve öncelikli sorunlardan biri olmuştur. Bireylerin aralarında çıkan tekil çatışmalar, toplu olarak yaşayan ya da belli bir baskı gücüyle bir arada tutulan birimler söz konusu olduğunda, çatışma ya da savaş olarak adlandırılmıştır. Güvenlik sorunu, doğasında taşıdığı önem ve aciliyetten dolayı, her türlü uzun vadeli çıkar ve beklentinin önüne geçebilmektedir.⁴⁴ Bütün Soğuk Savaş dönemi siyasal-askeri ittifakları açısından, güvenlik sorunlarının çözümüne yönelik atılmış adımlar olarak değerlendirilebiliriz. Bu aynı zamanda ekonomik ve toplumsal sistemlerin güvence

⁴² Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, 2.Baskı, Ankara, İnce Kitapevi, 2008, s.260-261.

⁴³ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*, 3.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, Ocak 2000, s.109.

⁴⁴ İhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, 1.Baskı, Ankara, İnce Kitapevi, Mayıs 2004, s.99.

altına alınması amacını da içermektedir. Bu yaklaşım içerisinde Türkiye, kendi ulusal çıkarlarına en uygun seçenek olarak ABD'nin yanında yer almayı kendisine en uygun tercih olarak belirlemiştir. Türkiye'nin bu seçimi en uygun tercih olarak değerlendirilebilir, ancak üzerinde durulması gereken husus, Türkiye-ABD ilişkilerinin nasıl yürütümü olduğu ile ilgilidir ya da ulusal çıkarlarımızla ne derece uyumluudur.

ABD ise, Soğuk Savaş döneminde, küresel ölçekte varlığını ve menfaatlerinin kalıcı olması için ve bu menfaatlerin korunmasına yönelik, Atlantik ve Pasifik'te kurulan pek çok geçici askeri üslerle, Avrupa ve Asya'daki birliklerin statüsünü kalıcılaştırmış, Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımlara başlamış, adeta kendisini bölgesel güvenliğin "polis"i ilan etmiştir.⁴⁵ Bu dönem Türkiye-ABD ilişkileri, her iki ülkenin de ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde tanımlanan ortak çıkarlar üzerine kurulmuştur. Yalta Konferansında, ABD ve SSCB arasında dünyanın hegemonya bölgeleri olarak paylaşılmasından sonra, Türkiye'de ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasında kilit bir rol üstlenerek, 1947 Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile, ABD'nin önderliğini üstlendiği sistem içinde yer alma isteğini politik bir uygulamaya dönüştürmüştür. SSCB tehditine karşı oluşturulan ortak güvenlik stratejileri, ABD-SSCB ilişkilerinde yaşanan dalgalanmalardan etkilenmiş, Türk-Yunan sorunları ve Kıbrıs meselesiyle zaman zaman gerginleşmişlerdir.⁴⁶

SSCB ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sadece kazanan taraf değil, gücünü sınırlarının ötesine taşımak isteyen emperyalist bir devlet olarak ortaya çıkmış ve diğer bir süper güç olan ABD ile her zaman ve her ortamda rakip olduğunu hissettirmiştir. SSCB'nin Doğu Avrupa'daki yayılmacı politikalarına paralel olarak, Türkiye'ye yönelik Montrö'nün değiştirilmesi ve toprak taleplerini içeren isteklerini sürdürmüş ve Türkiye'ye karşı yürütmüştüğü olduğu bu baskılar, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷

⁴⁵ Evren Balta Paker, **Küresel Güvenlik Kompleksi, Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.29.

⁴⁶ Yakup Beri, Aslı Gürkan, "Türk- Amerikan ilişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler", TÜSAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu-Temmuz 2002, s.1. (Erişim) <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28398.pdf>, 27 Aralık 2013.

⁴⁷ A.Öner Pehlivanolu, **Küba Krizi ve Nükleer Savaşta Türkiye**, 1.Baskı, İstanbul, Kasta Yayınevi, Mayıs 2003, s.19.

Yürüttü ü akılcı ve dengeli politikaları ile, kinci Dünya Sava ı dı nda kalmayı ba aran Türkiye, sava sonrası ortaya çıkan iki kutuplu sistemde, ulusal ba ımsızlık ve güvenli ini sa lamak için nasıl bir dı politika izleyecekti ? Ya da ulusal çıkarlarına uygun ba ımsız bir dı politika izleyebilecek ekilde askeri, ekonomik ve siyasi bir güce sahipmiydi ? Bu sorunun cevabını, sava sonrası ortaya çıkan dünya düzeni ile, o dönem Türkiye'nin içinde bulundu u artlarda aramak, do ru resmi görmemizde bize yol gösterici olabilecektir.

Sava sonrası ba ını ABD ile SSCB'nin çekti i iki kutuplu dünya düzeninde, Türkiye'nin kendi özgün uluslararası politikalar üretmesine, yada ba lantısızlık politikası gütmesine, içinde bulundu u askeri ve ekonomik güçlükler imkan vermedi i gibi bir de SSCB'nin, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı 19 Mart 1945 tarihinde bir nota ile feshetmesini Türk tarafına iletmesi, ardından da stanbul ve Çanakkale Bo azlarını mü terak olarak korumak üzere, kara ve denizde üsler talep etmesi, Kars ve Ardahan illerinin SSCB'ye bırakılması gibi talepleri, Türkiye'nin bundan sonraki süreçte ekonomik, politik ve güvenlik meselelerini yalnız ba ına gö üsleyemeyece inin isaretlerini veriyordu.

Ayrıca Türkiye, 1914 yılından önce, Osmanlı Hükümeti'nin yaptı ı gibi, ittifaklar kurulan ve rekabet ya anan bir sahnede, bir Avrupa gücünü di erine kar ı kullanamıyordu. Önceki döneme kıyasla, Türkiye'nin seçenekleri artık çok daha azdı. Güvenli ini korumak için Arap kom uları ya da Asya ve Afrikalı devletlerin yaptı ı gibi, SSCB saldırısına u rama veya siyasi hakimiyeti altına girme riskini almadan, ABD-SSCB arasındaki güç dengesinden faydalanarak So uk Sava ın dı nda kalamıyordu. Tarafsız kalmayı tercih etme durumunda ise, kendini korumak için yeterli ekonomik, teknik ve askeri kayna a da sahip de ildi. Bu açıdan bakıldı ında, Batı ttifakında kendisine bir an önce yer bulması gerekiyordu.⁴⁸

---

⁴⁸ Hale, **a.g.e.**, s.109-110.

Türkiye, tüm bu gelişmeler karşısında, SSCB'ye karşı toprak bütünlüğünü koruyabilmek için, savaş boyunca ittifak içinde bulunduğu İngiltere ve Savastan küresel ölçekte askeri, siyasi ve ekonomik güç olarak ortaya çıkan ABD nezdinde destek arayışlarına girmiştir. Bu arada, İngiltere'nin savaşın getirdiği ekonomik yıkıntılar nedeniyle, Yunanistan'da bulunan askerlerini geri çekmek zorunda kaldığı, ayrıca hem Türkiye'ye, hemde Yunanistan'a yaptığı ekonomik yardımları durdurmak zorunda kalacağını 21 Şubat 1947 tarihinde Vaington yönetimine bildirmesi, batmayan güne imparatorluğunun gücünün ikinci lige düşüğünün de kabulü niteliğindedir. İngiltere bu bildirisinin devamında, bölgesel çıkarları gereği, Türkiye ve Yunanistan'ın ABD tarafından desteklenmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan yeni dengeler ve bu dengelerin yönlendirdiği yeni sistematik unsurlar doğul olarak Türkiye'yi, Atlantik ekseninin güvenlik örgütü NATO ile bütünleşerek, Sovyet tehdidini bertaraf etmeye sevketti. Yine uluslararası sistem içinde kendine özgü bir konum elde etmekten çok, sınırlarını koruma dürtüsü ile ortaya çıkan bu politika, Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasının temel ilkesi olmuştur. Türkiye SSCB tehdidinden kaynaklanan jeopolitik zorunluluklar nedeniyle, başını ABD'nin çektiği NATO güvenlik emniyeti altında bulunmanın bedelini, kimi zaman kendi tabii etkinlik alanını gözardı ederek, bazen de diğer alternatif güç merkezlerini ihmal etmek suretiyle ödemek zorunda kalmıştır.⁵⁰

Türkiye bütün bu gerçeklik altında, aktif ve tam bağımsız bir dış politika izleyemezken, aynı zamanda ABD'nin desteğini almadan SSCB'den gelebilecek güvenlik endişelerini aamaya kendini de erlendirdiği için, ABD'nin koruyucu emsiyesi altına kayıtsız ve artsız girmeye çalışması, ulusal politikalarımızla ne derece örtülebilirdi ?.

⁴⁹ Lenore G.Martin, Dimitris Keridis (Editors), **The Future of Turkish Foreign Policy**, (BCSIA Studies in International Security), The MIT Press, The Belfer Center for Science and International Affairs, John F.Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, Massachusetts-USA 2004, s.28.

⁵⁰ Davutoğlu, **a.g.e.**,71.

Bu sorulara bir yönüyle cevap olu turabilecek, ABD dı politika amaçlarını da göz önünde bulundurmak sanırım bizlerin büyük resmi görmesinde bir katkısı olacaktır.

ABD sava sonrası Monreo Doktrini'ni terk ederek, küresel bazda süper bir güç olma yolunda;

- (1) Uluslararası ticareti canlandırmak ve geni letmek,
- (2) Avrupa kapitalizmini yeniden in a etmek ve kontrol altına almak,
- (3) SSCB'nin nüfuz alanını sınırlamak ve mümkünse sıfırlamak,
- (4) Yeni ba ımsızlı ını kazanmı olan Asya ve Afrika ülkelerini ucuz i gücü, hammadde ve tarım deposu haline getirmek ve ABD ihraç malları için potansiyel talep alanları olarak ekillendirmek,
- (5) Sosyalist hareketleri, örgütlenmeleri ve devrimleri engellemek,
- (6) Ba lantısızlık hareketinin geli imini engellemek ve bu hareket içinde yer alan ülkeleri kendi nüfuz alanına çekmek ve
- (7) Ortado u petrollerini kontrol etmeye yönelik politikalar geli tirmi tir.

1950-1960 dönemi Türkiye-ABD ili kileri, genel hatlarıyla yukarıda belirtilen ABD'nin dı politika amaçlarına hizmet edecek ekilde ekillenirken, gerek ABD ile yapılan ikili antla malar, gerekse ABD'den alınan askeri ve ekonomik yardımlar neticesinde kısa sürede ABD'ye gere inden fazla ba ımlı hale gelinmi tir. Aynı zamanda, So uk Sava süresince çift kutuplu sistemin getirdi i stratejik ve taktik parametrelere sıkı sıkıya ba lı kalınması, alternatif stratejilerin ve buna ba lı taktik manevra alanlarının geli tirilmesini olumsuz yönde etkilemi tir.⁵¹

---

⁵¹ Davuto lu, **a.g.e.**,71.

Bu çerçevede, SSCB tehdidi ile ortaya çıkan güvenlik endişesi nedeniyle ve içinde bulunduğu güçlükleri amaçlarıyla, nükleer güç ABD'nin koruyucu emsisi altına giren ve yaptığı ikili antlaşmaların bir sonucu olarak ABD'nin etkisinde kalan Türkiye'nin 1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD ilişkilerine yön veren unsurları, amaçları ve sonuçları altında inceleyebiliriz.

2.1. Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, dünyanın siyasal düzeni ciddi bir değişim geçirmişti, ABD ile SSCB'nin rekabetine ve Dünya Savaşı'nın bu iki galibi etrafında toplanan uluslararası örgütlenmelere dayanan yeni bir düzene girilmişti. Böylece birkaç yılda kalmadan dünya genelinde Soğuk Savaş adını taşıyacak olan iki kutuplu sistem hüküm sürmeye başlayacaktı. ABD Senatosu'nda, Truman Doktrini olarak ABD Başkanı'nun adıyla anılacak olan 1947 tarihli bildiri, adeta Soğuk Savaş'ın resmi ilanı niteliğindeydi. Savaş sonunda, SSCB'nin baskılarıyla yüz yüze kalan Türkiye, bu yeni sürecin başlarında özellikle Truman Doktrini ile birlikte ABD kutbuna yanaştı.⁵²

Truman Doktrini'nin ardındaki felsefe; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya çok küçülmüş, başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok yerinde otorite boşluğu doğmuştur. Bu boşluğu ABD doldurmak zorundadır, aksi halde yükseliş halindeki komünizm bu boşluğu yapacak ve SSCB'nin görece etkinliği de artacaktır. SSCB bu dönemde henüz bir süper güç konumunda değildir, ancak Batı Avrupa ülkelerine göre gerek askeri, gerekse ekonomik olarak daha iyi durumdadır. Hazırlıklı ve yüksek morale sahip Kızıl Ordu, önemli bir güç teşkil etmektedir ve Moskova iç dinamikleri ve dışarıda aktif yayılmacı bir siyaset izlemesi dolayısıyla, bir alternatif merkez olarak sivrilmekte, bu durum ise ABD'nin çıkarlarına en büyük tehdidi oluşturmaktaydı.⁵³

⁵² Okay, Yeliz (Editör), **Türk-Rus İlişkileri üzerine Makaleler**, Tarih ve Uygarlık Dizisi-4, 1.Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi, Kasım 2012, Eminaalp Malkoç, "Soğuk Savaş'ın Propaganda Boyutunu Alevlendiren Bir İttifacının Türk Basınındaki Yankısı: Cumhuriyet ve Milliyet Gazetelerinin Perspektifinden Sevketlanı Stalin'in SSCB'den Kaçışı", s.149.

⁵³ Bostanoğlu, a.g.e., s.265-266.

SSCB'nin 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet "Tarafsızlık ve Saldırmazlık" Paktını feshetmesi, Türkiye-SSCB ili kilerinde bir kırılma ya anmasına sebep olurken arkasından da Haziran ayında Türkiye'den Kars ve Ardahan bölgelerini istemesi, SSCB'nin Türkiye'nin toprak bütünlü üne yönelik saldırgan emellerini açıkca ortaya koymu tur. SSCB bununla da yetinmeyip, 1946 yaz ve güzünde Bo azlar konusunda Türkiye'ye verdi i notalarla, stanbul ve Çanakkale Bo azlarında üs istemesi, yani Türk Bo azlarının SSCB'nin kontrolüne terk edilmesi gerekti ini söylemesi ile, Türkiye'nin ba ımsız bir devlet olarak varlı ı üzerindeki emperyalizmini daha da belirgin bir hale getirmi tir. 19 Ekim 1939 ittifakı ile Türkiye'nin en büyük dayana ı olan ngiltere'nin 1947 ubatında Türkiye ve Yunanistan konusunda ABD'ye verdi i ve artık bu iki devleti destekleyemeyece ini söyledi i memorandumlar üzerine ABD Ba kanı Truman, 12 Mart 1947 de Kongre önünde yaptı ı ve Truman Doktrini adını alan konu ması ile Türkiye ve Yunanistan'a yardım kararını açıklayarak, SSCB'nin bu iki ülke üzerindeki emellerine bir set çekmeyi ba armı tı.⁵⁴

ABD yönetimi, Truman yardımını Do u Avrupa ülkelerini de önermi , ancak bu ülkeler, ekonomilerinin vesayet altına girmemesi için ve Moskova'nın da baskısıyla bu yardım teklifini reddetmi lerdir.⁵⁵

Truman Doktrini'nin ilanı ve Orta Do u'da ABD'nin taahhütlerinin artmasıyla birlikte, bölgedeki ngiliz-SSCB rekabetinin yerini artık ABD-SSCB rekabeti almı oluyordu. ngiltere'nin bölgeden çekilmesinin ardından da, Türkiye ABD'yi bir yerde SSCB'ye kar ı yeni bir denge unsuru olarak görmü ve bu olu umu da ulusal çıkarlarına uygun olarak de erlendirmi tir.⁵⁶

---

⁵⁴ Armao lu, **a.g.e.**, s.152.

⁵⁵ Lefebvre, Maxime: **Amerikan Dı Politikası**, çev. smail Yerguz, 1. Baskı, stanbul, leti im Yayınları, 2005, s.37.

⁵⁶ Tayyar Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, 4.Baskı, stanbul, Alfa Basım Yayım Da ıtım, 1996, s.67-68.

Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık acil yardım paketini içeren ve Truman Doktrini olarak adlandırılan bu yardım programının gerekliliğini, Truman 12 Mart 1947 günü Kongre önünde yaptığı şu ifadelerle savunmuştur:⁵⁷

“Silahlı azınlıklara yada dışarıdan destekli müdahalelere karşı başlattıkları mücadelelerinde, onlara gerekli desteği vermek ABD'nin bir politikası olmalıdır.”

“Özgür halklara, kendi kaderlerini çizmede yardımcı olmalıyız.”

“Vereceğimiz bu ekonomik ve finansal yardımın, o ülkelerdeki ekonomik ve politik istikrarın sağlanması için gerekli olduğuna inanıyorum.”

“Yardım fonlarına ilave olarak, bu ülkelere sağlanan finansal ve askeri yardımların kullanılmasına yönelik gerekli desteği vermek üzere, bu ülkelere görevlendirilecek ABD'li sivil ve askeri personelinin göreve başlatılmasına yönelik Kongre'nin gerekli onayı vermesini ve seçilecek Türk ve Yunan personeline, ABD'de eğitim sağlanması konusunda da karar alınmasını teklif ediyorum...”.

Kongre bu konuda başlangıçta isteksiz davrandı. Zira daha önce, barış zamanı ortamında herhangi bir ülkeyle böyle bir resmi yardım programı yapılmamıştı. Truman'ın ısrarı ile ve yapılan müzakerelerden sonra, Senato ve Temsilciler Meclisi'nin 22 Mayıs 1947 tarihli toplantısında *Public Law 75-80th Congress* olarak “1947 Yunanistan-Türkiye Yardım Anlaşması” yürürlüğe girmişti.

Geçen üç yıl içerisinde, Yunanistan ve Türkiye ABD'den 600 milyon dolardan fazla askeri ve ekonomik yardım almış ve bu yardım programı kanuni olarak, anılan ülkelerde, ABD'li askeri yetkililerin gözetiminde uygulanmıştır. 1949 yılında, ABD Askeri Danışman ve Planlama Grubunda görevli 400'den fazla ABD askeri personeli Türkiye'de görev yapmıştır. Askeri personelin danışman ve yardım amaçlı diğer

⁵⁷ Bu bölümün hazırlanmasında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin en önemli yurtdışı silah, teçhizat ve eğitim tedariki kaynaklarından birisini oluşturan ve yalnızca Amerikan menşeli silah ve teçhizat sistemlerinin temin edilmesinde kullanılan, “Yabancı Askeri Satışlar-Foreign Military Sales/FMS” programının temel referans kitabı olan “Martin W.Kenneth, The Management of Security Assistance, Wright Patterson Air Force Base, Ohio 45433-7641, 25.Baskı, January 2005” dokümanından yararlanılmıştır.

ülkelerde yer alması ile askeri yardım konusu yeni bir boyut kazanmış, anılan ABD'li personel sayısı zamanla binleri aştı. Bu kapsamda Truman Doktrini, kolektif savunma konusunda atılan ilk adımları teşkil etmiştir. ABD'nin çıkarları doğrultusunda dost ve müttefik ülkelerin güvenliğini sağlamak için benzer yardım programları bundan sonra başlamıştır.

Örneğin, ABD güvenlik yardım programlarından birisi olan ve günümüzde de Türkiye dahil yaklaşık 160 ülke tarafından yoğun şekilde kullanılan “Yabancı Askeri Satışlar Tedarik Sistemi-*Foreign Military Sales-FMS*”nin temeli, Truman Doktrini ile atılmıştır. FMS, ABD Savunma Bakanlığının sorumluluğunda yürütülen, NATO üyesi ülkeler dahil, dost ve müttefik yaklaşık 160 ülkeye askeri malzeme ve hizmet transferine olanak sağlayan bir askeri satış programıdır.

FMS yöntemi daha çok, ABD menşeli ve yüksek teknoloji ürünü ana silah sistemlerinin, örneğin hava araçlarının (Uçak, helikopter,...vb.) doğrudan ABD'de yerleşik savunma firmalarından alımının yapılamadığı, ancak Kongre onay sürecinden sonra, ABD Bakanlığının onayı ile satışına izin verilen malzemelere (*FMS Only*) yönelik bir tedarik sistemidir. FMS yöntemi ile alınacak silah sistemleri ve teçhizatlar için, hükümetler nezdinde imzalanan ikili Sözleşme (*Letter of Offer and Acceptance-LOA*) şartları gereği, alımı yapılacak tüm malzemeler için ABD ve NATO çıkarlarına uygun kullanılmasını şartı getirilmiş olup, ayrıca söz konusu askeri malzemelerin;

- a. Kıbrıs'ta kullanılmaması,⁵⁸

⁵⁸ 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye-ABD ilişkilerinde Kıbrıs meselesi önemli rol oynamıştır. Tarihe mensur Johnson Mektubu olarak geçen bildiri, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla, Türkiye Bakanlar Kurulu'na 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilmiştir. Mektup her şeyden önce diplomatik üslup ile başlamak üzere sert ve muhabatabina yukarıdan bakan bir nitelik taşımaktaydı. Türk Halkı tarafından, Türk dış politikasının ipotek altına alınması şeklinde yorumlanmıştır. Bilahare 1974'teki Kıbrıs Barış Harekati sonrasında, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile iki ülke ilişkilerinde büyük sarsıntılar oluşmuştur. ABD'den yabancı askeri satışlar (*Foreign Military Sales-FMS*) yöntemi ile alınan silah ve teçhizatlarla, halen günümüzde de uygulaması devam eden “Kıbrıs'ta kullanılmaz” şartının temelinde, 1974'teki Kıbrıs Barış Harekati sonrasında, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu yatmaktadır.

b. Hiçbir ülkeye yada ülke içinde, Türk Silahlı Kuvvetleri dışında, hiç bir kamu veya özel kuruma, hibe yada satış yolu ile transfer edilmemesi,

c. Her yıl ABD tarafınca belirlenecek bir tarihte, FMS yöntemi ile alınan önemli silah sistemlerinin, Ankara’da bulunan ABD Savunma Birliği Ofisi (*Office of Defense Cooperation-ODC-T*) yetkilileri vasıtasıyla, depo yerinde, fiziksel sayım ve kontrollerinin yapılmasına (*End-Use Monitoring*) müsaade edilmesi ve bu faaliyetlerin icrası için ABD’li personele gerekli kolaylıkların sağlanması,

ç. Artık ihtiyaç duyulmadığından envanter dışına çıkarılacak FMS malzemelerine yönelik yapılacak işlemlerle ilgili öncelikle, ABD Savunma Birliği Ofisi üzerinden gerekli onay işlemlerinin yapılması,...vb. gibi birtakım baskılayıcı hükümler de içermektedir.

Özellikle, tüm FMS alım antlaşmalarında yer alan “ABD’den tedarik edilen silah ve teçhizatların Kıbrıs’ta kullanılmaması” ve “Hiçbir ülkeye yada ülke içinde, Türk Silahlı Kuvvetleri dışında, hiç bir kamu veya özel kuruma, hibe yada satış yolu ile transfer edilemez” artışı, ABD’nin Türkiye üzerindeki var olan vesayetinin hala devam ettirilmesine yönelik hükümlerdir.

Ülkemizde FMS yöntemi ile tedarik yapma yetkisi yalnızca Milli Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerine aittir. Bunların dışında örneğin, Sahil Güvenlik Komutanlığının, Jandarma Genel Komutanlığının yada Emniyet Genel Müdürlüğünün FMS alım yetkileri bulunmamaktadır. Gerekçe olarak da, Sahil Güvenlik ve Jandarma Genel Komutanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğünün, ülkenin iç güvenliğinden sorumlu olmaları gösterilmekte, FMS sisteminin ise, ABD ve NATO çıkarlarına uygun olmak artışı ile, ülkenin dış tehditlere karşı yani üçüncü ülkelere karşı savunulmasına yönelik yürütülen bir askeri tedarik sistemi olduğu ifade edilmektedir.

ABD, Yabancı Askeri Satışlar yöntemini, ulusal çıkarları gereği Türkiye üzerinde zaman zaman politik ve askeri baskı unsuru olarak da kullanmakta olup bunu bazen Kıbrıs harekatında Türkiye’ye karşı bir silah ambargosu olarak, bazen de Türkiye’nin

savunma sanayii alanında dı a açılmasında bir engelleme olarak görebiliriz. Bu hususla ilgili günümüzde ya adı ımız canlı bir örnek de; Türkiye'nin talyan Augusto Firması ile ortak üretti i ilk milli helikopter “T-129 Atak” helikopter projesiyle ilgilidir.

Ankara'da konu lu bulunan Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A. . (TUSA) tesislerinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Taarruz ve Taktik Ke if Helikopter ihtiyacının kar ılanması için, toplam 59 adet “T-129 Atak” helikopter üretimi devam etmekte ve Kara Kuvvetleri'ne ilk teslimatın da 2013 yılında yapılması planlanmaktadır.⁵⁹

Türkiye'nin talyan Augusto Firması ile ortak üretti i ilk milli helikopter olan “T-129 Atak” helikopteri, talyan A-129 helikopterlerinin geli tirilmi bir versiyonudur. Helikopterler üzerinde Amerikan Honeywell ve ngiliz Rolls Royce firmalarının ortak giri imi olan ve ABD'nin Indiana eyaletinde konu lu bulunan LHTEC (*The Light Helicopter Turbine Engine Company T800*) Firması tarafından üretilen, Irak ve Afganistan'daki tüm co rafi ve iklim ko ullarında, yüksek sıcaklıkta ve yüksek irtifada uçabilme yetene ine sahip olacak ekilde tasarlanan “CTS8004A” motorları kullanılmaktadır. CTS8004A motoru, 75 bin saatlik komponent ve 15 bin saatlik geli tirme testinin ardından, 1993 yılında ABD Sivil Havacılık Otoritesi “FAA” tarafından sertifikalandırılmı tır. Daha sonra ngilizlerin Super Lynx helikopterlerine takılarak performansı test edilen bu motorun, özellikle yüksek sıcaklık ve irtifa ko ullarında performans gerektiren durumlara özel olarak, dü ük yakıt harcaması ve dü ük bakım masrafları hedeflenerek üretilmi tir.⁶⁰

Üretimi üstün ba arıyla gerçekleştirilen “T-129 Atak” milli helikopteri ihraç etmek isteyen Ankara, AH-1F Cobra helikopter filosunu yenilemek isteyen Pakistan'la dirsek temasına geçmi ve Pakistan lideri Navaz erif'in 16-18 Eylül tarihleri arasında Türkiye'ye yaptı ı ziyaret sırasında bu konu gündeme getirilmi tir. erif'e, Atak'ın yetenekleri konusunda detaylı bir sunum yapıldı ı, iki ülke arasında helikopter ihracı

⁵⁹ “T129 Atak Helikopteri”
(Eri im) <https://www.tai.com.tr/tr/proje/atak>, 20 Ekim 2013

⁶⁰ “Türkiye'nin Taarruz Helikopteri Projesi (ATAK)”
(Eri im) <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1143028>, 20 Ekim 2013.

için görüşmelerde belirli bir noktaya gelindiği de açıklanmıştır. Türk yetkililer, sadece finansal getirisi için değil, Atak'ın tanıtımı için de Pakistan'la yapılacak olan anlaşmanın çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Ancak “*Defense News*” adlı saygın savunma haber sitesine göre bu durum, Pakistan'a ABD malı helikopterler satmak isteyen Türkiye'nin bu girişimi Washington'da rahatsızlık yaratmıştır. Ankara'daki bir Amerikalı savunma endüstrisi yetkilisi, *Defense News*'e yaptığı açıklamada, Atak helikopterinin motorunun Amerikan ürünü olduğunu hatırlatarak, “bu motorun ihraç edilmesi için Washington yönetiminin ihracat lisansı vermesi gerekiyor. Bu konuda Washington'da hem siyasi hem endüstriyel parametreler göz önünde bulundurularak karmaşık tartışmalar yapılacağını sanıyorum” demiştir. Ve haberin sonunda; gerçekten de T-129 Atak'ın motoru, İngiliz Rolls Royce ve Amerikan Honeywell şirketlerinin ortak şirketi olan LHTEC adlı Indianapolis merkezli bir ABD firması tarafından üretiliyor. Helikopterin bu motorla Pakistan'a ihraç edilebilmesi için ABD yönetiminin onay vermesi gerekiyor.⁶¹ Etkinliklerinde bir değerlendirme yapılmıştır.

Yukarıda yer alan örnek, ABD üretimi silah ve teçhizatların, tüm bedeli Türkiye'nin milli bütçesinden karşılanması olması durumunda dahi, FMS alım yönteminin kurallarından birisi olan “Hiçbir ülkeye yada ülke içinde, Türk Silahlı Kuvvetleri dışında, hiç bir kamu veya özel kuruma, hibe yada satış yolu ile transfer edilmez” hükmü gerektirince, TUSA tesislerinde üretilen T-129 Atak helikopterlerinin üçüncü bir ülkeye satışı veya kiralanması, sırf üzerinde ABD menşeli motor bulunmasından dolayı, ABD yönetiminin onayını gerektirecek bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise, ikili ilişkilerde, ABD'nin Türkiye üzerinde fazlasıyla elinin güçlü olmasına neden olmaktadır.

Truman Doktrini, ABD'nin Yakın ve Orta Doğu politikasında bir dönüm noktası teşkil ettiği kadar, Türkiye'nin dış politikasında da yeni bir dönemi açmakta idi. Şimdi Türkiye, SSCB'ye karşı geleneksel ve tarihi olarak İngiltere'ye dayanırken, İngiltere'nin SSCB karşısında denge unsuru olan niteliğini kaybetmesi üzerine,

⁶¹ Usman Ansari, Burak Bekdil, “Turkey Pushes T-129 Gunships for Pakistan, but US Could Scupper Deal”, Sep. 30, 2013. (Erişim) <http://www.defensenews.com/apps/pbcs.dll/article?AID=2013309300014>, 18 Ekim 2013.

SSCB'ye karşı daha güçlü bir denge unsuru olarak gördüğü ABD'ye dayanma yolunu seçmek istiyordu. Truman Doktrini, Türkiye açısından çok mühim bir ABD desteği idi.⁶²

Lakin ne varki Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye sağlanan yardımların orta ve uzun vadede özellikle de Türkiye'nin savunma stratejelerine ve savunma sanayimize yönelik birtakım sorunlara da sebebiyet verdiği de ileri sürülebilir.

Zira, Truman Doktrini kapsamında, harp yedeği olarak Avrupa depolarında bulunan stok fazlası malzemeler ile ihtiyaç fazlası kullanılmı askeri teçhizatların Türkiye'ye verilmesi ile, yerli silah sanayimizin gelişmesine büyük bir darbe vurulmuştur. Aynı zamanda, hibe kapsamında alınan ve çoğu demode olmuş silah sistemlerinin idame ettirilmesi ve faaliyetlerinin sağlanmasına yönelik yedek parça alımına yönelik ABD'den yapılan ithalat arttıkça, hazinenin döviz sıkıntısı daha da büyümüş, buna bağlı olarak bir kısır döngüye giren dış ticaret dengesi, bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozularak, Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temelleri Truman Doktrini ile atılmış olacaktır.

ABD ise bu yardım programı ile hem harp yedeği fazlası silah sistemlerinin tekrar ülkesine sevk edilmelerine ve depolanmasına yönelik masraflardan kurtulmuş, hem de demode olmuş silah sistemlerini envanter dışına çıkarmak suretiyle, kendi ordusunu yeni ve daha modern silah sistemleri ile donatmıştır. Böylece hem ekonomisini ve fabrika üretim hatlarını canlı ve dinamik tutmuş, hem de Avrupa ve Ortadoğu'da askeri ve ekonomik çıkarları için tehdit oluşturmuş SSCB'ye karşı, söz konusu yardım programını kullanan Türkiye ve diğer bölge ülkeleri üzerinde askeri ve ekonomik gücünü, dolayısıyla yaptırım gücünü hissettirmeye başlamıştır. Zira askeri ve ekonomik olarak üçüncü bir ülkeye bağımlı hale gelen ülkelerin, uluslararası ilişkilerde tam bağımsız olmaları, özgün politikalar üretmeleri mümkün değildir.

---

⁶² Armao lu, **a.g.e.**, s.152.

Truman Doktriniyle başlayan Türkiye-ABD yakınlaşması süreci, Türk toplumu ve siyasi hayatta da büyük değişikliklere neden olmuştur. Örneğin, uzun yıllar tek parti iktidarı içinde bir yönetim tarzını denememi Türkiye'nin, çok partili hayata geçişine şahitlik etmiştir.

Genel Kurmay Başkanlığı'nın, ABD'de olduğu gibi, doğrudan Milli Savunma Bakanlığına bağlanması bu süreçte gerçekleşmiştir. Genel Kurmay Başkanlığı'nın, Milli Savunma Bakanlığına bağlanması, özellikle ABD açısından neden önemlidir? Çünkü, bu yeni yapı ile birlikte;

a. ABD, ikili askeri anlaşmaların imzalanmasında, doğrudan Savunma Bakanı'ni muhatap alarak, yapılan anlaşmaların uluslararası hukuk bağlamında geçerliliğini sağlayacak,

b. Ayrıca, ikili askeri anlaşmaların doğrudan iktidardaki hükümet yetkilisi olan Savunma Bakanı ile imzalanması daha kolay olacaktır. Zira, 1950'li yıllar, Türkiye'nin ABD'nin askeri ve ekonomik desteğini aradığı yıllardır.

Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan Milli Savunma Bakanlığına bağlanması, şüphesiz ki, Türkiye'nin kendi isteğiyle değil, ABD'nin dayatmasıyla olduğu ümitsiz bir gerçektir. Bu konuda, Star Gazetesi yazarlarından Cemil Koçak tarafından 10 Eylül 2011 tarihinde kaleme alınan "Genelkurmay zaten Milli Savunma Bakanlığı'na bağlandı mı, üstelik daha 1949 yılında" haber başlıklı yazısında özetle bu tarihi gerçekliği şu şekilde anlatmaktadır;⁶³

O zamana dek Bakanlık başlığı olan Genelkurmay, ABD modeline uygun olarak 1949'da çıkarılan bir kanunla doğrudan Milli Savunma Bakanlığı'na (MSB) bağlandı, 1961 Anayasası yürürlüğe girinceye kadar bu Bakanlık başlığı olarak çalışmıştır.

⁶³ Cemil Koçak, "Genelkurmay Zaten Milli Savunma Bakanlığı'na Bağlandı mı Üstelik Daha 1949 Yılında!", 10 Eylül 2011.

(Erişim) <http://www.duzceyerelhaber.com/Cemil-KOCAK/3387-Genelkurmay-zaten-Milli-Savunma-Bakanligina-baglanmisti-ustelik-daha-1949-yilinda>, 14 Kasım 2013.

So uk Sava bütün a ırlı ıyla çökerken, Türkiye de batı ittifakının bir sonucu olarak askerî yapılanmasında ABD modelini örnek alıyor, Alman modeline artık son veriyordu. Daha 1948 yılında CHP Seyhan milletvekili Sinan Tekelio lu, Hasan Saka Hükûmeti'nin programının görüşülmesi sırasında, mecliste yaptığı bir konu mada, MSB'den de söz etmi ve Bakanlı ın adının de i tirilmesi gerekti ine i aret etmi ti. Bakanlı a Genelkurmay Bakanlı ı adı verilmeliydi ya da Genelkurmay Ba kanlı ı MSB'ye ba lanmalıydı. “Hiçbir devlette böyle bir te kilât yoktu. (...) Parayı sarf eden MSB, bütün mesuliyet onun omuzları üzerinde [idi]. Öteki yapaca ını yapar[dı] ve hiçbir mesuliyeti yoktu.” Tekelio lu, “Genelkurmay [Ba kanlı ı] kumandaya salâhiyetli midir?” diye soruyor ve ardından hemen yanıtını veriyordu: “Evet, anayasa böyle yazıyor. Tabî bu yazı ile olmaz. Genelkurmay [Ba kanlı ı], yalnız e itim vazifesi gören bir müessesedir [ve] o yalnız mütâlâa dermeyan eder. Fakat kumandayı ve icrayı yapan Millet Meclisi dolayısıyla MSB'dir. (...) Biz de dostumuz olan Amerika devletine benzeyelim.”

Genelkurmay MSB'ye ba lanırken;

Vatan gazetesi, daha 1948 yılının sonbahar aylarında Genelkurmay Ba kanlı ı'nın MSB'ye ba lanacağını haber vermi ti bile. Aynı gazete, yılın son günlerine do ru haberini yineleyecek ve Ba bakanın aynı zamanda MSB'yi de üzerine alaca ından söz edecektir.

emsettin Günaltay Hükûmeti'nin programı mecliste görüşülürken de, 1949 yılının ilk günlerinde, Sinan Tekelio lu, Genelkurmay Ba kanlı ı'nın MSB'ye ba lanmasını istemi ti. Vatan gazetesinde yayınlanan bir yazıda, yeni hükûmetin programında millî savunmanın yeniden düzenlenmesinin öngörüldü ü belirtiliyor ve Silahlı Kuvvetler Komutanlı ı kurulacağını ileri sürülüyordu. Yazıda, ABD ordu modelinin kabul edildi i ve hazırlıkların ve projelerin bu temele dayanılarak gerçekleştirildi i açıkça belirtiliyordu: “Bütün te kilât ve teçhizat itibariyle Ordumuz ve millî savunmamız Amerika örne ine göre ayarlanınca, te kilâtın da bu tarzda kurulması dü ünülmü tü.” Buna göre, Kara, Deniz ve Hava Silahlı Kuvvetleri Komutanlı ı adı ile bir ya da üç ayrı

komutanlık kurulabilirdi. Bu durumda Genelkurmay Ba kanı, Silâhlı Kuvvetler Ba komutanı olacak ya da bir ba ka formül bulunacaktı.

Basındaki haberlere göre MSB, ABD savunma te kilâtına benzeyecekti. Ba bakan emsettin Günaltay, Genelkurmay Ba kanlı ı'nın MSB'ye ba lanaca ını açıklıyordu. Buna göre, Kara, Deniz ve Hava Komutanlıkları, Genelkurmay Ba kanlı ı'na ba lı olarak kurulacaktı. Bütün bu te kilât da MSB'ye ba lı olacaktı. MSB'nin Kurulu ve Görevlerine Dair Kanun, sadece birkaç ay sonra, 30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilecektir.

Genelkurmay Ba kanı, MSB'nin önerisi üzerine hükûmetçe tayin edilecek ve de i tirilecekti. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Ordu Müfetti leri ve di er Orgeneral ve Oramiraller, Genelkurmay Ba kanı'nın görü ü alınarak MSB'nin önerisi üzerine yine hükûmetçe atanacak ve de i tirilecekti. MSB Hüsnu Çakır, yeni organizasyonun tasarlanmasında ABD “askerî misyonlarının fikir ve mütâlaalarından da istifade” edilmi ti.

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen yasayla Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti (Genelkurmay Ba kanlı ı Bakanlı ı) kaldırılmı tı. “Reisicumhura niyabeten Ordunun haza da emri kumandasına memur ve yüksek makamı askerî olmak üzere Erkânı Harbiyei Umumîye Riyaseti tesis” olunuyordu. Genealkurmay Ba kanı görevinde ba ımsızdı. Genelkurmay Ba kanı, Ba bakanın önerisi üzerine Cumhurba kanı tarafından atanıyordu. Genelkurmay Ba kanı bütün görevlerinde bakanlıklarla do rudan haberle ebiliyordu. Bu tarihte Genelkurmay Ba kanlı ı'nın bir siyasî makama ve hatta meclise dahi ba lanmamı olması dikkat çekicidir. Bu fiilî durum birinci meclis ile kar ıla tırıldı ında aradaki bariz fark hemen görülecektir. Genelkurmay Ba kanlı ı'nın ba ımsız otoritesi ve herhangi bir makama kar ı sorumlu olmaması yasa ile saptanmı tı.

Vatan gazetesinin 1945 yılının sonbaharında verdi i bir haber de burada zikredilmeye de er: “Harb Okulu”, “ırk ve mezhep gözetmeden talebe alacak...” “Harb Okulu'na ırk ve mezhep ayrılı ı gözetilmeksizin her Türk talebe alınacaktır.” Harbiye'ye giri ko ullarının de i ti i ya da de i ece i anla ılıyordu. Buna göre, haberden anla ılan, bu

zamana kadar Harbiye'ye "ırk ve mezhep" gözetilerek ö renci alındı ıydı. Cumhuriyet gazetesi, subayların üniformalarının de i tirilece inden söz ediyordu. Subayların kıyafetleri de "ABD, ngiliz üniformalarına benzeyecek"ti. Genelkurmay Ba kanı ile Cumhurba kanlı ı yaverleri yeni askerî üniformalarını giymi lerdı bile. Gazete bu haberi foto raflarla birlikte sunuyordu. Gazetede ordu kıyafet talimatı haberi de yayınlanmı tı.

Bütün bu geli melerin 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Antla ması ile aynı tarihlere denk dü mesi elbette, dikkat çekicidir. Söz konusu kıyafet de i ikli i ile ilgili olarak mecliste görü lerini açıklayan iktidar partisinden emekli bir generalin bu de i ikli i ele tirmesi anlamlıdır. Kara Kuvvetleri Komutanlı ı'ndaki subay üniformaları da Amerikan modeli esas alınarak de i tirilmi ti.

ABD Askerî Yardım Heyeti Ba kanı General Mac Bridge, "Türk Genelkurmayı da kendi askerî okul sistemlerini tevsî etmek ve bunları Amerikan okul sistemlerine benzetmek kararına varmı tır" diyordu.

Genelkurmay Ba kanlı ı'nın Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun, çok daha yakın bir tarihte ve Türkiye'nin uluslararası ili kilerinin güçlükler içinde oldu u bir dönemde, Batı ile yeniden yakınla ma manevralarının bir a amasında, 5 Haziran 1944 tarihinde kabul edilmi ti.

Bütün bu ya anan süreçler neticesinde; aslında Truman Doktrini, ABD açısından, Amerikan yayılmasının yeni ve daha genel bir aracı olmaktan öteye bir ey de ildir. Hatta denebilirki, Truman Doktrini'nin ilanı, So uk Sava ı ba latmada büyük bir role de sahip olmu tur.⁶⁴

Truman Doktrini'nin ABD açısından, Türkiye'de ve Avrupa'da ba arıyla uygulanması, kısa bir süre sonra ABD'nin öncülü ünde kurulacak olan NATO, Ba dat Paktı ve Balkan ttfakı gibi savunma örgütlerine ve ekonomik yardım paketi olan Marshall Yardımına da önayak olmu tur.

---

⁶⁴ Ataöv, **a.g.e.**, s.99-100.

2.2. Marshall Yardımı

Marshall Yardımı, Truman Doktrini ile sağlanan yardımların devamı niteliindedir. Truman Doktrini, SSCB tehdidi karşısında Türkiye ile Yunanistan'ın askeri gücünü arttırma amacına yöneliktir ve bu bakımdan da daha ziyade askeri niteliğe sahip bulunuyordu. Fakat asıl önemli mesele, Avrupa ülkelerinin ekonomik durumları idi.

ABD, Avrupa'lı ülkelerin 1940'larda yaşadığı ekonomik çöküş ve kaos sonrasında komünizme doğru içsel bir meyil gösterme ihtimali göz önünde bulundurmuş, bunun önüne geçmek için 1947'de ABD Dış İleri Bakanı George C. Marshall'ın adıyla anılacak Marshall Planını uygulamaya sokmuş ve savaş sonrası ekonomik ve sosyal canlanmayı hızlandırmak için Batı Avrupa'ya ekonomik yardıma başlamıştır.⁶⁵

Türkiye dahil, Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik güçlüklerin ABD'yi bu kadar endişeye sevk etmesinin altında yatan başlıca sebepler neler olabilirdi ?.

İkinci Dünya Savaşı tüm Avrupa ekonomisini tahrip etmiş, savaş sonrası Avrupa ekonomisini bir kalkınma temposuna sokmak mümkün olmamıştı. Bu artlar Moskova'dan idare edilen komünizm propagandasının etkisini çok kolaylaştırıyordu. ABD, SSCB'nin bu taktikini gördüğü içindir ki, 30 Haziran 1945'den 1946 sonuna kadar 50'den fazla ülkeye 15 milyar dolar kadar yardım yapmıştır. Buna rağmen ekonomileri düzene sokacak müspet bir netice alınamamıştır. Çünkü bu paralar verimli ve ekonomik getirisi olacak alanlara harcanmamıştır. Amerika'nın da ekonomik gücü tükenmezdedir. O halde Avrupanın kalkınması için verimli bir formül bulmak gerekiyordu. Amerika'nın arayıp bulduğu formül, ABD Dış İleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesinde yaptığı bir konuşma ile ortaya atılmıştır. Marshall Planı da denilen bu konuşma, 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadi Birliği Teşkilatının (*Organisation for European Economic Co-operation-OEEC*) kurulmasını sağlamıştır. George Marshall özetle, Avrupanın içinde bulunduğu

⁶⁵ Atalık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd. ti., 2007, s.303-304.

ekonomik sıkıntılarının a ılması için, Avrupa uluslarını bir imar planı içinde bir araya getirme kararlı lını ta ıdı nını ifade ederek, SSCB dahil tüm Avrupa ülkelerini, kendi adıyla anılacak Marshall planına katılmaya davet ediyordu. Marshall'a göre ABD, Dünyanın iktisadı sa lı na kavu ması için elinden gelen tüm yardımı yapmalı, aksi takdirde, siyasal istikrarı ve devamlı bir barı ı sa lamak mümkün olamayacaktı ve ABD'nin yürüttü ü tüm bu politikalar, herhangi bir ülkeye yada doktrine kar ı de il, açlı ı, yoksullu u ve kaosları önlemeye yönelik atılan adımlar olacak ekinde beyanatta bulunmu tur. Marshall'ın bu önerisinde a a ıda belirtilen üç nokta göze çarpıyordu.⁶⁶

Birincisi, Truman Doktrininden farklı olarak, ekonomik tamir üzerine vurgu yapılmaktaydı. Yeni politika, açlık, yoksulluk ve kaosla mücadeleye yönelmi ti. Herhangi bir askeri yardım sözkonusu edilmemekteydi.

kincisi, ulusal düzeyden, bölgesel düzeye (Tüm Avrupa Kıtası) çıkılmı tı. Daha önce, Truman Doktrininde Türkiye ve Yunanistan örne inde görüldü ü gibi tek tek ülkelerle yardım ili kisine giren ABD, bu politikasını de i tiriyordu.

Üçüncüsü, bu giri imi engellemeye kalkı acak olan hükümetler, siyasal partiler yada grupların ABD'nin direni i ile kar ıla ılaca ının ifade edilmesiydi.

Plan öncelikle, ngiltere ve Fransa tarafından büyük bir memnuniyetle kar ılandı. Ardından di er batı Avrupa ülkeleri benzer yakla ımlarda bulundular. Ancak, SSCB'nin tepkisi ise farklı olmu tur. SSCB ise, planın Truman Doktrininin bir devamı oldu unu ve yapılacak yardımlarla Avrupa'nın baskı altına alınaca ını öne sürmü tü.

Marshall'ın yapaca ı yardımlardan büyük bir memnuniyetlik duyan ngiltere ve Fransa, yapılacak yardımların ayrıntılarını görü mek ve ABD'nin istedi i bir Avrupa Kalkınma Planı hazırlamak üzere, tüm Avrupa ülkelerini, Paris'te yapılacak hazırlık toplantısına davet ettiler. SSCB ve ço u do u Avrupa ülkeleri Paris'te yapılan toplantıya katılmadılar.

---

⁶⁶ Armao lu, **a.g.e.**, s.165-166.

Aralarında Türkiye'nin de olduğu pek çok batı Avrupa ülke temsilcileri, 12 Temmuz 1947'de, Paris'te bulunan Fransa Dış İleri Bakanlığı Binasında, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karıştırmak için, ABD'nin istediği biçimde, Avrupa Ekonomik Birliği Konferansı (*Conference of European Economic Co-operation, CEEC*) adında bir örgüt kurdular. Türkiye Paris toplantısında, ekonomik kalkınma ihtiyacı için 615.000.000 dolarlık bir yardım talebinde bulunarak, bu talebin toplantı sonuç raporunda yer almasını sağladı. Ancak ABD'li yetkililer, Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmaya yönelik bir program olduğu düşünülmesiyle başlangıçta Türkiye'ye yardım verilmesine karşı çıktılar. ABD'nin bu tutumu, Türk kamuoyunda büyük bir endişe ile karşılandı. Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakan ABD'nin, ileride siyasal olarak da Türkiye'yi yalnız bırakabileceği dile getirilmeye başlandı. Ancak uzun soluklu diplomatik girişimler sonucu, 58.000.000 dolarlık bir yardım yapılması öngörüldü ve Türkiye dahil batı Avrupa ülkelerine yapılacak ekonomik yardımların hataya geçirilmesine yönelik "Ekonomik Birliği Kanunu" ABD Kongresinde kabul edildi ve 3 Nisan 1948'de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş oldu. Truman Doktrini ile gelen yardımların aksine, Marshall Planı içinde Türkiye'ye küçük bir yer ayrılmıyordu. Türkiye'den istenen, Avrupa'nın yeniden imarı sırasında gerekli tarımsal ürünleri ve madenleri sunmasıydı. Yardımın da bu ürünleri çoğaltmak için yapılması hedeflenmekteydi. Yaşanan tüm bu süreçler Türkiye'de memnuniyetsizliğe yol açtı. Hükümet, uzun vadeli borç yada hibe yardımı istiyordu. Tek partili dönemden çok partiliye geçiş yaşanırken, ekonomik kalkınmaya büyük önem verilmekteydi. Bunun için de mümkün olduğu kadar fazla dış yardıma ihtiyaç vardı. 4 Temmuz 1948'de Türkiye ile ABD arasında imzalanan Ekonomik Birliği Anlaşması ile, Marshall yardımlarının verilmesine başlandı. Yapılan bu anlaşma ile ABD Türkiye'den, yardımın amaçlarına uygun kullanılmasını sağlamasını; kaynakların ne şekilde kullanıldığını, Avrupa Ekonomik Birliği Örgütü tarafından gözlemlenmesine yardımcı olmasını; özel ve resmi ticari girişimler arasında rekabeti kayıt altına almak ve piyasalara katılımı sınırlandırıcı ve tekelleri denetimleri teşvik edici yöntemlere engel olmak için gerekli önlemleri almasını istiyordu.⁶⁷

---

⁶⁷ Armao lu, a.g.e., s.166-167.

Anlaşmanın sekizinci maddesiyle de Türkiye, ABD'den gelecek anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetleyecek bir özel Ekonomik Birliği Misyonunu kabul edeceğini, bu misyonun ABD büyükelçiliğinin bir parçası sayılarak diplomatik ayrıcalık ve baskıcılıklardan yararlandırılacağını kabul etti. Böylece ABD'den gelecek yardımların hangi alanlara ve ne şekilde sarf edileceği tamamen Amerikalı uzmanların görüşlerine bağlı hale getirilmiş oldu. 4 Temmuz 1948 tarihli Ekonomik Birliği Anlaşması, Türk Kamuoyunda tepkiyle karşılandı. Siyasi yelpazenin her kesiminden birçok aydın, anlaşmanın Osmanlı döneminde yapılan kapitülasyonları andırıcı ve ABD'ye tam bir teslimiyet içerdiğini belirtti.⁶⁸

Sonuç olarak, Marshall Planı ile Türkiye'nin beklediğinden daha az yardım gönderildi. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin, ABD tarafından belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini ile gelen yardımlar gibi, Marshall yardımları da 1950'lerin başlangıcından itibaren Türkiye'nin her alanda dış baskımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı oldu.

2.3. Türkiye'nin Kore Savağına Katılması

Kore Savağı'nı incelemeden önce, Kore Savağı'nın nedenlerini inceleyecek olursak; ABD İkinci Dünya Savağı'nda Japonya'ya attığı atom bombası ile hem savağı sonlandırmış, hem de dünyanın en güçlü silahına yalnızca kendisinin sahip olduğunu ve dünyanın en güçlü ülkesi olduğunu dünyaya duyurmuştu. SSCB ise atom bombasının gücünden oldukça etkilenmiş ve bu nedenle savağı sonrası politikalarında daha dikkatli davranıyordu. Eylül 1949'da atom bombasını üretmeyi başardığını ilan eden SSCB, böylece ABD'nin atom imtiyazını elinden almış oldu. ABD atom bombasını kullanırsa, kendisinde kullanabileceğini, çünkü artık böyle bir imkanının olduğunu tüm dünya

---

⁶⁸ Armao lu, **a.g.e.**, s.168.

kamuoyuna duyurmu oldu. Bu arada ortaya çıkan Kore sorununu, Rusya ve Çin bölgesel bir sorun olarak görürken, ABD ise uluslararası bir sorun olarak de erlendiriyordu.⁶⁹

Çin bölgede Japonya'nın yerini doldurmak istiyordu. Ancak, Çin'in ve SSCB'nin komünizmi bölgede yaymasından çekinen ABD, hem Kore'de sava mayı göze aldı, hem de Japonya'yı güçlendirmek için kapsamlı ekonomik ve teknolojik yardımlarda bulundu. Ayrıca savunma antlaşması yaparak Japonya'ya karşı herhangi bir saldırıya yanıt vereceğini duyurdu. Özellikle de komünist bir saldırı karşısında Japonya'ya yardım edecekti. ABD, SSCB ve Çin'in savaş sonrası yayılmalarının önüne geçmek için, Kore'nin yanında yer alacağını açıkladı. ABD ve Batılı müttefikleri, Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak da kabul edilen Kore Savaşı'nı mutlaka yapmak ve kazanmak istiyordu. Zira bu, komünizmin yayılmasını önlemek için gözde bir amaçtı. SSCB ve Çin ise ABD'nin müdahaleye cesaret edemeyeceğini, ayrıca NATO'nun ise görev alanının Avrupa ve Atlantik ötesi olduğunu öne sürüyorlardı.⁷⁰

Ancak, SSCB ve Çin'in hiç de beklemediği şekilde Kore Savaşı'na ABD ve Türkiye'nin de dahil olduğu müttefikleri de katılacaktı. Henüz daha NATO üyesi olmayan, sınırlarının dışında ve doğrudan kendisine yönelik bir tehdit oluşturmayan Kore Savaşı'na Türkiye'nin ABD'nin yanında katılmasının gerekçeleri neler olabilir di?

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamı, ancak savaşa katılacak mı gibi hazırlık yapmı ve savaş ekonomisi uygulayarak savaşın sıkıntısını daha savaşa girmeden yaşama başlamıdı. Savaş bittikten sonra ise SSCB toprak talebinde bulunarak ve bölgelerde kendi lehine birtakım değişiklikler isteyerek Türkiye'yi tehdit etmeye başlamıdı. Türkiye, Kore'nin başına gelenlerin kendisinin de başına gelebileceğini düşünerek, Kore'ye yardım etmek istemi di. Komünist ülkelerin buna bir daha cesaret edemeyecek duruma getirilmeleri Türkiye'nin de çıkarına olacaktı. Diğer bir neden ise

⁶⁹ Haydar Çakmak, **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Platin Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Kasım 2004, s.244.

⁷⁰ Çakmak, **a.g.e.**, s.244-245.

Türkiye'nin kendisini hür dünyanın ve batının bir parçası olarak saymasından ileri geliyordu. Hür batı dünyasının kendisine ihtiyacı oldu u bir zamanda Türkiye'nin görevden ve yardımdan kaçmasının, Türkiye'nin Batılı devletler arasına girme çabalarına katkısı olmayacaktı. En önemli beklentisi ise NATO'ya girmektir.⁷¹

Türkiye'nin 25 Haziran 1950 tarihinde patlak veren Kore savaına katılmasının, Türkiye ile ABD arasında ittifak bağlarının kurulması bakımından da önemli ehemmiyeti vardır. Her ne kadar, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ve bu doktrin çerçevesinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan 12 Temmuz 1947 anlaşması, iki taraf arasında, yardım bakımından bir askeri bağ tesis etmekte idiyse de, bu bağ hiç bir zaman bir ittifak niteliinde de ildi. Çünkü Truman Doktrini ABD'nin tek taraflı bir irade beyanı idi ve tatbikindeki süreklilik de bu tek taraflı iradeye bağlı idi.⁷²

Halbuki, bu sırada Türkiye'nin bütün çabası, SSCB tehdidine karşı ABD'nin somut ve hukuki, yani bağlayıcı desteğini elde etmektir. Türkiye, SSCB tehdidine ve tecavüz ihtimaline karşı ancak böyle bir durumda kendisini güvenlik içinde hissedecekti. Türkiye, ulusal güvenlik kaygılarıyla, ABD'nin koruyucu emsisi altına girebilmek ve batı ittifakı içinde yer almak amacıyla NATO'ya üye olmayı kendisine hedef olarak belirlemi ti. Fakat NATO üyesi bazı ülkeler, bu üyelik talebine karşı çıkmışlardır.⁷³

NATO'nun kurulmasından sonra patlak veren Kore Savaına Türkiye'nin katılması ve bu sava ta Türk askerlerinin üstün başarısının Batılı ülkelerde topladığı sempati ve takdir, ABD bağta olmak üzere diğer NATO üyelerini, Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesi konusunda olumlu yönde etkilemiştir.⁷⁴

Türkiye'nin, ABD öncülü ündeki Batı ittifak sistemi içinde resmen yer alması sürecinde ve NATO'ya katılmasında, Türkiye'nin Kore savaına asker göndermesi önemli bir etki olmuş ve Türkiye-ABD ilişkilerine de bir derinlik katmıştır. Türkiye'nin Kore Savaına girişini inceleyecek olursak;

⁷¹ Çakmak, a.g.e., s.245-246

⁷² Armao lu, a.g.e., s.181.

⁷³ Armao lu, a.g.e.,s.181.

⁷⁴ Çakmak, a.g.e.,s.247-248.

BM Güvenlik Kurulu, Kuzey Kore'yi Güney Kore'ye saldırmakla suçlamı ve Kuzey Kore'ye karılı askeri ve ekonomik yaptırımlar uygulama kararı almı tı. BM'nin 27 Haziran 1950'de tüm üye ülkelere Güney Kore Cumhuriyetine yardıma gelme çağırısı yapması üzerine, 25 Temmuz 1950'de Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Ba kanlığı nda toplanan Bakanlar Kurulunun, Güney Kore'ye kuvvet gönderme kararı vermesi üzerine Genelkurmay Ba kanlığı nı bir komutanlık karargahı ile üç piyade taburu ve gerekli yardımcı birliklerden meydana gelen bir Tugayı Kore'ye göndermek üzere görevlendirmi tir. Türk Hükümetinin Kore'ye Türk askeri gönderme kararı cesaretli bir karardı. Zira, Türkiye o zamana kadar kendi sınırları dı nda herhangi bir askeri harekata veya müdahaleye girmekten kaçınmı tı ve TBMM'de görüşülmeden alınan bu kararın neticeleri, önemini bugüne kadar yitirmemi tir.⁷⁵

Dış İleri Bakanı Fuad Köprülü, 25 Temmuz 1950'de BM Genel Sekreteri Trygve Lie'ye gönderdi i cevabı telgrafında, Türk Hükümeti'nin Güney Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik göndermeye karar verdi ini bildiriyordu. Bu karar Türk kamuoyunda büyük bir sürprizle karşılandı. Bu karara gösterilen ilk tepki, büyük bir coşkunluktu. Türkler ABD'den sonra Trygve Lie'inin Güney Kore'ye yardım çağırısına karşılık veren ilk ülke olmaları nedeniyle büyük gurur duyuyorlardı. Türk Hükümeti, Türkiye'nin Kore'deki duruma benzer koşullarda zor durumda kalması halinde, bu ülkelerin de Türkiye'nin de yardımına gelece i inancındaydı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, sonraları bu kararı BM'nin kararlarına saygı duyduklarından dolayı almı olduklarını belirtiyordu.⁷⁶

Kore'ye gitmek üzere oluşturulan bu birlikler ilk önce Ankara Etimesgut'ta toplanmı ve Skenderun'dan gemilerle torenle uurlanmı tır. 1950 yılının Eylül ayında Skenderun'dan hareket eden gemiler Süvey Kanalı-Kızıldeniz-Mendep Bo azı-Seylan-Singapur-Filipinler ve Formoza deniz yolunu izleyerek 21 günde Kore'nin

⁷⁵ F.Rezzan Ünalp, "Kore Savaşı ve Kore Cumhuriyeti Ziyaretinden Gözlemler", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Personel Ba kanlığı nı, Askeri Tarih ve Strateji Etüt (ATASE) Daire Ba kanlığı nı Yayınları, Sayı 415, Ocak 2013.s.40-57.

⁷⁶ Hüseyin Ba cı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, 1.Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, 18, Kasım 1990.

güneydo usunda bulunan Pusan Limanı'na ula mı tır. Kore'ye vardıktan sonra 8'nci ABD Ordusu 25 nci Tümenin emrine ba lanan ve North Star-Kuzey Yıldızı kod adı verilen Türk Tugayı, bu tümenin emrinde 26-30 Kasım 1950 tarihlerinde Kunuri Muharebeleri (Chongcon)'ne katılmı tır. Bu muharebeler, Kore harp tarihinin en çetin muharebeleri olmu tur. Türk Tugayı, 28 Kasım 1950'de Wawon'da, 28-29 Kasım 1950'de Sinnimni-Kaechon bölgesinde büyük fedakarlıklarla sava mı , bu esnada Güney Kore Kolordusu Çinliler kar ısında geri çekilmi , ABD kuvvetlerinin sa yarı korumasız kalmı tı. Türk Tugayı bu bo lu u doldurarak ve Çin ordusuna büyük zaiyet verdirerek 8'nci ABD Ordusuna düzenli çekilmek için gerekli olan zamanı kazandırmı tır. Türk Tugayı'nın Kanuri Muharebelerinde göstermi oldu u ba arı, dünya basınında ve siyasi çevrelerde büyük yankı yaratmı , ABD Kongresi tarafından Mümtaz Birlik Ni anı ve Beratı verilmi tir. Ayrıca Güney Kore Cumhurba kanı tarafından ba arılarından dolayı Türk Tugayına Cumhurba kanlı ı Birlik Ni anı verilmi tir. Daha sonra Kore'ye 1951, 1952 ve 1953 yıllarında olmak üzere üç Türk Tugayı daha gönderilmi tir. 3'ncü Türk Tugayına 28 Mayıs 1953'te Wegas-Elko-Karsan Muharebelerinde gösterdikleri üstün ba arı üzerine ABD Ba kanı adına Legion of Merit (Liyakat Ni anı) verilmi tir. Sava sonucunda Güney Kore'nin komünistlerce i gali engellenmi ve iki ülkenin varlı ı kalıcı hale getirilmi tir. Böylece Kuzey Kore komünist bloktaki yerini alırken Güney Kore'de ABD'nin himayesine girmi ve Türkiye açısından da NATO'ya üyelik sürecini ba latmı tır.⁷⁷

Kore Sava ı'nın di er bir önemli sonucu da, ABD'ye elindeki atom üstünlü ü yüzünden o zamana kadar çıkmayaca mı dü üdü ü bölgesel sava ların çıkabilece ini göstermesi olmu tur. SSCB, Uzak Do u'da bir sava çıkarmaya cesaret etti ine göre aynı eyi Do u Avrupa'da ve hatta Orta Do u'da deneyebilirdi. Bütün bu olasılıklar ABD yönetiminin etkin çevrelerinde Türkiye'nin Batı savunması için önemiyetini arttırmı tır.

---

⁷⁷ F.Rezzan Ünalp, "Kore Sava ı ve Kore Cumhuriyeti Ziyaretinden zlenimler", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Personel Ba kanlı ı, Askeri Tarih ve Strateji Etüt (ATASE) Daire Ba kanlı ı Yayınları, Sayı 415, Ocak 2013.s.40-57.

2.4. NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması

İkinci Dünya Savaşı'nda birliki yapan ABD ve SSCB'nin savaştan sonra yolları ayrılması, çıkar çatışmaları başlamıştı. Sovyetlerin genişlemesinden zaten rahatsız olan Batı Avrupa ülkeleri, ortak bir savunma sistemi kurmayı, ekonomik ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeye karar vermişlerdi. İngiltere, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Belçika, Eylül 1948'de askeri amaçlı Batı Birlikli Savunma Örgütü'nü (*Western Union Defense Organization-WUDO*) kurmuşlardır. Buradaki amaç, yeni bir savunma gücü oluşturmaktan çok, ABD'yi bu hareketin içine çekmektir. Çünkü bu devlet biliyorlardı ki, bir Sovyet saldırısı karşısında ABD olmadan güç dengesi kendileri lehine dönecekti.⁷⁸

ABD, Monroe Doktrini uyarınca yüzyıllık bir süredir dış politikada Avrupa işlerine karışmıyordu. Ancak Soğuk Savaş koşulları, ABD'nin bu gelenekten vazgeçmesine neden olmuş, ulusal çıkarlarını korumak ve SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı, Avrupayı'da içine alacak şekilde bir savunma paktnin oluşturulmasına öncelik vermiştir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın ilkelerine sadık kalarak ve barışı korumayı amaç edinecek bu savunma tekilatı, daha sonraları üzerinde çok konuşulacak ve halen varlığını devam ettirmekte olan NATO'dur.

NATO (*North Atlantic Treaty Organization*), Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, İngiltere, ABD, Kanada, Portekiz, Norveç, İtalya, İspanya ve Danimarka olmak üzere toplam toplam 12 kurucu ülke tarafından 4 Nisan 1949 tarihinde Washington, DC'de imzalanan bir antlaşma ile kurulmuştur. Dünyanın en büyük askeri ve siyasi amaçlı olan bu örgütü kuran antlaşma 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir.⁷⁹

ABD'nin küresel hakimiyetinin sürdürülebilmesi açısından SSCB'yi etkin bir şekilde çevrelemek çok önemliydi ve bu yüzden NATO'nun kuruluşu, aynı zamanda ABD'nin

⁷⁸ Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)*, 1. Baskı, Ankara 2006, Ebabel Yayıncılık, s.55.

⁷⁹ .....: "NATO", NATO Logistics Handbook, November 2012, NATO HQ, Brussels, Belgium, s.3.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrasya anakıtasının merkezi gücü olarak ortaya çıkmış bulunan SSCB'yi çevreleyerek denetim altına alma politikasının Avrupa ayağı olarak da değerlendirilebilir.⁸⁰

Antlaşmanın dikkat çeken 5.maddesine göre, “Avrupa ya da Kuzey Amerika’da içlerinden birisine veya daha fazlasına karşı girişilen silahlı bir saldırıyı taraflar hepsine birden yapılırsa bir saldırı sayılacaktır”. Böyle bir durumda taraflar, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliğini yeniden kurmak ve sağlamak için askeri güç kullanılması da dahil olmak üzere, gerekli göreceği harekate tek veya toplu olarak, diğer taraflarla mutabakat halinde hemen girişilecek suretiyle, tecavüz eden taraflara yardım etmek konusunda mutabık kalmışlardır.

Türk siyasi hayatını yönlendirenler, iktidarıyla-muhalefetiyle, askeriyle-siviliyle büyük çoğunluk, savaş sonrası, hem dünyada yalnız kalma korkusundan, hem de SSCB'nin taleplerinden doğan endişelerden sıyrılmak için, batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu NATO güvenlik emsaliyi içinde yer almak istiyordu. Böylece, ülke topraklarının savunulması daha da kolaylaşacak ve Türk ordusu modernize edilebilecekti. Ayrıca Türkiye, örgütü dışında kalması halinde, ABD'den alınan ekonomik ve askeri yardımların azalacağından da endişe duyuyordu. Türkiye'nin NATO'ya üye olması, hem mevcut yardımları korumasını, hem de yeni yardım programlarına dahil olmasını sağlayacaktı.

1948’li yıllarda, Kuzey Atlantik Antlaşmasının hazırlık çalışmaları devam ederken, Türkiye bu yeni oluşum içinde yer almak istediğini her fırsatta yenilemiştir. Bütün bu diplomatik çabalara rağmen, Türkiye'nin NATO'ya alınmaması, Türk kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılandı. Türkiye yine 11 Mayıs 1950’de, CHP iktidarının son günlerinde, NATO'ya üyelik başvurusunda bulundu ancak bu başvuru bir sonuçla sonuçlanamadı.

NATO'nun kuruluşundan önce oluşturulan ve Türkiye'nin de dahil olduğu “Truman Doktrini” ve “Marshall Planı” Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısındaki endişelerini

---

⁸⁰ Davutoğlu, a.g.e., 226.

hafifletmesine rağmen tümüyle ortadan kaldırmadı. Bu nedenledir ki, Türkiye için esas olan ABD ile tam bir ittifak yapmaktı. Türk ordusu İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren seferberlik durumunda tutulmaktaydı. Bu durum da devlete ciddi bir mali yük getirmekteydi. Atlântik Paktına katılarak bu yükün hafifleyeceğini düşünülmekteydi. Böylece bir saldırı karşısında yalnız kalınmayacak, NATO üyesi ülkelerin de yardımı sağlanabilecekti. Üstelik özgür dünyanın bir mensubu olarak demokratik değerlerin de korunmasında onurlu bir görev üstlenilecekti. Özellikle Demokrat Parti bütün varlığıyla bu hedefe yönelecek ve bunu bir prestij sorunu haline getirecekti.

Demokrat Parti tarafından bu pakt, ABD'nin demokratik ülkelerin askerî ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmeye yönelik olarak üstlendiği ulvi bir hizmet olarak algılanmaktaydı. Oysa NATO'nun en önemli kuruluş amacı arasında ABD'nin güvenlik ve dünya hakimiyetini SSCB'ye kaptırmama politikalarında aramak daha gerçekçi olabilirdi zira, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın birinci derecedeki hedeflerinin başında ABD'nin güvenliğini sağlamak geliyordu. Temsilciler Meclisine 1949 yılı savunma bütçesini sunarken Genelkurmay Başkanı Bradley yaptığı konuşmada: “Denizdeki ülkelerde üsler kurmak zorundayız. Düman kendi özgüvenlik sınırlarımızın ötesinde karalamak ve ilk darbeyi elde edilecek üsler yardımıyla vurmak zorunluluğunu bütün ABD yurttaşlarının anlamaları gerekir. Silahlı kuvvetlerimizin ve ABD topraklarının yeni bir savaşta en az kayıpla çıkması başka türlü olamaz. Düman can evinden vuracak bu üsler, düman topraklarına en yakın bölgelerde kurulmalıdır.” diyordu.

Türkiye NATO'nun kuruluşuyla birlikte, SSCB'den gelecek olası saldırılara karşı daha kuvvetli bir şekilde mukavemet edebilmek, güvenlik politikasını güçlendirmek ve daha fazla ekonomik yardım alabilmek amacıyla, bu kuruluşu a girmek istiyordu ve bu amaçla ilk ilk müracaatını Halk Parti iktidarı döneminde Mayıs 1950'de yaptı.

Türkiye'nin NATO'ya katılmasına ABD'nin itirazı olmadığı halde, NATO'nun Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi küçük üyeleri ile İngiltere, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıktılar. İngiltere dışındaki ülkeler, Türkiye'nin NATO'ya katılması halinde, SSCB'nin buna sert tepki gösterip, derhal bir savaş yoluna gitmesinden

koruktular. Bunlara göre, NATO, Sovyetleri bir sava a tahrik de il, olası bir sava tan caydırma vasıtası idi. ngiltere'nin derdi ise bamba ka idi. ngiltere, Avrupa'nın güvenli ini NATO ile ABD'nin sırtına yükledikten sonra, Orta Do uda ve bilhassa Süvey kanalında kalmanın yollarını aramaya ba ladı.⁸¹

ngiltere, 1947'de Do u Akdeniz'in güvenli ini ABD'ye devrettikten sonra Ortado u'da sömürgecilik faaliyetine yeniden hız verdi ti. Bu bölgede Süvey 'teki menfaatlerini koruyacak bir savunma sistemi kurma pe indeydi. Türkiye'yi de NATO'da de il de bu savunma sistemi içinde görmek istiyordu. Oysa Türkiye için esas olan ABD ile tam bir ittifak yapmaktı. Bunda da ısrarlıydı. Ancak bunu gerçekle tirmek için ngiltere'nin kar ıt tutumunun ortadan kalkması gerekmekteydi. ngiltere, Orta Do u Komutanlı ı adını alan ve ABD, ngiltere, Türkiye ve Mısır'dan olu an bir ittifak sistemi içinde Orta Do u'daki varlı nını devam ettirmek istedi. Orta Do u'lu ve bir Müslüman ülke olarak Türkiye'nin bu askeri ittifak sistemi içinde bulunmasına ehemmiyet veriyordu. Fakat Mısır, bu Orta Do u Komutanlı ı tasarısına katılmayı kesinlikle reddedince, ngiltere'nin yapaca ı bir ey kalmadı ve Türkiye'nin NATO'ya katılmasına itirazını ABD'nin a ırlı nını koymasıyla geri aldı.

Di er taraftan, NATO'nun kurulmasından sonra patlak veren Kore Sava ına Türkiye'nin katılması ve bu sava ta Türk askerinin gösterdi i üstün ba arı, Türkiye'nin NATO'ya katılı mının yük de il kazanç olaca nını ortaya koymu , aynı zamanda Batı kamuoyunda Türklere kar ı bir sempati olu turmu tu. Ayrıca Türkiye'nin, Sovyetler Birli i'ne co rafi yakınlı nının önemi özellikle Kore sava ından sonra kavranmaya ba lanmı tı. SSCB saldırısına kar ı NATO'nun savunaca ı hat, SSCB ile ilk temas bölgesinden geçecek, saldırı burada durdurulmaya çalı ılacaktı. Bu ise Türkiye'de sahip olunacak üslerle mümkün olabilirdi. Gerçekten de özellikle Türkiye, SSCB'nin Güney-Batı bölgesi boyunca a ılması zor olan bir set konumundaydı. SSCB'nin Ortado u'ya, Akdeniz'e, Kuzey Afrika'ya kolaylıkla sızmasına ve do rudan do ruya müdahale etmesine engel olu turmaktaydı. Bütün bu geli meler neticesinde, NATO Bakanlar Konseyi, 17 Ekim 1951'de Londra'da yaptı ı toplantıda, ayrı ayrı kabul etti i

---

⁸¹ Armao lu, **a.g.e.**, s.188.

protokollerle, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarını kabul etti. 18 ubat 1952'de kanun tasarısının mecliste oylanıp kabul edilmesiyle de Türkiye NATO'ya resmen girmi oldu.⁸²

Türkiye'nin NATO'ya giri i, Türkiye-ABD ili kilerini hiçbir olayla kıyaslanmayacak ekilde olumlu yönde etkilemi tir. NATO'ya giri le birlikte, Türkiye ve ABD arasında geni boyutlu siyasi ve askeri ili kiler kurulmu ve Türkiye Batı savunmasını bölgesel paktlarla güçlendirme yolunda hummalı bir dı politika takip etmeye ba lamı tır. Ancak, ABD eksenli takip edilen bu politikaların hiçbir zaman ABD çıkarları ile çatı madı ı görülürken, buna kar ılık Türkiye-ABD ili kileri nedeniyle, Türkiye'nin SSCB ve ba lantısız harekati içindeki ülkelerle zaman zaman kar ı kar ıya gelmi olmalarıda ya anmı gerçeklerdir.

Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktına giri iyle birlikte, toprakları üzerinde bu stratejiye hizmet eden ABD ve NATO için üs ve tesisler kurulmasına izin vermesi sonucunda kısa sürede NATO'nun ileri karakolu haline gelinmi tir. Bu süreçte ABD ile yapılan önemli bazı ikili antla maları inceleyecek olursak;

2.5. ABD le Yapılan kili Anla malar

1950-1960 döneminde Türkiye'nin ABD ile yaptı ı ikili anla maların sayısının ne oldu u tam olarak bilinmemektedir. Çünkü bu anla maların ço u TBMM'ye getirilmeden yapılmı “gizli nitelikli” anla malarlardır. Bu nedenle anla maların sayısı hakkında de i ik iddialar vardır. Örne in, Süleyman Demirel'in Nisan 1966'da yaptı ı açıklamaya göre, 1952-1960 döneminde ABD ile 54 ikili anla ma yapılmı tır. Fakat 1970'li yıllarda bazı politikacıların ve yöneticilerin açıklamalarına göre bu sayı daha yüksektir.

Türk-Amerikan ikili anla maları, Türkiye'ye askeri ve ekonomik alanda sa ladı ı yararların yanısıra, birçok olumsuz geli menin ve anla mazlıkların da ortaya çıkmasına

---

⁸² Armao lu, **a.g.e.**, s.188-189.

yol açmıştı. En başta, Türkiye'nin NATO üyesi olması ve bilahare yapılan ikili anlaşmaları ve birlikteliği anlamaları çerçevesinde, ABD'nin bu bağlamda Türkiye topraklarında açtığı tesisler ve yapılan ortak tatbikatlar, Kremlin'in büyük tepkisini çekmişti. Sayısı tam olarak bilinmeyen söz konusu ikili anlaşmalardan sadece yedisini ele aldığımızda;

2.5.1.Ortak Güvenlik Antlaşması

Türkiye NATO'ya üye olmadan önce, 7 Ocak 1952 tarihinde imzaladığı "Ortak Güvenlik Antlaşması", Türkiye ile ABD arasındaki ikili askeri anlaşmaların ilkidir. Bu anlaşmanın 2/d maddesi ile Türkiye, ABD'nin dahil bulunduğu çok taraflı veya iki taraflı anlaşmalar ile üstlendiği askeri yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul etmiştir. Aynı anlaşmanın 2/e maddesi ise, Türkiye'nin savunma kapasitesini arttırmak için gerekli olabilecek bütün tedbirleri almasını öngörmektedir. Böylelikle Türkiye daha NATO'ya girmeden ABD'nin de dahil olduğu çok taraflı anlaşmaların gerektirdiği askeri yükümlülükleri yerine getirme, girişimleri destekleme ve yardım etme yükümlülüğü altına girmiştir.⁸³

Bu anlaşma, Türkiye ile ABD arasında mektup teatisi suretiyle 7 Ocak 1952'de yapılmasına rağmen, TBMM tarafından 10 Mart 1954 tarihinde 6370 sayılı kanunla onaylanmış ve 19 Mart 1954 günü 8662 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu anlaşmaya göre; Türkiye, mevcut insan gücü, kaynakları ve genel ekonomik durumunun izin verdiği ölçüde, ABD'nin bölgesel askeri girişimlerini destekleme ve gerekirse bu girişimlere yardımcı olma yükümlülüğü altına girmiştir.⁸⁴

2.5.2.NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi

NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi (*Statue of Forces Agreement-SOFA*), Türkiye'nin NATO'ya katılmadan önce, 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanmış olup, esas itibarıyla, NATO üyesi ülkelerde bulunan ABD askerlerinin

⁸³ Bölme, Selin M.: **ncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, 196-197

⁸⁴ Armao lu, **a.g.e.**, s.184.

yetki, sorumluluk ve ayrıcalıklarını düzenlemekteydi. Türkiye NATO'ya girmesiyle bu sözleşme taraf olmak zorunda kalmı tır. Türkiye'nin 25 A ustos 1952'de imzaladı ı bu sözleşme, TBMM tarafından 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilen 6375 sayılı kanunla onaylanmı ve söz konusu kanun, 20 Mart 1954 tarih ve 8663 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlü e girmi tir.⁸⁵

Türkiye bu sözleşmeyi imzalamakla, ABD'nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurmasını kabul etmi oluyordu. Sözleşme'nin en önemli ve tartışılmalı maddesi, 7. Madde idi. Bu maddeye göre, ABD personeli resmi görev dışında suç işlerse Türkiye tarafından yargılanacaktır. Resmi görev sırasında yapılan eylemler, ABD yasalarına aykırı ise ABD tarafından, Türk yasalarına aykırı ise Türkiye tarafından yargılanacaktır. ABD personelinin resmi görev sırasında gerçekleştirdiği eylem veya eylemler, hem ABD hem Türk yasalarına göre suç teşkil ediyorsa yargılama ABD tarafından yapılacaktır. Aynı maddeye göre; suç teşkil eden eylemin, resmi görev sırasında mı yoksa resmi görev haricinde mi gerçekleştirildiğine ABD makamı (ABD Askeri Yardım Kurulu) karar verecektir. ABD askeri personelinin Türkiye'de işlediği suçlar ve karıştı olaylar dolayısıyla, sözleşme'nin 7. maddesinin uygulanmasında birçok sorun yaşandı ve bunun sonucunda Türk kamuoyunda ABD askeri varlığına karşı büyük tepkiler oluştu.

2.5.3. Askeri Tesisler Antlaşması

23 Haziran 1954 tarihinde Askeri Tesisler Antlaşması (Aynı zamanda Askeri Kolaylıklar Antlaşması olarak da bilinir) imzalanmıştır. Bu antlaşmanın ekleri (Ek I ve Ek II), ncirlik Üssü'nün de dahil olduğu, Türkiye'deki üslerin kullanımına yönelik düzenlemeleri içerir. TBMM'de tartışılmadan ve TBMM'nin onayı alınmadan, 23 Haziran 1954'te imzalanıp uygulamaya sokulan bu antlaşma ile ABD silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye topraklarını kullanmalarına izin verilmiş, ABD askeri uçaklarının, Türkiye'deki askeri havaalanlarını kullanmaları, kurulacak üslere

---

⁸⁵ Armao lu, **a.g.e.**, s.194.

Türk hükümetinin izni alınarak malzeme, teçhizat, akaryakıt ve ikmal maddeleri yerle tirilmelerine imkan sa lanmı tır.⁸⁶

Askeri Tesisler Antla masında, Amerikalıların Türkiye’de uygun bulacakları yerlerde üs ve tesis kurmalarına izin verilmekte, üs ve tesislerdeki personelin NATO’ya de il, ABD’ye ba lı olmasına hükmedilmektedir. ABD’li ve Türk komutanların mü terek yönetimi söz konusu olmakla birlikte, ABD’li personelin üs ve tesisleri amaçları dı nda kullanmaları durumunda bir yaptırım düzenlenmi de ildir. Türkiye’de bu dönemde ABD’nin kullanımına tahsis edilen üsler, Askeri Tesisler Antla ması çerçevesinde hayata geçirilmi ve Amerikan kuvvetlerince kullanımı için imtiyazlar sa lanmı tır.⁸⁷

2.5.4. Vergi Muafiyetleri Anla ması

Askeri Tesisler Anla ması ile aynı gün 23 Haziran 1954’te imzalanmı tır. Bu anla mayla, ortak savunma için ABD tarafından yapılacak harcamalardan vergi alınmaması kararla tırılmı ancak hangi harcamaların ve malzemelerin ortak savunma dı nda tutulaca ı konusu açıkca düzenlenmemi tir. ABD askeri personelinin Türkiye’ye getirdi i ki isel e yalardan vergisi alınmaması ve bu konuda vergi muafiyetinin kötüye kullanılmaması için ABD ve Türkiye’nin gerekli önlemleri alması hükme ba lanmı tı. Türkiye’nin anla ma hükümlerinin uygulanmasında esnek davranması sonucu ABD askeri personelinin Türkiye’ye getirdi i e yalardan herhangi bir vergi almaması, Amerikan tesislerinin elektrik, havagazı, akaryakıt, PTT, içki ve sigara vergilerinden de muaf tutulması yoluna gidildi. Söz konusu anla ma, di er pekçok anla malarda oldu u gibi TBMM’ye getirilmemi , dolayısıyla Meclis onayı da alınmamı tır.⁸⁸

⁸⁶ Bölme, Selin M.: **ncirlik Üssü, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, leti im Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2012, s.199.

⁸⁷ Bölme, **a.g.e.**,s.201.

⁸⁸ Armao lu, a.g.e.190.

2.5.5. Atom Enerjisi Anlaşması

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermek üzere iken, savaş ve silah teknolojilerine getirdiği en büyük yenilik, Japonya'yı teslim zorlamak için ABD'nin 6 Ağustos 1945 günü "Little Boy" adlı atom bombasının 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, "Fat Man" adı verilen ikinci atom bombasının ise, 9 Ağustos 1945'te Nagazaki'ye Nagasaki şehirlerine atmak olmuştur.⁸⁹

Bu iki bombanın sebep olduğu insan kaybı ve yaptığı maddi tahribat, bu silahın gücünü ve dehşetini bütün dünyaya göstermiş oldu. ABD'de bunun bilincinde olarak uluslararası politikada üstünlük sağlamak için bu tekel'i başka ülkelere bırakmak niyetinde değildi. Ancak bir tek noktada bu tekelden vazgeçmeye razı idi, o da, bu silahın yayılmasının ve kullanılmasının önlenmesi için etkili bir kontrol sisteminin kurulmasıydı. ABD Başkanı Truman, İngiltere Başbakanı Attlee ve Kanada Başbakanı Mackenzie King arasında Washington'da yapılan bir toplantı sonunda 15 Kasım 1945'te yayınlanan bir bildiriye yeni bulunan bu atom silahının yıkıcı ve yok edici amaçlarla kullanılmasının önlenmesi için, Birleşmiş Milletler çerçevesinde bir komisyon kurulması teklifi ortaya atıldı. Bu Komisyon, atom enerjisinin kullanımının kontrolünü yapacaktı. Üç Batılı devletin teebbüsü üzerine, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 24 Ocak 1946'da bir Atom Enerjisi Komisyonu kurulmasını kararını aldı.⁹⁰

Diğer taraftan, ABD ile Sovyet Rusya arasında nükleer silah yarışında hızlanmış, Sovyetler ilk atom bombasını 23 Ağustos 1949'da patlatmıştır. Bunun üzerine ABD, 1 Kasım 1952'de ilk hidrojen bombasını patlattı. Sovyetler buna, 12 Ağustos 1953'de kendi hidrojen bombasını patlatarak cevap verdi. 1955 yılı geldiğinde, ABD'nin elinde 5000, Sovyetlerin elinde ise 1000 kadar nükleer bomba bulunmaktaydı. Aradan geçen zaman içinde, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, ABD'nin kendi müttefikleri de atom bombası yapmaya başlamışlardı. Sıra yavaş yavaş diğer devletlere geliyordu. ABD'nin çabaları, diğer devletlerin de aynı silaha sahip olmalarını önleyememişti. Öte

⁸⁹ Necmi Dayday, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Nükleer Teknoloji Transferi", 03.10.2006. (Erişim) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/431/gelismekte_olan_ulkelerde_nukleer_teknoloji_transferi, 03 Kasım 2013.

⁹⁰ Armaolu, **a.g.e.**, s.231.

yandan kontrol meselesi de, yeni geli en teknolojilerle kendili inden çözümlenmeye ba lamı tı. Bu tekniklerin ba nda ABD casus uça ı U-2 gelmekteydi. Bunu geli tirilmi radar sistemleri takip etti.⁹¹

Bu artlar altında ABD, hiç de ilse müttefiklerine, sivil ve barı çıl amaçlı “kontrollü bilgi” verme yoluna gitmeye ba ladı. Türkiye ile ABD arasında, önce 2 Mayıs 1955’de mektup teatisi ve bunun arkasından da atom enerjisinin barı çıl amaçlarla kullanılması için i birli ini öngören antla ma 10 Haziran 1955’de imzalanmı tır. Bu antla ma TBMM tarafından 14 Aralık 1956 tarihinde 6864 sayılı kanunla onaylanmı ve 24 Aralık 1956 tarihli ve 9491 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlü e girmi tir.⁹²

Söz konusu anla maya göre Türkiye, ABD’nin verece i bilimsel yardımlar yoluyla barı çıl ve insancıl nükleer ara tırma merkezleri kurabilecekti. Anla manın 2. maddesine göre, reaktörde kullanılacak zenginle tirilmi uranyum ABD tarafından Türkiye’ye ödünç olarak verilecekti.

Türkiye’nin ABD ile Atom Enerjisi Anla ması imzalamasındaki esas gaye, Türkiye’nin orta ve uzun vadedeki enerji ihtiyacını kar ılayacak bir atom santralinin kurulmasının sa lanmasıydı. Bunu hayata geçirmek için Ankara hükümeti Amerikalılarla uzun müzakereler yaptı. Amerikalılar bugün de oldu u gibi geçmi te de nükleer enerjinin dünya genelinde batının tekelinde olmasını dünya barı ı için vazgeçilmez görüyordu. Bu durum ABD’nin uzun süre dünyada büyük güç olmasını da sa layacaktır. Ankara hükümeti, nükleer güce sahip olmanın sadece ülkenin elektrik ihtiyacını kar ılamak olmadı ının bilincindedir. Bu amaç do rultusunda ABD ile Atom Enerjisi Anla ması imzalayarak Türkiye’de ara tırma amaçlı ilk reaktörün kurulmasını sa layacaktır. Türkiye bu anla manın imzalandı ı tarihten, yakın bir zamana kadar nükleer enerji konusunda adetebir arpa boyu yol alamamı tır.⁹³

---

⁹¹ Armao lu, **a.g.e.**, s.232.

⁹² Armao lu, **a.g.e.**, s.232.

⁹³ Rasim Koç, **dam Sehpasındaki Dı i leri Bakanı Fatin Rü tü Zorlu**, stanbul, Ötüken Ne riyat A. ., Kasım 2010.

Nükleer enerji konusunda ya anan bu ba arısızlı ın sebeplerinden birisi de, Türkiye Atom Enerjisi Kurumunun (AEK) zaman içinde, i levininin önemli bir kısmını kaybetmesi, bütçesini istedi i ekilde kullanamaması, yeterli mali destek bulamaması ve de bu i leri tekelden yürütecek o dönem sorumlu bir Devlet Otoritesi'nin olmaması sayılabilir.⁹⁴

2.5.6. Türk-Amerikan Güvenlik Birli i Anla ması

5 Mart 1959'da imzalanan ve 9 Mayıs 1960'ta meclis tarafından onaylanan anla maya göre ABD, Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda, Türk hükümetinin (meclisin de il) talebiyle, silahlı güç kullanmak da dâhil olmak üzere her türlü yardım ve i birli ine hazır olacaktır. ABD ayrıca, Türkiye'nin ulusal ba ımsızlık ve bütünlü ünün korunması için ve Türk ekonomisinin geli mesi için askeri ve ekonomik yardımlar vermeye devam edecektir. Bu ikili anla ma, ABD Kongresi'nin 9 Ocak 1957'de onayladı ı ve Türkiye'nin 22 Mart 1957'de resmen katıldı ı/kabul etti i Eisenhower Doktrini çerçevesinde yapıлып uygulamaya konmu tur.⁹⁵

2.5.7. Jüpiter Füzeleri Anla ması

1957 yılında Sovyetlerin ilk yapay uydu Sputnik'i uzaya fırlatma suretiyle kaydetti i teknolojik ilerleme, Eisenhower yönetimini So uk Sava kavramı çerçevesinde harekete geçirdi.⁹⁶ NATO Hükümet Ba kanlarının, 16-19 Aralık 1957 günlerinde NATO genel Sekreteri P.Henry Spaak ba kanlı ında yaptı ı toplantıda SSCB'nin yarattı ı tehdit de erlendirilir ve bu tehvide kar ı barı ın korunması için NATO bünyesinde alınması gereken tedbirler saptanır. Toplantı sonucunda, Avrupa'da nükleer silahların depolanması ve nükleer ba lık ta ıyan orta menzilli füzelerin NATO Müttefik

⁹⁴ Necmi Dayday, "Geli mekte Olan Ülkelerde Nükleer Teknoloji Transferi", 03.10.2006. (Eri im) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/431/gelismekte_olan_ulkelerde_nukleer_teknoloji_transferi, 03 Kasım 2013.

⁹⁵ Armao lu, **a.g.e.**, s.79

⁹⁶ Mehmet Sait Dilek, "ABD Ba kanı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", Ankara Üniversitesi Türk nkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 46, Güz 2010, s.295-332, (Eri im) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1564/16985.pdf>, 17 Aralık 2013

Kuvvetleri Ba komutanlı ı emrine tahsisine ve bu silahların NATO bölgesinde Savunma Planları esaslarına göre tertiplenmesine karar verilir. Ancak bir kısım NATO üyesi ülkeler, nükleer silahların kendi topraklarına yerle tirilmesine kar ı çıkmı tır.⁹⁷

Bu kar ı çıkı ın sebebi ne olabilirdi ? En temel sebep, e er orta menzilli Jüpiter füzeleri ülkelerine yerle irse, bu durumda Sovyetlerin açık hedefi haline gelme endi eleriydi.

Sonuçta, sadece ngiltere, talya ve Türkiye buna razı oldu ve bu ba lamda Türkiye'ye 15 Jüpiter füzesi yerle tirdi. Öte yandan, bu füzelerin yerle tirilmesi, Sovyetleri caydırmak bir tarafa, Türkiye'yi Sovyetlerin hedefi haline getirmi tir. Zira, füzelerle ilgili anla ma daha imzalanmadan önce, Ocak 1958'de Sovyetler Birli i ordusunun resmi yayın organı Kızılyıldız, Sovyetler Birli i'nin bu tecavüz hazırlıklarına ilgisiz kalmayaca ını belirtmi tir.⁹⁸

Burada üzerinde durulması gereken bir husus, neden ABD'nin Türkiye dahil Avrupa ülkelerine bu tür füzeler yerle tirme gayreti içinde oldu u sorusunun sorulmasıdır. Bu bir tür, SSCB'ni çevreleme politikasıdır denilebilir. Aynı zamanda, do rudan SSCB'den gelebilecek balistik füze tehdidini de da ıtmı olmasındır.

Fakat bunun altında yatan en temel neden ise, 1954-1957 yılları arasında, ABD'nin SSCB topraklarına yönelik uzun menzilli gönderme vasıtalarından yoksun olmasıdır. Aynı zamanda, SSCB'nin etrafına bu ülkeyi vurabilecek kısa ve orta menzilli füzeler yerle tirme imkanına sahip olan ABD, kendisine yönelik olarak bu imkandan yoksun olan Sovyetler Birli i kar ısında stratejik bir nükleer üstünlü e de sahipti. Bu durum, 1957 yılında Sovyetler Birli i'nin *Sputnik* adlı ABD'yi do rudan vurabilecek uzun menzilli füzelere sahip olmasıyla sona ermi tir.⁹⁹

⁹⁷ A.Öner Pehlivano lu, **Küba Krizi ve Nükleer Sava E i inde Türkiye**, 1. Baskı, stanbul, Kasta Yayınevi, Mayıs 2003, s.34.

⁹⁸ Turgay Merih, **So uk Sava ve Türkiye (1945-1960)**, 1. Baskı, Ankara, Ebabil Yayıncılık, 2006.

⁹⁹ Faruk Sözmezo lu, **Uluslararası Politika ve Dı Politika Analizi**, stanbul, Filiz Kitabevi, Ekim 2005, s.63.

Sovyet Rusya'nın Jüpiter füzelerine karılık Küba'ya füze yerle tirmesi, ABD'nin Sovyet Rusya ile pazarlık yapmasına zemin hazırladı. Görü meler neticesinde ABD tarafından tek taraflı olarak Jüpiter füzelerinin sökülmesine karar verildi ve bu karar Türkiye'ye kabul ettirildi. Küba krizi ABD'nin bir müttefik olarak Türkiye'yi nasıl göz ardı edebilece inin ve Türkiye'nin nasıl edilgen bir konuma sokulabilece inin ilk ciddi örne i olarak de erlendirilmeye ba landı. Bu olay Kıbrıs sorunuyla ilgili olan Johnson Mektubu gibi Türkiye-ABD ili kileri açısından ittifak ili kisini peki tirici de il aksine zedeleyici olmu tur. Öte yandan Küba krizine ba lı olarak Jüpiter füzelerinin kaldırılmasından sonra Türkiye, SSCB'yi direkt tehdit eden bir konumdan uzakla mı oldu undan bu durum iki ülke ili kilerinin olumlu geli mesinde pozitif bir etmen olmu tur.¹⁰⁰

2.5.8. ncirlik Üssü'nün Kullanılması Anla ması

kinici Dünya Sava ı sonrası, Türkiye'nin co rafi olarak sundu u stratejik imkanlardan faydalanma fırsatını kollayan ABD, aynı zamanda SSCB'yi çevreleme araçları arasında önemli bir unsur olarak gördü ü Türkiye'de hava üssü in aa etme fikrini hayata geçirmek için Türkiye nezdinde giri imlerde bulunmaya ba lamı tı. ABD'nin hava üssü in aa etmek istemesini, ABD'nin bölgede varlı nın ve menfaatlerinin kalıcı olmasını istemesi olarak algılamak, do ru bir yakla ım olarak de erlendirilebilir. Aynı zamanda, ABD'nin Türkiye'ye sa ladı ı askeri ve mali yardımlar kar ılı nda bu üslere sahip olmayı arzulaması olarak da bakılabilir.

Bütün bu de erlendirmelerle, ABD Hava Kuvvetleri, Ankara'nın yakla ık 400 km güneydo usunda Do u Akdeniz ve Ortado u'yu kontrol eden stratejik bir bölgede, ba langıçta orta ve a ır bombardıman uçakları için gerekti inde acil ini yapabilecek, gayri faal uçaklar için gerekli bakım ve teknik deste in verilebilmesine yönelik üs in aatına 1951 baharında ba lamı ve 3 yıl sonra 1954 yılında üssün in aatını

¹⁰⁰ Mehmet Sait Dilek, "ABD Ba kamı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", Ankara Üniversitesi Türk nkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 46, Güz 2010, s.295-332, (Eri im) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1564/16985.pdf> , 17 Aralık 2013

tamamlamı tır. Bilahare Türk Genelkurmay Başkanlığı ile ABD Hava Kuvvetleri arasında, Üssün Ortak Kullanım Anlaşması, Aralık 1954 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰¹

ABD tarafından, İncirlik-Adana'nın üs bölgesi olarak seçilmesinde, bölgenin her mevsim uçuş elverişli olması, bunun dışında, coğrafi konumu, Ortadoğu'ya ve SSCB'ye yakınlığı, arazi özellikleri, ulaşım kolaylığı ve su kaynakları bakımından zengin olması da önemli bir etken olmuştur.¹⁰²

21 Şubat 1955 tarihinde Üssün ismi resmi olarak Adana Hava Üssü olmuş ve aynı tarihte ABD'nin 7216 nci Hava Filosu, Üsse konuşlandırılmıştır. İlerleyen yıllarda sadece Sovyet tehdidine karşı değil, aynı zamanda Ortadoğu'da ortaya çıkan krizlere müdahale etmek için de kullanılması, Üssün önemini bir kat daha arttırmıştır. 1958 yazında patlayan Lübnan krizi sonrası, ABD Başkanı Eisenhower, ABD'de konuşulan Taktik Hava Gücü Saldırı Unsurlarının, İncirlik Hava Üssüne intikal etmeleri emrini vermiş, o dönemin en gelişmiş hava araçları olan F-100, B-57, RF-101, RB-66, F-86D ve WB-66 uçakları ile bakım personeli İncirlik Hava Üssüne konuşlandırılmıştır.

Söz konusu krizde, İncirlik Hava Üssü, ABD Hava Kuvvetleri tarafından Lübnan'a karşı yoğun bir şekilde kullanılmış, aynı zamanda Almanya'dan Lübnan'a intikal ettirilen askerleri taşıyan kargo uçakları için de lojistik ve yer destek hizmetleri sağlamıştır. Bu arada Adana Hava Üssünün ismi, 28 Şubat 1958 tarihinde günümüzde de bilinen şekilde İncirlik Hava Üssü olarak değiştirilmiştir.

SSCB, Türkiye'deki ABD üslerinden duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getirmiş ve bu rahatsızlık U-2 Olayı'nda en üst düzeye çıkmıştır. O dönem U-2 uçaklarının konuşlandırıldığı ana üslerden birisi olan İncirlik Hava Üssünden 1 Mayıs 1960'da kalkan ABD U-2 casus uçağı, Sovyet hava sahasında istihbarat çalışması yaparken

¹⁰¹ "İncirlik Air Base History"
(Erişim) <http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>, 02 Ocak 2013

¹⁰² Bölme, Selin M.: **İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s.186.

tespit edilip dü ü rüldü. İlk ba ta, kendilerine ait bir meteorolojik ara tırma uça ının 1 Mayıs günü ncirlik'ten havalandıktan sonra kayboldu unu, uça ın dü mü olabilece ini bildiren ABD, U-2 pilotu Gary Powers'ın SSCB tarafından sa ele geçirildi ini ö renince, uça ın istihbarat amaçlı bir U-2 oldu unu itiraf etmek zorunda kaldı. Bu olay, Türkiye'deki askeri üslerin, ABD casus uçakları tarafından SSCB'ye kar ı kullanıldı ı göstermi oldu undan, Türk-SSCB ili kilerinde de so uk rüzgarlar esmesine neden olmu tur.

Do u Akdeniz ve Ortado u'yu kontrol eden stratejik bir konumda bulunan ncirlik Hava Üssünde halihazırda, ABD'nin 39 ncu Hava Filosu unsurları bulunmaktadır. ABD için vazgeçilmez Üslerden bir tanesi olan ncirlik Hava Üssü (Incirlik Air Force Base), ABD'nin Türkiye'ye kar ı yumu ak karnından birisini olu turmaktadır.

2.6. Balkan ttifakı

ABD, kendi çıkarlarına hizmet edecek olan bir “balkan ittifakı” olu turabilmek için önce bu ittifakın ön hazırlı nı yaptı. Yani Türk-Yunan ili kilerine müdahale ederek bu iki ülke arasında var olan ve ittifakın olu umunu engelleyen sorunları yumu attı: ABD dı politikasının telkinleri ve giri imleri neticesinde Mayıs 1947'de Türk-Yunan i birli i komitesi olu turuldu, Eylül 1948'de Türk-Yunan ticaret antla ması imzalandı ve 5 ubat 1952'de Türk-Yunan daimi karma komisyonu kuruldu. Komisyon, “bölgesel güvenli in sa lanması için Yugoslavya ile görü me” kararı alarak Balkan ttifakı giri imini ba lattı.

ABD'nin te viki ile Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Dostluk ve birli i Antla ması olan Balkan Paktı, 1954 tarihinde üç tarafın dı i leri bakanları tarafından imzalanarak yürürlü e girmi tir. Bu antla maya göre;

(a) Bir saldırı kar ısında antla maya taraf olan devletler kendi ordularıyla müdahale etmeyecek, ortak kararlar alınacak ve bu alınan ortak karara göre hareket edilecek,

(b) lgili devletler ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda i birli ine gidecek,

- (c) Aralarında çıkacak sorunlar barışçıl yöntemlerle çözülecek,
- (ç) Antlaşmanın hükümlerine aykırı başka antlaşmalar yapılamayacak;
- (d) Antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyesi oldukları için hak ve yükümlülüklerini etkilemeyecek,
- (e) Antlaşmaya katılım diğer devletlere açık olacak,
- (f) Yürürlüğe girence izleyen beş yılın sonunda taraflar, bir yıl öncesinden bildirmeleri koşuluyla antlaşmadan ayrılabilirler.

ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunları çözüp, bu iki ülkeyi ve Yugoslavya'yı içine alan bir Balkan ittifakı'nı kurmak istemesinin üç nedeni vardı:

- (1) Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO ile başlayan SSCB'yi çevreleme politikasını güçlendirmek,
- (2) Balkanlar'da sosyalizmin gelişimini ve yayılmasını engellemek.
- (3) 1948'de Kominform'dan ihraç edilen ve SSCB ile ilişkilerini koparan (daha doğrusu koparmak zorunda kalan) sosyalist Yugoslavya'yı kendi nüfuz alanına çekmek,

Yugoslavya ise böyle bir ittifaka şu nedenlerden/amaçlardan dolayı girmişti:

- (1) SSCB'nin 1948'den beri kendisine karşı uyguladığı "yalnızla tırma" politikasını kırmak ve dış politika açısından ilişkilerini geliştirmek,
- (2) Balkan devletleri arasında hem Moskova'ya hem de Washington'a karşı bir "Balkan Hareketi (Balkan devletleri arasında işbirliği)" başlatmak,

(3) İkinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşması'nda Trieste "serbest bölge" olarak kabul edilmişti. İtalya'nın ABD ile yakınlaşması NATO'da yer almasından endişelenen Yugoslavya, İtalya'nın Trieste'yi almasını ve Balkanlar'da etkili olmasını engellemek için, Türkiye ve Yunanistan'la işbirliği yaparak Batı içinde gücünü artırmak istemiştir.

Türk veya Yunan dış politikasından çok, ABD ve Yugoslav dış politikalarının "çocuğu" olarak doğan Balkan ittifakı, 1958'de fiilen, Haziran 1960'ta resmen öldü ve böylece ABD'nin Balkanlar'a ilişkin bu projesi başarısızlıkla sonuçlandı. Balkan ittifakı'nın kısa sürede sona ermesinin temel nedeni vardır:

(1) 1955'te Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve bu sorunu diğer sorunların (azınlıklar sorunu, Ege Denizi'yle ilgili sorunlar) takip etmesi Türk-Yunan ilişkilerini iyice bozdu,

(2) 1953'te Stalin'in ölümünden sonra de-Stalinizasyon sürecinin başlaması, SSCB'nin Yugoslavya'ya karşı uyguladığı "yalnızla tırma" politikasına son vermesi, Haziran 1955'te SSCB Başbakanı Nikolay Bulganin ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev'in Belgrad'ı ziyaret etmesi ve SBKP Kongresi'nde (14-25 Şubat 1956) alınan kararlar sonucunda Yugoslavya'nın SSCB ile ilişkileri normale meye başlaması,

(3) Ekim 1954'te imzalanan Londra Antlaşması Trieste sorununu kesin olarak çözüme ulaştırarak Yugoslavya'nın Trieste ve İtalya ile ilgili endişelerini sona erdirdi,

(4) Yugoslavya, 1955 Bandung Konferansı ile birlikte başlayan Bağımsızlar Hareketi aracılığı ile dış ilişkilerini iyice geliştirdi ve çeşitlendirdi,

(5) 9 Ocak 1957'de ABD Kongresi tarafından onaylanıp uygulamaya konulan Eisenhower Doktrini, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edildi. Sosyalist Yugoslavya ise bu doktrini "ABD emperyalizminin Ortadoğu'daki yeni planı" olarak değerlendirdi ve reddetti.

Balkan ittifakı'nın henüz kuruluşuna başlamasında ortaya çıkmaya başlayan bu önemli gelişme, ittifakı sona erdiren nedenleri oluşturdu. Böylece Balkan ittifakı henüz gelişme meden etkisini kaybetti.

Türkiye, 1950-1960 döneminde kendi Balkan politikasını kendi ulusal çıkarına göre değil, ABD dış politikasına göre belirledi. Dolayısıyla, Türkiye'nin bu dönemde izlediği Balkan politikası ABD'nin çıkarları doğrultusunda gelişmektedir.

2.7. Bağdat Paketi

ABD, SSCB'nin nüfuz alanının genişlemesini engellemek için çevreleme politikaları üretiyor, ülkelerarası paktların oluşturulmasına öncülük ediyor, yardımlar sağlıyor, SSCB etrafında ve NATO ülkeleri ile birlikte içerisinde olan farklı savunma organizasyonları kurmaya çalışıyordu.¹⁰³

ABD yönetimi gerçekte adına daha sonra Bağdat Paketi diyeceğimiz Türkiye, Irak, Suriye, Pakistan ve sonra İran'dan oluşan bir Kuzey-Seddi kavramı oluşturmuştur. NATO'nun bu Orta Doğu versiyonunun amacı, SSCB'yi güney sınırları boyunca çevrelemektir.¹⁰⁴ Bağdat Paketi, SSCB'ye karşı oluşturulmak istenen güvenlik zincirinin önemli bir halkasını oluştururken, Türkiye'ye biçilen rol de Arap Ortadoğusunu bu paketin içine dâhil edebilmektir.¹⁰⁵

¹⁰³ Mahir Küçükvatan, "Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı" (Erişim) http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi_23_son/04___Mahir_Kucukvatan.pdf, 17 Aralık 2013

¹⁰⁴ Mustafa Ekincikli, **Ön-Ön-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, 1. Baskı, Ankara, Berikan Yayınları, Ocak 2007, s.241.

¹⁰⁵ Süleyman Seydi, "Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışları (1957-1960)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14, (Erişim) <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/suleyman-seydi-27022013.pdf>, 17 Aralık 2013

Türkiye, böyle bir paktın Türkiye lehine olacağına inandı ı için paktın öncülü ünü yapmı ¹⁰⁶ ve 24 ubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında imzalanan kar ılıklı i birli i antlaşmasına 4 Nisan'da Birle ik Krallık'ın, 23 Eylül'de Pakistan'ın, 3 Kasım'da da ran'ın katılmasıyla Ba dat Paktı kurulmu oldu. ABD ise pakta gözlemci üye olarak katıldı. ¹⁰⁷

ngiltere, Ba dat Paktı'nın tek Batılı üyesiyken, Amerika Pakt'ı dı arıdan desteklemeyi tercih etmi ti. ABD, Arap- srail çatı masının ya andı ı bir dönemde Pakt'a katılarak Arap devletlerinin tepkisini çekmek istemiyordu. Pakt, Arap dünyasında tepkiyle kar ılanmı ve ngiliz egemenli inin devam ettirilmek istenmesinin bir göstergesi olarak yorumlanmı tı. Dolayısıyla ABD bu tepkiyi de dikkate alarak Pakt'la hukuki bir ba kurmaktan kaçınmı tı. ¹⁰⁸

Türkiye Ba bakanı Menderes pakta katılımları arttırabilmek için bölge ülkelerine ziyaretlerde bulundu. Yapılan görü melerde Mısır pakta katılmayı kabul etmezken, Suriye ve Lübnan'ın da öneriyi kabul etmemelerinde etkili oldu. Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye ortak bir açıklama yaparak Ba dat Paktına katılmayacaklarını, Arap devletleri arasında askeri i birli ini amaçlayan bir savunma organizasyonu kuracaklarını ve kurulacak bu organizasyona Irak'ın dâhil edilmesinin söz konusu olamayaca ını belirttiler. Suriye ile Türkiye arasında ya anan Hatay meselesi, Suriye'nin Ba dat Paktı'na katılmayı nın önemli bir sebebi olarak gösterilebilir. Ba dat Paktı ile birle tirilmek istenen Ortado u üçe ayrılmı tı; Ba dat Paktına üye olanlar, kar ı olanlar ve tarafsız kalanlar. Türkiye Arap devletlerinin pakta üye olmaları konusunu sadece SSCB yayılması açısından de il, kendi sınır güvenli i açısından da de erlendiriyordu. Türkiye'nin güney kom ularından ran ve Irak Ba dat Paktına üye idiler. Suriye'nin pakta üye olması durumunda Türkiye güney sınırını güvence altına almı olacaktı fakat Suriye'nin pakta üye olmayarak Mısır yanında yer alması Türkiye'de tedirginlik yarattı.

¹⁰⁶ Süha Bölükba ı, **Türkiye ve Yakındaki Ortado u**, Dı Politika Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampüsü, s.3-4

¹⁰⁷ "CENTO (Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Te kilatı)" (Eri im) <http://tr.wikipedia.org/wiki/CENTO>, 17 Aralık 2013

¹⁰⁸ Arı, **a.g.e.**, s.69.

So uk sava ın etkisiyle yapılan antla malar ve olu turulan ittifaklar, Türkiye ile Suriye’yi bir anda kar ıt iki tarafın üyeleri haline getirmi ti.¹⁰⁹

ABD öncülü ünde Türkiye’nin destekledi i Ba dat Paktına Ortado u ülkelerinin ilgi göstermemesinin bir nedeni de, bu giri imin emperyalist güçlerin Ortado u’nun petrolünü güvenlik altına almak ve srail’in çıkarlarına hizmet etmek olarak algılanması olmu tur. 1956 Süvey Krizi bu Pakt’ın güvenilirli in zayıflamasına, 1958 Irak Darbesi ise da ılmasına sebep oldu. Daha do rusu Pakt, CENTO’ya (*Central Treaty Organisation – Merkezi birli i Te kilatı*) dönü tü ama i levseli i tartı lan bir örgüt olarak kaldı. Zaten ABD de bu Pakt ile Batı’nın Ortado u’daki çıkarlarının korunamayaca ını anladı ı için Türkiye gibi araçlar ile de il, 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktrini’nde de ifadesini buldu u üzere bizzat kendisi bölgeye aktif olarak müdahil olmak istedi.¹¹⁰

Türkiye’nin Batı’nın te vikiyle olu turulan 1955’teki Ba dat Paktı projesi içinde ngiltere ile birlikte yer alması, Türkiye ile Orta Do u ülkeleri arasındaki politika farklılı ını daha da derinle tirmi tir. Bu nedenle Ba dat Paktı Menderes Hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye’nin Orta Do u’daki etkisini arttırma dü üncesiyle yapılmı bir giri imse de sonuçta Türkiye’nin Orta Do u ülkelerinden biraz daha uzakla masına yol açan bir niteli e dönü mü tür. Çünkü özellikle Mısır’ın etkisiyle di er Arap ülkeleri ittifaka katılmadı ı gibi bu giri imi ngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olarak de erlendirerek Türkiye’yi buna araç olmakla suçlamı lardır.¹¹¹

¹⁰⁹ Mahir Küçükvatan, “So uk Sava ın Türk Dı Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı” (Eri im) [http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi_23_son/04 ___Mahir_ Kucukvatan.pdf](http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi_23_son/04___Mahir_Kucukvatan.pdf), 17 Aralık 2013

¹¹⁰ Süleyman Seydi, “Demokrat Parti’nin Dı Politikada Alternatif Aray ı (1957–1960)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14, (Eri im) <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/suleyman-seydi-27022013.pdf>, 17 Aralık 2013

¹¹¹ Tayyar Arı, “Türkiye’nin Orta Do u Politikası ve ABD ile li kileri: Politik kilem”, (Eri im) http://tayyarari.com/download/TR_Ortadogu.doc, 22 Aralık 2013.

2.8. Bandung Konferansı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık savaşları, özellikle Asya ve Afrika'da yeni devletler ortaya çıkarmıştı. Ancak siyasal bağımsızlıklarını elde eden bu devletler, ekonomik güçlük içindeydi. Sömürgeci devletler, bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerin zayıflığından yararlanarak, onları kendi saflarına çekmek istiyordu. Sovyetler Birliği, bağımsızlık kavgası veren bu devletleri destekliyor ve onların gözünde prestijini artırıyor. Fakat bu yeni devletler, Batı Bloku'na olduğu gibi Doğu Bloku'na da katılmak istemiyor, üçüncü bir güç olarak kendi aralarında siyasi, askeri ve ekonomik ittifaklar kurarak bağımsızlıklarını dahi iyi koruyabileceklerine, güçlükleri daha kolay çözebileceklerine ve iki blok arasında bir denge sağlayabileceklerine inanıyorlardı.¹¹²

Bu amaçla, 18 Nisan 1955 tarihinde Türkiye dahil 29 Asya ve Afrika ülkesi Endonezya'nın Java adasındaki Bandung kentinde bir araya geldiler. Konferansta siyasi komisyonda görüş ayrılıkları olmuştur, liderliğini Türkiye, Irak ve Pakistanın yaptığı grup Batı yanlısı bir görüşü, liderliğini Hindistan, Mısır ve Çin Halk Cumhuriyetinin yaptığı diğer grup da Batı karşıtı bağımsızlığı savunuyordu.¹¹³

Konferanstaki devletler tüm sömürge halklarının mücadelesini destekleme kararı almışlardır. Cezayir sorununun barışçı bir yoldan çözümünü istemişler ve Güney Afrikadaki ırkçı tutumunu yermişlerdir. Konferans bildirisinde nükleer silahlanmaya karşı çıkılmış, silahsızlanmaya gidilmesi istenmiştir. Konferansın "Dünya Barışını ve Birliğini Geliştirme Bildirgesi, insanın temel haklarına, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaç ve ilkelerine, bütün ülkelerin toprak bütünlüğüne ve uluslararası sorunların barış yoluyla çözülmesine" saygı gösterilmesini önermiştir.¹¹⁴

¹¹² Turgay Merih, **Sokak Savaşı ve Türkiye (1945-1960)**, 1. Baskı, Ankara, Ebaül Yayıncılık, 2006, s.155

¹¹³ Faruk Sömezolu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, Ekim 2005, s.314.

¹¹⁴ Merih, **a.g.e.**, s.157.

Türkiye, Konferansa Devlet Bakanı ve Ba bakan Yardımcısı Fatin Rü tü Zorlu ba kanlı nda bir heyetle katılmı tır. Toplantıda, Fatin Rü tü Zorlu ile Afrika ve Asya ülkelerinin tarafsızlık politikaları gütmesini isteyen Hindistan Ba bakanı Nehru arasında iddetli tartı malar olmu tur. Fatin Rü tü Zorlu 21 Nisanda yaptı ı konu mada komünist tehlikesi üzerinde durmu ve tarafsızlık siyasetini iyi niyetli fakat yanlı yola sürükleyen bir siyaset olarak tanımlamı ve böyle bir siyasetin do uraca ı tehlikeler konusunda ciddi endi elerini dile getirmi tir. Nehru da buna kar ılık sert bir cevap konu ması yapmı , NATO'nun sömürgecili i korudu unu ileri sürmü , her iki blokun da yanlı oldu unu ve bunların politikalarının sava a yol açaca ını belirtmi tir.¹¹⁵

Türkiye'nin Konferansta Batı Bloku'nu ve NATO'yu savunması, tarafsızlı ı benimseyen devletleri kar ısına almasına neden oldu ve bunun sonucunda 1965'deki BM'deki Kıbrıs oylamalarında Asya-Afrika devletleri tarafından yalnız bırakıldı. Tüm bu ya ananlar gerçekte, Türkiye'nin çok ta dengeli bir politika izleyemedi ini göstermesi açısından ayrıca önemli tarihi bir gerçektir.

Peki Türkiye, Bandung Konferansı'nda neden tarafsızların yanında de il de Batı'nın yanında yer almı tır ?. Realist bakı açısına göre, devletlerin temel amacı uluslararası arenada çıkarlarını maksimize ederek dü manlarına/rakiplerine kar ı üstünlük kazanmak, siyasi, askeri ve ekonomik olarak tam ba ımsız olmak, gerekti inde uluslararası olu umların içinde yer almaktır. te Türkiye, ulusal çıkarları gere i, NATO ve ABD'nin sahip oldu u “nükleer emsiye” altına girerek, kendisini Sovyetlere kar ı güvende hissetmi ve kar ılı nda da yeri geldi inde, Bandung Konferansı'nda izledi i politika örne inde oldu u gibi, ABD'ye olan sadakatini göstermekten hiç geri durmamı tır.

Fatin Rü tü Zorlu daha sonra, 1956 Bütçe görü melerinde Türkiye'nin Bandung'a Batı'nın, dolayısıyla ABD'nin istek ve ısrarı üzerine son dakikada gidildi ini söylemi tir. Ve 1959 yılının sonlarında Amerika'ya Dı i leri Bakanı olarak giden Zorlu burada gazeteci Kemal Ba lum'a u tarihi itiraflarda bulunmak ihtiyacını duymu tur:¹¹⁶

¹¹⁵ Merih, **a.g.e.**, s.157-158.

¹¹⁶ Merih, **a.g.e.**, s.158.

“Bizim en büyük hatamız kayıtsız artsız Amerika’ya tabi olmamız. Böyle bir politika sonsuza kadar devam edemez. Türkiye sırtını Amerika’ya dayamakla hiçbir sonuca varamaz. Aksine kendimizden çok ey veririz, yine de onları memnun edemeyiz. E er Türkiye uluslararası platformda haklı oldu u bir davada Amerika’ya ra men, aksine bir görü ortaya koyabilse, saygınlı ımız daha da artar. Böyle bir politikayı uygulayan devletler her zaman öteki devletler nezdinde sözü dinlenen ve dikkate alınan devlet durumuna gelmi tir. Türkiye NATO ve Amerika’nın yanı sıra Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Sovyetler ile belli ölçüde ve Türkiye’nin çıkarları do rultusunda yeni bir politika izlemek zorundadır. Bunu yaparken çok dikkatli hareket etmek lazımdır. Ölçüyü kaçırdı ımızda saygınlı ımızı bitirebiliriz.”¹¹⁷

2.9. Eisenhower Doktrini

ABD Ba kanı Eisenhower’ın dönemi, ABD’nin Orta Do u’da aktif olarak yer almaya başladığı yılları kapsamaktadır. Artık ABD dı politikasında egemen olan görü , çıkarların hayati oldu u bu bölgede, ABD’nin belirsizlik politikasını terk etmesi gerekti i eklindeydi. Çünkü bir taraftan Do u-Batı çatı ması, di er taraftan Arap ulusçulu unun giderek yayılması, ngiltere’nin bölgedeki konumunun sarsılmasında etkili olmu tur. Bu geli meler yüzünden, ngiltere’nin etkinli inin giderek azalması ile Orta Do u’da ancak ABD’nin doldurabilece i bir güç bo lu u ortaya çıkmı tı.¹¹⁸

ngiltere, kinci Dünya Sava ı sonrası dönemde bölgeden çekilmeye ba larken; kinci Dünya Sava ı sonrasında etkili bir aktör olarak ortaya çıkan ABD’nin bölgede etkisi artmaya ba lamı tır. Ortado u, zengin enerji kaynaklarının bulunmasıyla, 20. Yüzyıldan itibaren bölgenin enerji kaynaklarına ba ımlı tüm ulusların, ekonomi politikalarını ve güvenliklerini etkileyen bir bölge haline gelmi tir. ABD’nin bölge politikası, “bölgenin zengin petrol kaynaklarına serbestçe eri im ve söz sahibi olmaya” odaklanmı tır. ABD, kendisine rakip olabilecek güçlerin do masına engel olma politikasının devamı niteli inde, 1957’de Eisenhower Doktrini ile Ortado u’ya yönelmi tir. Bu doktrin ile

¹¹⁷ Merih, **a.g.e.**, s.158.

¹¹⁸ Arı, **a.g.e.**, s.69.

Ortado u ülkelerine, ekonomik ve askeri yardım yapılması, Komünist kontrol altında bulunan herhangi bir devletten bu devletlere saldırı yapılması ve bölge devletlerinin istemesi halinde, Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması kararla tırılmı tır. ABD bu sayede, bir taraftan Arap ülkeleriyle daha yakın ili kiler kurmaya, di er yandan da SSCB'yi kontrol etmeye çalı mı tır.¹¹⁹

Di er taraftan Eisenhower Doktrini, Türkiye ile Mısır ve Suriye ba ta olmak üzere Arap ülkeleri ve SSCB arasında krize yol açmı tır. Zaten 1957 ve 1958 yılları özellikle Irak, Ürdün, Suriye ve Lübnan'da krizlerin patlak verdi i yıllardır. Bu krizler ilk etapta Türkiye'nin aleyhine olmadı. Zira ABD'nin Ortado u'da operasyonlarını yürütülebilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı vardı. Nitekim bu krizler sonrasında, 1954 yılında kurulan ncirlik Üssü geli tirildi ve giderek azalan ABD yardımları bu yılda arttı. Bu krize yönelik Türkiye'nin güvenlik çıkarları ile ABD'nin bölgesel çıkarları büyük oranda örtü üyordu. Bu anlamda ABD'nin politikası da Türkiye'nin politikası gibi Ortado u'da komünizmin yayılmasını önlemeye dayanan bir anlayı hâkimdi. Bu ortak anlayı ın sonucu 1959 yılı bir yönüyle Türk-Amerikan ili kilerinin en iyi yılı oldu. Özellikle Ba kan Eisenhower'ın ve di er Amerikan üst düzey yetkililerinin Ankara'yı ziyaret etmesi bu anlamda önemliydi. Üstelik Eisenhower'a Türk halkı yo un ilgi gösterdi; ba kan da bu ilgiden memnuniyetini saklamadı. Yine aynı yıl Türkiye ABD'nin oyuyla ilk kez BM Güvenlik Konseyi'ne seçildi. Türkiye'nin bu üyeli e tekrar 2009'da seçilmi olması bu anlamda önemli olsa gerek.¹²⁰

2.10. Suriye Krizi

1956 Arap- srail sava ı ve bu sava ta ngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırıları, bütün Arap dünyasında bir Batı aleyhtarlı ını kamçılama tır. Bu atmosfer içinde de, 1957 yılı ba ndan itibaren Suriye yönetiminin de açık bir ekilde sola kaymaya ba ladı ı

¹¹⁹ Zafer Akba , “ABD'nin Ortado u Politikalarının Sürdürülebilirli i ve Ortado u'da Güç Mücadelesi”, History Studies, ABD ve Büyük Ortado u li kileri Özel Sayısı, 2011, (Eri im) http://www.historystudies.net/Makaleler/1612299089_1-Zafer%20Akba%C5%9F.pdf, 17 Aralık 2013

¹²⁰ Süleyman Seydi, “Demokrat Parti'nin Dı Politikada Alternatif Aray ı (1957–1960)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14, (Eri im) <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/suleyman-seydi-27022013.pdf>, 17 Aralık 2013

görülmü tür. Asasen, 1955 Ba dat Paktı'ndan beri Batı'ya kar ı cephe alan Suriye, Batı Emperyalizmi'nin bir vasıtası saydı ı bu Pakt'a kar ı, Sovyet Rusya ile bir yakınlı ma içine girmeye ba lamı tı. üphesiz bunda Nasır'ın Batı dü manlı ı politikası da mühim rol oynamaktaydı.

1957 yılında komünist e ilimli subayların Suriye'de yönetime gelmeleri ve Suriye yönetiminin SSCB güdümüne girmeye ba laması ve Türkiye'nin bundan hoşnut olmaması nedeniyle iki ülke arasında gerginli e sebep olmu tur.¹²¹

Suriye Savunma Bakanı Halit el-Azm, 1957 Temmuzunda bir heyetle Moskova'ya gitmi ve 6 A ustos 1957'de SSCB ile ekonomik ve teknik yardım anla ması imzalamı tır. Bu geli meler üzerine, Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan yönetimleri ABD'ye, Suriye'nin bir "Sovyet uydusu" oldu unu, kom uları için "ciddi tehdit" olu turdu unu ve bu nedenle "uygun önlemlerin" alınması gerekti ini bildirdiler. Eylül 1957'de ABD, Suriye'ye kom u olan devletlere silah yardımı yapılaca ını ve Suriye'nin kom ularına kar ı saldırgan bir tutum takınmasının "ho kar ılanmayaca ını" açıkladı. Buna paralel olarak, ABD VI. Filosu da Do u Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçti. Türkiye ise, ihtiyatları silah altına ça ırırken, bir yandan da Suriye sınırına asker yı maya ba ladı.

Bu durum üzerine Sovyet Ba kanı Bulganin, 10 Eylül 1957 de, Türkiye Ba kanı adnan Menderes'e gönderdi i mesajda, Suriye'ye kar ı giri ilecek askeri bir maceranın mahalli çapta kalaca ı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli oldu unu söyledi ve 2. Dünya Sava ı'nın böyle mahalli askeri hareketlerden çıktı ını bildirdi.¹²²

1957 Ekim ayında Türk-Sovyet gerginli i ve Suriye krizi daha da iddetlendi. Kru çev 9 Ekim'de bir Amerikan gazetesine verdi i demeçte, "E er sava patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz de ilsiniz. Silahlar ate almaya ba layınca roketler uçacak ve o zaman dü ünme için vakit çok geç olacak" dedi. Bu sözleri ile

¹²¹ Süha Bölükba ı, **Türkiye ve Yakınıdaki Ortado u**, Dı Politika Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampüsü, s.4

¹²² Armao lu, **a.g.e.**

Kru çev, Türkiye'yi, füze kullanmakla tehdit etmi oluyordu. Bunun üzerine Amerika Dı i leri Bakanlı ı 11 Ekim 1957 günü yayınladı ı bir bildiri ile Sovyet Rusya'nın bu tehdidine cevap verdi. Anadolu Ajansı tarafından 11 Ekim de yayınlanan Amerika Dı i leri Bakanlı ı bildirisinde özetle; Türkiye bir tecavüze u radı ı takdirde, aradaki mesafe ne olursa olsun, Birle ik Amerika bu memleketi yalnız bırakmayacaktır. Birle mi Milletlerin saygı gören bir üyesi olarak Türkiye, siyasetini bizzat tayin etmeye ve milli güvenli ini müdefaa için gereken tedbirleri kararla tırmaya tam manasıyla muktedir müstakil bir memleketidir. Aradaki mesafe ne kadar uzun olursa olsun, Türkiye'nin dostu ve müttefiki olan Birle ik Amerika'nın NATO'dan do an taahhüt ve vecibelerini yerine getirece inden üphe edilemez.¹²³

Suriye krizini Türkiye açısından önemli kılan ya da Türkiye-Suriye ili kilerinin dostane bir zeminde geli ememesinin sebepleri üzerinde durmak da ayrıca yararlı olabilir. Gerçekte ikili ili kilerde ya anan gerginli in en büyük sebebi ne olabilirdi?

Türkiye-Suriye ili kilerinde, Suriye'nin Türkiye'ye hasmane tutumunun sebebi, Türkiye'nin kinci kinci Dünya Sava ı öncesinde dostlu unu kazanmak isteyen Fransa'nın 1938 yılında Hatay'a ba ımsızlık vermeyi kabul etmesi, Hatay'ın da 1939 yılında Türkiye ile birle meye karar vermesidir. kinci Dünya Sava ından sonra, Fransa mandasının bitmesiyle birlikte i ba ına gelen Suriye hükümetleri, siyasi e ilimleri ne olursa olsun, Hatay'ın Türkiye sınırları içinde kalmasını kabul edememi ve Hatay'ın birgün tekrar Suriye'ye katılaca ı dü üncesiyle hareket etmi lerdir. Bugün de Suriye'deki haritalar Hatay'ı Suriye toprakları içinde göstermektedir. Suriye Hatay'ı geri alabilmek için aktif bir politika izlememekte, ancak konuyu devamlı olarak sıcak tutarak, Türkiye'nin zayıf dü tü ü bir anda gündeme getirmeyi planlamaktadır.¹²⁴

---

¹²³ Armao lu, **a.g.e.**

¹²⁴ Bölükba ı, **a.g.e.**, s.39-40.

2.11. ABD'nin Türkiye'ye İlk Füzelere Göndermesi

1957 yılı, Türkiye'nin özellikle SSCB ve Suriye ile münasebetlerinde bir hayli krizli ve gergin bir dönem oldu. Suriye'deki gelişmelerin Türkiye'yi endişelendirmesinin neticesi, Türkiye-Suriye münasebetlerinin gerginleşmesinin, Türk-Sovyet münasebetlerinde yankılanması ve Suriye'nin hamisi Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi füzelerle tehdit etmesi, Türkiye'nin NATO müttefikleri Amerika'yı harekete geçirmesi ve Amerika, Ekim 1957 tarihinde, Türkiye'nin yanında yer aldığı bir toplantıda açıklaması oldu. Gerek bu kesin tutum, gerek hem Amerika'nın ve hem de Türkiye'nin krizi yumuşatma çabaları nispeten gerginliği ortadan kaldırmış olsa da, Aralık 1957 tarihinde Amerika'nın Türkiye'ye ilk defa güdümlü füze verdiğini göstermiştir. Söz konusu güdümlü füze "Honest John" adıyla bilinen sahra topçusu roketleri ile "Nike" tipi karadan havaya atılan uçaksavar güdümlü mermilerinden oluşuyordu. Söz konusu silahlar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin müdafaa gücünü çok fazla arttıracakları ümitsizdir.¹²⁵

Başbakan Adnan Menderes, 9 Aralık 1957 günü yaptığı açıklamada, Amerika'nın Türkiye'ye vereceği güdümlü füze için, Birleşik Amerika Devletine ve ABD milletine en derin teşekkür ve takdir hislerini arz etmiştir.

2.12. Lübnan Krizi

Lübnan'da Devlet Başkanı Camille Chamoun'un Batı yanlısı politikaları güçlü bir muhalefetle karşılaşmıyordu. Chamoun anayasayı değiştirmek için girişimlerde bulununca Lübnan Baas Hareketi, Batı (ABD, Batı Avrupa) yanlısı Chamoun'a karşı silahlı ayaklanma başlattı.¹²⁶

Lübnan'da tüm bunlar olurken, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım Batı yanlısı Kral Faysal yönetimini devirdi. Irak'taki değişimin kendi ülkesine sirayet etmesinden büyük endişe duyan Başkan Chamoun ABD'den yardım istedi. ABD hükümeti, "Lübnan'daki ABD vatandaşlarını ve dünya barışını bakımından yetersiz önem taşıyan Lübnan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak" gerekçeleriyle

¹²⁵ Armaolu, a.g.e.

¹²⁶ Bölükbaşı, a.g.e., s.3.

deniz piyadelerini 15 Temmuz'da Beyrut kıyılarına çıkardı. ABD piyadelerinin yardımı sayesinde Chamoun, Baas muhalefetini bastırdı ve ülke genelinde kontrolü sağladı. Böylece Eisenhower Doktrini ikinci sınavında başarılı bir performans sergilemiş oldu. Türk hükümeti, gerek Baas Paktı üyeleri ile birlikte gerekse kendi adına yaptığı açıklamalarda, ABD'nin Lübnan'a yaptığı askeri müdahaleden memnuniyet duyduğunu belirtti ve askeri müdahale sürecinde nüclearlik üssünün kullanılmasına izin verdi. ABD'nin Lübnan çıkarması sırasında 5.000 kadar ABD askeri "acil durumda kullanılmak üzere" Adana'daki nüclearlik üssüne gönderildi. Ankara ABD'ye, "Türk hava kuvvetlerinin operasyonda kullanılabileceğini" bildirdi. Ama Vatington, "bunun bir NATO operasyonu olmadığını" söyleyerek öneriyi reddetti. ABD'nin Lübnan'da 1958 Temmuz'undaki müdahalesinde, Türkiye'deki nüclearlik üssünden yararlanması, Türkiye'nin Batı yanlısı tutumuna örnek gösterilebilir.¹²⁷

2.13. Ürdün Krizi

ABD'nin Lübnan'a asker çıkarmasından sadece iki gün sonra Kral Hüseyin, ülkesindeki Baas muhalefetini bastırabilmek ve böylece iktidarını devam ettirebilmek için ABD ve İngiltere'den yardım talebinde bulundu. Bu talep üzerine Kıbrıs'taki İngiliz kuvvetlerinin bir bölümü ABD'nin desteği altında 17 Temmuz'da Ürdün'e gönderildi. İngiliz kuvvetlerinin desteğiyle Baas muhalefeti bastırıldı. Böylece Eisenhower Doktrini, üçüncü sınavında da başarılı oldu. Türkiye diğer krizlerde olduğu gibi bu krizde de ABD'nin yanında yer aldı. Türk hükümeti, Ürdün'e yapılan asker çıkarma operasyonunu, "Ürdün'ün bağımsızlığını dışarıdan tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı korunması" olarak değerlendirdi.

Lübnan ve Ürdün'e yapılan askeri müdahaleler ABD'nin Ortadoğu'daki varlığını ve etkinliğini güçlendirdi. Suriye krizinde etkili olan Sovyet dış politikası Ürdün ve Lübnan

---

¹²⁷ Bölükbaşı, a.g.e., s.4

krizlerinde son derece pasif kaldı. SSCB, Ürdün ve Lübnan'a yapılan askeri müdahaleleri engelleyemeyince Süvey krizi sırasında elde ettiği prestijini kaybetti.

Eisenhower Doktrini'ni kabul eden Türk dış politikası Suriye, Lübnan ve Ürdün krizlerinde açıkça ABD- İngiltere ittifakının yanında yer aldı. Demokrat Parti yönetimi, Suriye'ye girmek ve Lübnan müdahalesine Türk hava kuvvetleri ile destek vermek istedi. Ancak talep de ABD tarafından kabul edilmeyince uygulamaya dönüşemedi. Ürdün'e yapılan müdahale ise "Ürdün'ün korunması" olarak değerlendirildi. Özetle, Ankara'nın bu üç önemli kriz sırasındaki ABD yanlısı tutumu Türkiye'nin Arap dünyasıyla ve SSCB ile olan ilişkilerini olumsuz etkiledi. Türkiye'nin Arap halkları ve Bağımsız devletler nezdindeki saygınlığı zarar gördü.

2.14. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs sorununa geçmeden önce, Kıbrıs adasını Türkiye için vazgeçilmez kılan özelliklerine bakalım olursak, Kıbrıs sorununu oluşturmuş büyük resmi daha iyi görebiliriz.

Kıbrıs adası tarih boyunca hep önemli bir ada olmuştur. Güney Anadolu ile Mezopotamya'ya geniş açı ile hâkim durumda olan, Ortadoğu'ya açılmak ve oraları kontrol etmek isteyen devletler için vazgeçilmez bir üs olarak görülmüştür. Bu özelliği ile hem bölge devletlerinin hem de bölgedeki devletlerinin her zaman ilgisini çekmiştir. Çıkarılan bir miktar bakır cevheri dışında önemli bir zenginliği bulunmayan Adanın değerini belirleyen asıl özellik, ticaret yollarına ve stratejik bölgelere olan yakınlığıdır.

Ortadoğu'da etkili bir konuma gelmenin bir yolu da Kıbrıs adasının stratejik amaçlı kullanılmasıdır. Bu nedenle İngiltere dünyadaki kendi yönetimindeki ve denetimindeki birçok üssü kapatmasına rağmen Kıbrıs'taki üslerine büyük önem vermektedir. Çünkü Kıbrıs Adası gerektiğinde askeri bir üs olarak bölge, hava kuvvetleri için mükemmel bir üs, insanlı ve insansız istihbarat ve kara istihbarat faaliyetleri için çok önemli fırsatlar sağlamaktadır.

Kısaca Kıbrıs, Akdeniz'den Süvey Kanalı yoluyla Kızıldeniz'e oradan da Hint Okyanusu'na açılan, Akdeniz'den Fırat ve Dicle nehirlerinin vadisini takiben Basra Körfezi'ne inen stratejik yollar üzerinde bulunmasında dolayı jeopolitik açıdan paha biçilemeyecek kadar de erli bir ada konumundadır. Bu bakımdan Kıbrıs, geçmi ten günümüze kadar bu bölgede nüfuz sahibi olmak isteyen ve adı geçen stratejik noktaları geçirerek Akdeniz'de egemenlik kurmayı amaçlayan güçlerin odak noktasını olu turmu ve güç mücadelelerine sahne olmu tur.

2.14.1. Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakı

Akdeniz'in kuzeydo usunda, stratejik bir co rafi konumda bulunan Kıbrıs Adası'nın Osmanlı topraklarına katılması, 9 Eylül 1570'de Lefko e'nin fethiyle ba lamı , 1 A ustos 1571'de Magosa'nın iltihakıyla tamamlanmı tır. Ada'nın hukuksal olarak Osmanlı egemenli ine girmesi 7 Mart 1573'de yapılan Osmanlı-Venedik anla masıyla mümkün olmu tur. Bu tarihten sonra Kıbrıs, Osmanlı'nın bir eyaleti durumuna getirilmi ve tarihindeki en uzun istikrarlı dönemini, 1571-1878 arasında Osmanlı egemenli i altında bulundu u dönemde ya amı tır.¹²⁸

93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Sava ı, Osmanlı mparatorlu u'nun yenilgisiyle sonuçlanmı ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antla ması imzalanmı tır. Bu antla ma artlarına göre Osmanlı Devleti büyük toprak kaybına u rayacaktı. Ancak Avusturya, Fransa ve ngiltere Avrupa'daki siyasi dengenin aleyhlerine bozuldu unu görerek Antla ma'ya kar ı çıkmı lardır. Zira bu antla manın artları, Osmanlı açısından son derece a ır olmaktaydı ve Rusya'yı da Balkanlar'da tek güç haline getiriyordu. Nitekim bu durum Avrupa'nın büyük devletlerini, özellikle Avusturya-Macaristan, Almanya, Fransa ve ngiltere'yi son derece rahatsız etti inden, bu devletlerin Rusya üzerinde kurdukları yo un baskılar sonucunda, antla manın yeniden gözden geçirilmesine yönelik 13 Haziran 1878'de Berlin'de, Osmanlı, Rusya, ngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve talya'nın katılımlarıyla bir kongre

---

¹²⁸ Merih, **a.g.e.**, s.206.

düzenlendi. Kongre sonucunda, Ayastefanos Antlaşmasını geçersiz kılan Berlin Antlaşması 13 Temmuz 1878'de imzalanmıştır.¹²⁹

Kongrenin toplanmasından önce, İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi, hafifletilmesi için Rusya karışında destek olması karışılı ında Doğu Akdeniz'de bir adanın ya da toprağın kendisine üs olarak kullanılmak üzere verilmesini talep etmiş, güç durumda olan Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa 4 Haziran 1878'de İngiltere ile bir antlaşma imzalayarak, İngiltere'nin fiilen adaya yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu antlaşmada Kıbrıs'ın yalnız yönetimi İngiltere'ye devrediliyordu, egemenlik kağıt üzerinde yine Osmanlı Devletine aitti.¹³⁰

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında İngiltere'ye karşı savaşa girmesi üzerine, İngiltere 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı tek yanlı ilhak etmiş, bu ilhak karışında Osmanlı Devleti bu tek yanlı ilhakı kabul etmemiş ve protesto etmiştir. Ayrıca adanın Yunanistan'a bırakılmasından duydukları kaygıyı dile getirmişlerdir. Ancak Osmanlı'nın bu tutumu, İngiltere üzerinde hiç bir etki yapmamıştır. Kıbrıs sorunu Milli Mücadeleden sonra Lozan Konferansı'nda da görülmüştü. Lozan Antlaşması'nın 20.maddesi öyledir: "Kıbrıs'ın Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'de ilan olunan ilhakını Türkiye tanıdığını beyan eder." Böylece, Kıbrıs Adası'nın yönetiminden sonra, egemenliği de hukuksal açıdan İngiltere'ye geçmiştir.¹³¹

Lozan Antlaşması'ndan sonraki iki yıl içinde 62.000 Kıbrıs Türk'ünden yaklaşık 9.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye bu göçe izin verirken İngiltere bu göçe karşı çıkmıştır. Çünkü İngiltere, bu göçle birlikte Türk nüfusunun azalmasıyla birlikte, Rumların Enonisi mücadelesini (Türk muhabeleti olmadığından) daha rahat yürütebileceklerinden korkuyordu. İngiltere'nin tam da korktuğu gibi, 21 Ekim 1931'de düzenlenen bir miting ve sonrasında yapılan bir ayaklanma ile Papaz Nikodemos Enonisi ilan etti ve Ada'nın Yunanistan'a bırakıldığını duyurdu. İngiltere tüm bu yaananlara sert tepki gösterdi. Kıbrıs Anayasası askıya alındı, Meclis dağıtıldı ve siyasi

¹²⁹ Merih, **a.g.e.**, s.206-207.

¹³⁰ Merih, **a.g.e.**, s.207.

¹³¹ Merih, **a.g.e.**, s.207-208.

partiler kapatılarak tüm siyasi etkinlikleri yasaklandı. Yasa koymaya ili kin yetkiler İngiliz Valiye verildi. ¹³²

1931 ayaklanmasından sonra Kıbrıs'ta İkinci Dünya Savaşı sonuna dek baskı dönemi ya anmı tır. Bu dönemdeki kısıtlamalardan Enosis isteyen Rumlarla birlikte, Enonise karşı olup İngiliz yönetimini tercih eden Kıbrıs Türkleri de etkilenmişlerdir. ¹³³

2.14.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kıbrıs Sorunu

1931'den itibaren Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan ile birleşme taleplerini yoğunlaştırmışlardır. Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşirecek "Enosis" kampanyasına, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hız verilmiştir. Rum Ortodoks Kilisesi 15 Ocak 1950'de Enosis konusunda halk oylaması düzenlemiştir ve oylama % 96 Enosis lehine sonuçlanmıştır. Ancak Enosis fikrine İngiltere tarafından kuvvetle karşı çıkılmıştır. Yunanistan ise, Ada'daki Rumların *self-determinasyon* (kendi geleceğini tayin) hakkı olduğunu ileri sürerek Enosis'e dolaylı yollardan ulaşmayı tercih etmiştir. Yunanistan, 1954'te Kıbrıs sorununun BM'e götürülmesi kararı aldığını açıklamış, bu arada Ada'da Kıbrıs Türklerine karşı iddet eylemleri başlamıştır. 1954-1958 yılları arasında "*self-determinasyon*" görüntüsü altında BM'e yaptığı çeşitli başvurularla Yunanistan, bir başarı sağlayamamıştır. Bu arada Yunanistan'dan gelen Albay Grivas tarafından 1955 yılında kurulan EOKA adlı terör örgütü yoluyla Ada'daki iddet eylemleri giderek artmıştır. İngiltere bu durumda, 1956'da, sadece Rumların değil, aynı ölçüde Kıbrıslı Türklerin de "*self-determinasyon*" hakkı bulunduğunu ve bu çerçevede taksim talebinin de geçerli bir seçenek olduğunu açıklamıştır. İddet eylemleri nedeniyle 1955-58 döneminde Kıbrıslı Türkler 33 karma köyü terk etmek zorunda kalmışlardır. Enosis'e karşı kendi örgütlenme çalışmalarına başlayan Kıbrıslı Türkler, gelişmelere paralel olarak, "taksim" görüşünü geliştirmişlerdir. Yunanistan'ın BM'den tek taraflı "*self-determinasyon*", yani Enosis lehinde bir karar elde edememesi, Kıbrıslı Türklerin Enosis'e karşı direnişleri ve Türkiye'nin

¹³² Merih, **a.g.e.**, s.208-209.

¹³³ Merih, **a.g.e.**, s.209.

kendilerini desteklemekteki kararlılığı, Türkiye ile Yunanistan arasında müzakerelerin başlatılmasına imkan sağlamıştır.¹³⁴

Bu arada 1955’li yıllara varıncaya kadar Türkiye’nin Kıbrıs’ta yaşanan gelişmelere taraf olmak istemediği, hatta görmezden geldiği izlenimi verecek yaklaşımları üzerinde durulması ayrıca önemlidir.

Rum-Yunan ikilisinin adada önce İngiliz yönetimine, daha sonra da Türklere yönelttikleri terörist eylemlerin Türk basını ve kamuoyu tarafından yakından takip edilmesine rağmen, Türk hükümeti 1955 yılına kadar Kıbrıs konusu ile ilgilenmemiş, hatta 1 Nisan 1954’de Türk Dış İleri Bakanı verdiği bir demeçte, “İngiltere’ye ait olan Kıbrıs’ın statüsünde bir değişiklik e razı olmadıklarımızı, bu sebeple Türkiye’nin Kıbrıs meselesi diye bir sorununun mevcut olmadığını” açıklamıştır.¹³⁵

Kıbrıs konusunda, Türk Dış İleri lerini bu tür bir yaklaşıma iten ya da daha çok olayları dışarıdan izleyerek pasif bir politika benimsemesinin sebepleri neler olabilirdi ?

Türkiye’nin böyle davranmasında, Kıbrıs konusunun Lozan’da hükme bağlanmamasının payı olmakla birlikte, Türkiye’nin İngiltere’nin içi lerine karşı bir konuma gelmek istememesinin de etkisi vardır. Türkiye’nin Kıbrıs’taki gelişmelerle ilgilenmeye başlaması, adadaki Kıbrıs Türklerinin de etkisiyle bu konunun 1948’lerden itibaren Türk kamuoyunda gündeme gelmesinden sonradır. 1949 ve 1950’de hükümet yetkilileri, basına, konuyu İngiltere’nin bir iç meselesi olarak gördükleri yolunda beyanatlar vermişlerdir. Örneğin, 17 Aralık 1949’da Dış İleri Bakanı Necmettin Sadak, İngiltere’nin adadan çekilme gibi bir durumunun olmadığını basına açıklarken; 23 Ocak 1950’deki bir başka beyanatında, Türkiye açısından “Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü, Kıbrıs bugün, İngiltere’nin hakimiyet ve idaresi altındadır.” sözlerini sarf etmiştir. Benzer şekilde, Demokrat Parti Hükümeti’nin ilk yıllarında da konuyla doğrudan ilgilenilmediği görülmüştür. Bu bağlamda, 1950’lerin ilk yarısında

¹³⁴ “Kıbrıs Tarihçe”
(Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa>, 22 Aralık 2013.

¹³⁵ “Kıbrıs Sorunu”
(Erişim) <http://www.baskent.edu.tr/~ekisikli/not2.html>, 22 Aralık 2013.

Türkiye'nin "Kıbrıs politikası", NATO perspektifinden ele alınarak, adadaki statüyü savunmak ve e er bu statüde bir de i iklik söz konusu olacaksa bunda Türkiye'nin de söz sahibi olması gerekti i söylemi üzerine oturmu tu. Toplumlararası çatı maların hızla artması ve buna ba lı olarak Türkiye-Yunanistan ili kilerinin gerginle mesinin NATO'nun güneydo u kanadında yarattı ı/yarataca ı çatlak kar ında ABD devreye girerek sorunun çözümü için a ırlı nı ortaya koymu tur. Bu ba lamda, ABD'nin "ba ımsız" bir Kıbrıs devletinin kurulması için Ankara ve Atina nezdinde ba lattı ı giri imler sonucu 1959 ubatında gerçekleştirilen Zürih Zirvesi ve Londra Konferansı sonucunda ba ımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması için gerekli olan hukuksal metinlerin imzalanmasıyla birlikte Kıbrıs Sorunu'nun ilk a masası sona ermi tir.¹³⁶

2.14.2.1. Zurich Antlaşması

ABD ve NATO'nun baskılarıyla, 5-11 ubat 1959 tarihinde Menderes, Karamanlis , Zorlu ve Averof, sviçre'nin Zürih kentinde bir araya gelmi lerdir. Konferansta Türkiye'nin Kıbrıs'da askeri bir üs edinmek istemesi, ortak bir komutanlık kurulması ve Ada'da bulundurulacak Türk askerlerinin sayısının büyük tutulması konularında ısrarlı olması, taraflar arasında kısa süreli ine bir anlaşmazlık çıkarsa da, Yunanistan'ın ortak komutanlı ı kabul etmesi, Türkiye'nin de üs talebinden vazgeçerek Ada'da bulundurulacak Türk askerlerinin sayısı konusunda geri adım atması üzerine anlaşmazlık giderilmi tir. Konferans sonunda üç antlaşma ve bir de centilmenlik antlaşması parafe edilmi tir.¹³⁷

Türkiye ve Yunanistan Ba bakanları tarafından 11 ubat 1959'da Zürih'de yayınlanan ortak bildiride varılan anlaşmaların mahiyeti açıklanmamı tır. Çünkü bu anlaşmaların ilgili üçüncü devlet, yani ngiltere tarafından da kabulü gerekiyordu.

¹³⁶ Bülent ener, "1963-1964 Kıbrıs Krizi:Türk Dı Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", Türk Dünyası Ara tırmaları, Sayı 205, A ustos 2013.
(Eri im) https://www.academia.edu/4514794/1963-1964_Kibris_Krizi_Turk_Dis_Politikasi_Tarihinde_Askeri_Siyasal_ve_Hukuksal_Boyutlariyla_Bir_Zorlayici_Diplomasi_Uygulaması, s.5, 22 Aralık 2013.

¹³⁷ Merih, **a.g.e.**, s.235-236

Yayınlanan ortak bir bildiri ile, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs uyu mazlı ı dolayısıyla bozulan münasebetlerin yeniden tesis edilece i belirtilmi ve alınan kararların her üç ülkenin ve Kıbrıs'ın lehine olaca ı belirtilmi tir.¹³⁸

11 ubat 1959'da, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, ngiltere ve Türkiye tarafından imzalanan Zürich Antla manın içeri i daha sonra ortaya çıkmı olup, bu kapsamda a a ıda belirtilen maddeler üzerinde anla maya varılmı tir.¹³⁹

MADDE 1.

Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi ba ımsızlı ını, toprak bütünlü ünü ve güvenli ini devam ettirmeyi ve anayasaya saygıyı güven altına almayı üstlenir. Kıbrıs Cumhuriyeti, ayrıca tümüyle veya bir bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir ekilde siyasi veya ekonomik bütünlü meye girmeyece ini taahhüt eder. Kıbrıs Cumhuriyeti, bu maksatla adanın gerek birle mesini, gerekse taksimini do uracak do rudan do ruya veya dolaylı olarak gerçekleştirilmeye yardımcı ve te vik edici tüm hareketleri yasaklar.

MADDE 2.

Yunanistan, ngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1'nci maddede belirtilen taahhütlerini kaydederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ba ımsızlı ını, ülke bütünlü ünü, güvenli ini ve anayasanın temel maddeleri ile olu an durumu (state of affairs) tanırlar ve garanti ederler. Yunanistan, ngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin di er herhangi bir devlet ile gerek birle mesini. gerekse Ada'nın taksimini do rudan do ruya, veya dolaylı olarak gerçekleştirilmeye yardımcı ve te vik edici bir amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi üstlenirler.

MADDE 3.

Bu Antla ma hükümlerinin herhangi birinin ihlali halinde Yunanistan, Türkiye ve ngiltere bu hükümlere saygıyı sa lamak için gerekli giri imlerin yapılması ve önlemlerin alınması maksadıyla aralarında danı malarda bulunmayı üstlenirler.

¹³⁸ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dı Politikası (1919-1995)**, 9. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.

¹³⁹ "Garanti Antla ması (Zürich,11 ubat 1959)"
(Eri im) http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlamasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa, 22 Aralık 2013.

Üç garantör devletten biri, birlikte veya birbirlerine damı arak hareket etmek olana ı bulunmadı ı taktirde, bu antla manın olu turdu u durumu (*state of affairs*) münhasıran yeniden olu turmak gayesi ile hareket etmek hakkını korumaktadırlar.

MADDE 4.

Bu antla ma imza edildi i gün yürürlü e girecektir. Yüksek Akit Taraflar, Birle mi Milletler artının (charter) 102’nci maddesi hükümlerine uygun olarak bu antla mayı Birle mi Milletler Genel Sekreterli ine en kısa sürede kaydettirmeyi üstlenirler.

2.14.2.2. Londra Antla ması

11 ubat 1959’da, Kıbrıs Sorunu’nun çözümüne ili kin olarak Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan “Zürih Antla maları” olarak anılan belgelerin geçerlilik kazanabilmesi için Kıbrıs’taki iki toplumun temsilcileri tarafından da imzalanması gerekti i için bu amaçla toplanan Londra Konferansı sonucunda, 19 ubat 1959’da ngiltere, Türkiye ve Yunanistan ba bakanları (Anthony Eden, Adnan Menderes, Konstantin Karamanlis) ile Kıbrıs Rum toplumu temsilcisi Archbishop Makarios ve Kıbrıs Türk toplumu temsilcisi Fazıl Küçük tarafından imzalanan “Londra Antla maları” u belgelerden olu maktaydı:¹⁴⁰

- 1) Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kurulu una li kin Temel Antla ma,
- 2) ngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan “Garanti Antla ması”,
- 3) Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan “ttifak Antla ması”,

¹⁴⁰ Bülent ener, “1963-1964 Kıbrıs Krizi:Türk Dı Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, Türk Dünyası Ara tırmaları, Sayı 205, A utos 2013.
(Eri im) https://www.academia.edu/4514794/1963-1964_Kibris_Krizi_Turk_Dis_Politikasi_Tarihinde_Askeri_Siyasal_ve_Hukuksal_Boyutlariyla_Bir_Zorlayici_Diplomasi_Uygulaması, s.6-7, 22 Aralık 2013.

4) İngiltere hükümetinin 17ubat 1959 tarihli bildirisi,

5) Türkiye ve Yunanistan dışişleri bakanlarının (F. Rüstü Zorlu ve T.Evangelos Averof) 17ubat 1959 tarihli bildiriyi kabul ettiklerine ilişkin bildirimleri,

6) Makarios'un ve Küçük'ün Londra'da imzalanan belgeleri kabul ettiklerine dair bildirimleri,

7) Kıbrıs Anayasası ve ilgili belgelerin yürürlüğe konması için alınacak geçici önlemlerle ilgili sözleşme. Bütün bu çerçevede dâhilinde, 16Austos 1960 tarihinde, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nda kabul edilen belgeler tüm taraflarca imzalanarak, bu esaslar çerçevesinde hazırlanan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'yla "bağımsız" ve "egemen" 10Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan edilmiştir.

Bu antlaşmaların Türkiye'nin 1963-1964 ve 1967 Kıbrıs krizlerinde takındığı tutumlar ve 1974'te gerçekleştirildiği Kıbrıs Barış Harekati'nin dayanakları açısından önemleri büyüktür.

Zürich ve Londra Antlaşmaları 4 Mart 1959 tarihinde TBMM tarafından onaylandı. Bilahare Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını 16Austos 1960'da ilan edilerek bağımsız, egemen ve üniter yapıdaki Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁴¹

2.14.2.3. Zürih-Londra Antlaşmalarının İtali ve Türk-ABD İlişkilerine Etkisi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra, Rum toplumunun Türk toplumu üzerinde oluşturduğu baskılar ve anayasal haklardan yararlanmama girişimleri, toplumlar arasında yeni gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. 1963 ve 1964 yıllarında ise, adadaki toplumlar arası çatışmalar hızlanmış ve giderek Türk azınlığın yok edilmesi çabalarına dönüşmüştür. Türk toplumuna yönelik saldırıların artması ve anayasal düzenin getirmesi oldu

¹⁴¹ Gönübol, a.g.e., s.107.

hakların uygulanmaması, Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. 1964 yılı, bu bağlamda hem Türk-Yunan ilişkilerinde getirdiği değişiklikler, hem de Türk dış politikasında yaratmış olduğu etkiler bakımından oldukça önemli bir yıl olmuştur.

Türk Dış İleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 9 Ocak 1963 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada, Türklerin yeni fiili durumları kabul etmeyeceğini ve Rum tarafına taviz verilmeyeceğini ifade etmiştir. 3 Nisan 1963'te yaptığı konuşmada ise, "...Kıbrıslı mesul Rum vahşiyetleri, imzaladıkları milletlerarası anlaşmaları ve Anayasayı çiğnemek hususunda kararlı iseler, Türkiye Cumhuriyeti de, anlaşmaların ve Anayasa'nın tamamıyla uygulanmasını sağlamak ve Türk haklarını mahfuz tutmak hususunda sarsılmaz bir suretle kararlı ve azimlidir..." demiştir.

Türk tarafının olanca saduysuna rağmen, Kıbrıs Türk toplumu üzerinde yoğunlaşan baskılar ve saldırılar, Türkiye'yi garantörlük sıfatını kullanarak Kıbrıs Türklerine yapılan saldırıları durdurmak için girişimlerde bulunmaya zorlamıştır. 1963 Aralığında, Kıbrıs Türk toplumuna yöneltilen saldırıların bir katliama dönüşmesi üzerine, Türkiye, caydırıcı askeri önlemler almak gereğini duymuş ve 25 Aralık 1963 tarihinde Lefkoşa üzerinde Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları uyarı uçuşu yapmıştır. 1964 yılı içerisinde, Garanti Antlaşmasını imzalayan devletler biraraya gelerek durumu görüşmüş, ancak, Londra'da yapılan görüşmelerden somut bir sonuç elde etmek mümkün olmamıştır. Bu arada, Rum yönetiminin Yunanistan'daki Papandreou hükümetinden destek alarak Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumları arasında denge ve statüyü kuran Zürih ve Londra Antlaşmalarını tanımama yaklaşımı sergilemesi ve ittifak Antlaşmasını feshetmesi, yeni bir gerginlik oluşturmuştur. Rum yönetiminin Yunanistan'ın desteğini sağlayarak adanın statüsünü değiştirmeye çalışması giderek Kıbrıs Rumlarının hızlı bir silahlanma içerisine girmelerine yol açmıştır. Bu durum adadaki Türk ve Rum toplumları arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açarken Türkiye ve Yunanistan arasında da sertliklere neden olmuştur.

Bu gerginliklerin artmasıyla birlikte Türkiye, 1964 yılı ortalarında adaya askeri müdahalede bulunma kararı almak zorunluluğunu duymuştur. Ancak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin Kıbrıs nedeniyle çıkabilecek bir savaş sonucunda

bozulabileceği ve bunun genelde Batı-NATO, özelde ABD çıkarları üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden çekinen ABD, Türkiye'nin bu kararını oldukça sert bir tepki göstererek engellemiştir. Tarihte ünlü "Johnson Mektubu" olarak tarihe geçen ünlü mektup 5 Haziran 1964'te Türkiye başbakanı Johnson'a sunulmuştur. Mektupta, Türkiye'nin adaya tek taraflı müdahalesinin Türk ve Yunan tarafları arasında savaşa yol açabileceği ve NATO üyesi olan bu iki ülkenin savaşın kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin müdahale kararı almadan önce müttefiklerine danışması gerektiği anımsatılmıştır. Ayrıca bu savaşın Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'ye müdahale ihtimalini doğuracağı ve NATO'nun böyle bir durumda Türkiye'yi savunma konusunda isteksiz olacağı ima edilmiştir. ABD'nin Türkiye'ye sağladığı askeri malzemenin bu müdahalede kullanılmasına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Mektubun ardından Türkiye müdahale kararından vazgeçmiştir.

ABD'nin, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engelleme girişi, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemekle kalmayıp, Türk-ABD ilişkilerinde oldukça önemli bir güvensizliğin ve hayal kırıklığının yaşanmasına ve Türk dış politikasında yön değiştirmesine de yol açmıştır. Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletlerinden umduğu yardım ve desteği görememesi, ülkede ABD aleyhinde gösterilere yol açmıştır. Bu durumda Türkiye, Sovyetler Birliği ile münasebetlerini normalleştirme zorunluluğuna duymuş ve Dışişleri Bakanı Erkin'in Ekim 1964'te Moskova'yı ziyareti ile bu gerçekleştirilmiştir. Bu suretle Kıbrıs uyuşmazlığı 1964 yılı sonunda Türk-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir nitelikte bürünmüştür.¹⁴²

ABD'nin Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemesinden sonra Türkiye ve Yunanistan arasında ikili ilişkilerde yeni bir yaklaşım havası belirmiştir ancak bu durum kısa sürmüştür ve 1967 yılı geldiğinde Kıbrıs'ta Türk toplumuna karşı yürütülen katliamlar ve baskılar yeniden başlamıştır. Kıbrıs Türk toplumuna yönelik kitlesel katliam türünden saldırılar karşısında Türkiye harekete geçerek Kıbrıs Rum yönetimi ve Yunanistan'a, Türk toplumuna yönelik saldırılar durdurulmadığı, adadaki gizlice yerleştirilmiş bulunan Yunan kuvvetleri geri çekilmediği takdirde, anlaşılmalardan doğan

¹⁴² Gönlübol, a.g.e., s.117.

haklarını kullanarak askeri müdahalede bulunacağını açıklamıştır. Yapılan arabulucu girişimler sonrasında, Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş yolu açabilecek bunalım hafifletilmiştir ve Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede bulunma hazırlıklarını durdurmuştur.

1968 yılından itibaren iki ülke arasında görüşmeler yeniden başlarken Kıbrıs'ta da 1974 yılına kadar devam edecek bir sessizlik dönemi başlamıştır. 1974 Haziran ayında ortaya çıkan yeni olaylarla, bir anda, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri yeniden savaş ortamına sürüklemiştir. 1974 Haziranında Yunanistan'daki askeri cuntanın desteği ile harekete geçen EOKA örgütü ve Kıbrıs Rum Ulusal Muhafız Gücü içerisindeki Yunan subayları, Makarios yönetimine karşı gerçekleştirilen bir darbe ile iktidara Nikos Sampson'u getirmişler ve Enosis'i gerçekleştirmek için gereken ilk adım atılmıştır.

Kıbrıs'ta, Yunanistan'ın desteği ile gerçekleştirilen bu darbe, Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve Türkiye, anlaşılmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirerek, adadaki Türk toplumunun saldırılardan korunması ve Enosis'in gerçekleştirilmesini önlemek için garantör devletlerle yapmış olduğu bir dizi görüşmeden sonra, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmak gerektiğini duymuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin adaya çıkarma yapıp, adanın yaklaşık % 30'luk bir bölümünü denetim altına alması Yunanistan'la doğrudan doğruya bir savaş olasılığını beraberinde getirmiştir.

1974 Kıbrıs bunalımı, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak birbirleriyle olan ilişkilerini etkilediği kadar, aynı zamanda, bu ülkelerin uluslararası ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Gerçekten de, Türkiye açısından Kıbrıs konusu, uluslararası ilişkilerinde de önemli gündem maddesi haline gelirken, sorunun görüşmelerle adil ve kalıcı bir sonuca bağlanamaması ve ABD ile olan ilişkilerinde Kıbrıs nedeniyle silah ambargosunun yaratmış olduğu olumsuzluklar, Türkiye'nin dış politikada hareket serbestisini kısıtlamıştır. Özellikle askeri ve ekonomik açıdan Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığını ve ABD yönetiminin Türkiye'ye uygulamaya başlamış olduğu ambargonun Kıbrıs artını başlatması, Türkiye'yi oldukça sıkıntıya sokmuştur.

Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması adada ya ayan iki toplumun birbirlerinden kesin olarak ayrılması ile sonuçlanmı ve Türk toplumu kendi ulusal yönetimini kurarak, Türkiye'nin etkin garantisi olmadan tekrar Kıbrıs Rum toplumu ile birarada ya ayamayacaklarını açıklamı lardır. 1974 sonrası Türk - Yunan ili kilerinde Kıbrıs sorununa ili kin olarak yapılan bütün görü meler sırasında Kıbrıs Türk toplumunun temel yakla mı iki toplumlu, iki kesimli, Türk ve Rum toplumunun e it haklara sahip oldukları ve Türkiye'nin etkin garantisinin bulundu u bir federasyonun kurulması yönünde olmu tur.

2.14.2.4. ABD'nin Türkiye'ye Uyguladı ı Kıbrıs Ambargosu

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye-ABD ili kilerinde Kıbrıs meselesi önemli rol oynamı tır. Bu dönemde Kıbrıs konusunda ABD'nin tavrını ortaya koyan Johnson Mektubu ve 1975-78 yılları arasındaki ambargo dönemi Türk – Amerikan ili kilerinde sarsıntılara yol açmı tır. Hatta denebilir ki, Türk Amerikan ili kilerinde meydana gelen ilk çatlaklar tarihe me hur “Johnson Mektubu” olarak geçen mektuptan sonra olu maya ba ladı. Gerek Türkiye'de, gerekse de Kıbrıs'taki Türklerde ilk defa bu tarihten itibaren “Anti Amerikan” hareketleri görülmeye ba landı. Ancak, Türkiye'nin kuzeyindeki SSCB tehdidinden dolayı, Türkiye ABD ile olan ili kilerini oldukça sıkı tutmaya çalı tı. Johnson Mektubu ile ba layan, Kıbrıs'ın, Türkiye – ABD ili kilerini belirlemedeki rolü, 1974'teki Kıbrıs Barı Harekatı, sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladı ı silah ambargosu ile devam etti.¹⁴³

Johnson Mektubu, ABD Ba kanı Lyndon B. Johnson tarafından, Türkiye Ba bakanı smet nönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla ve kaba bir üslupla yazılmı bir mektuptur.¹⁴⁴ Johnson Mektubu için

¹⁴³ “Türkiye - ABD li kilerinde KKTC'nin Rolü ve Annan Planı”, 21.06.2011
(Eri im) [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2231/turkiye_-_abd_iliskilerinde_kkctenin_rolu_ ve_annan_plani](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2231/turkiye_-_abd_iliskilerinde_kkctenin_rolu_ve_annan_plani), 03 Kasım 2013

¹⁴⁴ “Johnson Mektubu”
(Eri im) http://tr.wikipedia.org/wiki/Johnson_Mektubu, 08 Aralık 2013

Kıbrıs uzmanı sayılan ABD Dış İleri Bakan Yardımcısı George Ball, “Hayatımda bu kaddar gaddar bir diplomatik mesaj görmedim,” demiştir.¹⁴⁵

Bu sancılı süreci daha yakından incelersek, Türkiye Kıbrıs’a bir çıkarma hazırlığı içindedir. Smet Pa’nın kararlı ve Dış İleri’ne o sıradaki ABD elçisi Raymond Hare’in çağrılmasını ve kararın bildirilmesini söylüyor. Türk Dış İleri, ABD elçisiyle görüşüyor. Elçi “Bana lütfen üç saat izin verin, bu meseleyi düşünüyüm” diyor. ABD elçisi dediği saatte geliyor ve içinde “Bu çıkarmayı yapamazsınız” diyen bir mektup getiriyor. Gerekçeleri şu: Silahlarınızı bizden alıyorsunuz, siz bu silahlarla Kıbrıs’a çıkarma yaparsanız hemen müdahale ederiz. Johnson mektubu etrafında gelişen olayların en önemli tarafı halk deyimiyle, Türkiye’nin gözünü açmasıdır. Türkiye yalnızca Amerika’ya bağımlı bir dış politikaya yürütmesinin acısını hissetti. İkincisi Türkiye kendi silahlarını yapmadıkça her zaman bağımlı bir savunma sistemi içinde kalacağını anlamış oldu. Türkiye bir sömürge devleti gibi davranırsa bunun bedelinin büyük olacağını gördü.”¹⁴⁶ Uzun yıllar bütün dış politikasını Batı ittifakının çıkarları ile uyum içerisinde formüle etmeye çalışan Türkiye için oldukça hayal kırıklığı yaratan bir sonuçtu bu. Böylece Türkiye, doğrudan kendi ulusal çıkarına uygun bir dış politikaya davranışına yöneldiğinde, eğer SSCB ile bir çatışma içerisine girerse, ABD tarafından nasıl yalnız bırakılabileceğini farketmişti. Bu da Türkiye’nin gerek genel, gerekse ABD’ye yönelik dış politikasında önemli bazı değişimlerin habercisiydi.¹⁴⁷

Önümü bu mektup üzerine Johnson’a “NATO Antlaşması’nın temel ilkeleri üzerinde aramızda görüş ayrılıkları bulunduğunu anlamaktadır” yanıtını verdi. Johnson’un tarihi mektubunun ardından önümü’nün sarf ettiği “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır” eklemindeki demeci tarihe geçti. Ancak ABD’den gelen bu mektup üzerine Kıbrıs’a doğru yol almakta olan gemiler geri döndü.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Haluk Şahin, **Johnson Mektubu, Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, İstanbul, Kaya Matbacılık, Mart 2002, s.10.

¹⁴⁶ “Johnson Mektubu”, 01 Mayıs 1998, (Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-16683>, 08 Aralık 2013

¹⁴⁷ Sözmecüoğlu, Faruk: **ABD’nin Türkiye Politikası**, İstanbul, DER Yayınevi, Yayın No: 164, 1995, s.17.

¹⁴⁸ “Tarihi Krizler”, 03 Mart 2003, (Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=131249>, 08 Aralık 2013

Burada üzerinde önemle durulması gereken husus, Johnson Mektubu'nun o kadar sert olabilmesinin arkasında yatan gerçeklerin sorgulanması olmalıdır, zira böyle bir mektubun, Türkiye'nin hiç beklemediği bir tonda kaleme alınmasının nedenleri, o dönem, Türkiye-ABD ilişkilerinin hangi parametreler üzerine kurulu olduğunu göstermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Johnson Mektubu'nun o kadar sert olabilmesinin arkasında yatan temel gerçeklik, ABD'nin o dönem Türkiye'deki üslere olan ihtiyacının azalması nedeniyle, Türkiye'ye verdiği önemin azalmasıyla doğrudan ilgili olabileceğidir.

Zira, 1960'ların başlarında, nükleer silah teknolojisine ilişkin olarak gönderme araçlarında ortaya çıkan gelişmeler, özellikle de 1960 yılında her biri 16 *Polaris*' füzesi taşıyabilen stratejik denizaltıların ABD tarafından devreye sokulması, bu ülkenin SSCB'ye yönelik nükleer strateji açısından Türkiye'nin öneminde nispi bir azalmaya neden olmuştur. Gerçekten de, gerek ABD'nin, gerekse SSCB'nin sadece orta menzilli füzelere sahip oldukları 1957 öncesi dönemde, ABD'nin SSCB'yi vurabilmek açısından Türkiye'deki üslere olan ihtiyacı çok belirgindi. 1957-1960 yılları arasında her iki süper gücün de birbirlerini doğrudan vurabilecek uzun menzilli füzelere geliştirmeye çabalarına karşılık, Türkiye'deki üslerin SSCB topraklarına olan yakınlıkları dolayısıyla sahip oldukları önem sürmekteydi. Fakat, 1960 yılında, yerlerinin/konumlarının saptanabilmesindeki güçlük nedeniyle, vurulabilirlik oranları çok düşük olan *Polaris* füzelili nükleer denizaltıların ortaya çıkması bu durumu değiştirmiştir. Diğer bir nedenden dolayı, SSCB'nin uzun menzilli füzelere sahip olması nedeniyle, muhtemel bir nükleer çatışmada ABD toprakları da doğrudan hedef olabiliyordu. Bir başka deyişle, Türkiye-

---

* *Polaris* füzesi, ABD tarafından geliştirilen, iki kademeli, katı yakıtlı, yaklaşık 14 ton ağırlığında, nükleer başlıklı güdümlü füzedir. Sıvı roket yakıtlarının denizde taşınması ve depolanmasında güçlüklerle karşılaşılması üzerine 1957'de ABD Deniz Kuvvetleri katı yakıtlı füzelere geliştirme çalışmalarına girişti. İlk "Polaris" füzelere, 1961'de nükleer denizaltılara yerleştirilmeye başlandı. 1981'de önemini yitiren bu füzelerin uzunluğu 9,4 m, çapı 1,37 m, etkili vuruş menzili 4.625 km. ve hızı saatte yaklaşık 12.550 km'dir. Kaynak: <http://www.bilgimnette.com/polaris-fuzesi.html>, 26.12.2013.

Kıbrıs/Yunanistan çatı ması tırmanarak, ABD'yi de içerisine alan bir genel nükleer sava a dönü ebilirdi.¹⁴⁹

Pekçok kimse, Türk-ABD ili kilerinde, Johnson Mektubunun bir dönüm noktası oldu u görü ünü payla maktadır. Nasıl ki, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini, Türk-ABD ili kilerinde bir dönüm noktası olmu ise, 5 Haziran 1964 tarihli Johnson'un mektubu da, Truman Doktrini'nin açmı oldu u sa lam bir dönemi tersine çeviren bir dönüm noktası olmu tur.¹⁵⁰ kili ili kilerdeki bu so uma, Zürih ve Londra andla malarına göre Türkiye'nin garantör devlet olarak Kıbrıs'a yaptı ı askeri müdahale sonrası, ABD'nin Türkiye'ye uyguladı ı silah ambargosuyla doruk noktaya ula mı tır. ABD'nin silah ambargosuna yönelik temel gerekçesi ise daha çok, iki NATO üyesi ülkenin (Yunanistan ve Türkiye) olası çatı ması ihtimalini önlemek, zira böyle bir durumun SSCB politikalarına yarayaca ı eklinde idi.

Peki gerçekte ABD'nin Türkiye'nin uluslararası hukuk açısından haklı gerekçelerle Kıbrıs'a yönelik askeri hareketin ardından uygulamaya koydu u amborgonun ba ka nedenleri de olabilir mi ? Kanatimizce amborganın asıl sebebi olarak 1973'teki Arap-srail Sava ı sırasında, Türk hükmetinin hava sahasını ve ncirlik Hava Üssünü ABD uçaklarına açmamasını asıl neden olarak dü ünme yanlı bir de elendirme olmayacaktır.

1973'teki Arap- srail Sava mın ilk üç gününde ciddi bir üstünlük sa layan Birle ik Arap Güçleri'ne kar ı srail, hem askeri hem de politik bir hezimet ya ıyordu. srail'e açıktan destek vermenin Ortado u'daki Arap- srail çatı masının Sovyet-ABD çatı masına dönü mesinden endi e eden ABD Ba kanı Richard Nixon, "Yeterli malzemeleri var. Daha önce de ba ardılar." diyerek srail'in acil yardım talebini bekletiyordu. Ulusal Güvenlik Konseyi Danı manı ve Dı i leri Bakanı Henry Kissinger vasıtası ile gelen yardım taleplerini savsaklayan Nixon'a, ABD Savunma Bakanlı ı da destek veriyordu. Bakanlık, srail'e açıktan yardım edilmesine iddetle kar ı çıkıyordu.

¹⁴⁹ Sözmezo lu, Faruk: **ABD'nin Türkiye Politikası**, stanbul, DER Yayınevi, Yayın No: 164, 1995, s.29-30.

¹⁵⁰ ahin, **a.g.e.**, s.11

Fakat, 8 Ekim'de kötü giden çarpı malarda a ır zayıat veren srail ordusunun ABD'den acil yardım talebinde bulunması üzerine Washington hareketlendi. Sovyetler'in bölgeye takviye güç sevkine ba layaca ına ili kin haberler üzerine Beyaz Saray, 9 Ekim'den itibaren srail'e askeri malzeme gönderilmesine izin verdi. Ayrıca, General K. Carlton'ın denetiminde bir hava köprüsü olu turulması için harekete geçildi. Dı i leri ve Savunma Bakanlıkları arasında kurulan koordinasyon merkezi Avrupa'da bulunan NATO imkanları kullanılarak srail'e yardım edilmesi görü ünü benimsedi. Fakat evdeki hesap çar ıya uymadı ve NATO üyesi Avrupa ülkeleri, ABD Hava Kuvvetleri'nin kendi ülkelerindeki üsleri kullanarak srail'e yardım etmesine izin vermedi.¹⁵¹

Türkiye'nin ncirlik Üssü'nü kullandırmaya yana maması üzerine ABD yönetimi bunu not etti. O dönemde genç bir dı i leri görevlisi olan Tuncer Topur geli meleri öyle anlatıyor: "ABD, Türkiye üzerinden srail'e silah götürmek istedi. Ancak, Türkiye 'geçiremezsin' dedi. Bir Arap- srail sava ı ya anyordu ve Türkiye, Avrupa ülkelerinin hiçbirinin yana madı ı bu teklifi kabul etmedi. Fakat, Sovyetler Birli i Türkiye'ye nota vererek Türk hava sahasını kullanarak Mısır'a malzeme ula tıraca ını açıkladı. Sava ın kaderini de i tirecek bir olaydı bu..." Sava ın kızı tı ı 9 Ekim 1973 tarihinde SSCB yönetimi sava ta a ır zayıat veren Mısır ve Suriye ordularına yardım etmek için Türk hava sahasını kullanmak için bir nota verdi. SSCB, Türk hava sahasını kullanarak 10 gün içinde 935 uçu la yakla ık 15 bin ton askeri malzemeyi bölgeye ula tırdı. Sovyetlerin NATO ülkesi Türkiye üzerinden Mısır'a askeri yardımda bulunması Washington'da tam bir ok etkisi yaptı. ABD'ye kapılarını açan tek ülke Portekiz'di. Azor adalarındaki Lajes Hava Üssü'nü ABD Hava Kuvvetlerinin kullanımına açtı. 13 Ekim'den itibaren Azor adalarından Tel Aviv'in do usundaki Lod uluslararası havaalanına uzanan bir hava köprüsü kuruldu. Bir haftada srail'e ula an ABD askeri yardımının miktarı 2,2 milyar dolara ula tı. Bu güzergahın korunması Akdeniz'de görev yapan Amerikan Altıncı Filosuna verildi. Dört hafta süren askeri yardım operasyonunda, ABD Hava Kuvvetleri en büyük nakliye uçakları olan C-5 ve C-141'lerle 815 uçu gerçekle tirdi ve 22 bin 497 ton a ır silah ve cephane srail'e sevk

¹⁵¹ Ufuk anlı, "74 Ambargosu ABD'nin De il srail'in Eseri" 28 ubat 2005, (Eri im) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-14466-34-74-ambargosu-abdnin-degil-israilin-eseri.html>, 20 Nisan 2013

edildi. "Nikel Çimen" olarak tanımlanan bu operasyonda tanklar, uçaksavarlar, anti-tank silahları hatta Fantom sava uçakları gibi a ır teçhizat bile ta ındı. Tank ve anti-tank silahlarının temini sava ın ilk üç gününde 432 tank kaybeden srail Ordusu için hayati önem ta ıyordu ve sava ın ibresinin srail'in lehine dönmesine büyük katkı sa ladı. srail, 26 Ekim günü fiili olarak sona eren sava la birlikte derin bir nefes aldı. Araplar, geri aldıkları topraklardan püskürtülmü tü. Ancak, Arap ordularının birkaç gün süren ilerleyi i büyük bir ok meydana getirmi ti. Ayrıca, 2 bin 700 srail askeri hayatını kaybetmi ti. 3 milyonun biraz üzerinde nüfusa sahip bir ülke için bu çok büyük bir rakamdı. Bu kayıp, ülke nüfusuna oranlanırsa, 170 bin ABD askerinin ölmesine e de erdi. Sava bitmi ti, ancak görülecek ba ka hesaplar vardı.¹⁵²

Sava sırasında ABD ile ortak hareket etmeyen Türkiye'ye bir "iyilik" dü ünülmesi lazımdı. Nitekim, öyle de oldu. Eski dı i leri müste arı ve emekli büyükelçi Tuncer Topur, Türkiye'nin ABD yönetiminin Ortado u politikalarında kendisine biçilen rolü kabul etmedi i dönemlerde bir ekilde cezalandırıldı ını anlatıyor. Topur, burada tarihi bir açıklama yaparak 1974'teki ABD askeri ve ekonomik ambargosunun Kıbrıs yüzünden de il, Ortado u yüzünden meydana geldi ini ifade etmi tir. Di er bir deyi le 1973'te ABD'ye ncirlik Hava Üssünü kullandırmadı ı için Türkiye'ye ambargo uygulanmı tır. Bu dönemde Türkiye'ye yönelik tüm dı yardımların ve kredilerin önü kesilmi , öyle ki ithal etti i petrolün hatta elektri in parasını bile ödeyemez duruma dü mü tür.

Peki dört yıl süren ABD ambargosu nasıl bitti ?.

Bu dönemde ABD'nin Ortado u'daki saç aya ı ran oldu u için Türkiye rahatlıkla gözden çıkartılmı tır. ABD'nin Hind Okyanusu'ndaki Diego Garcia üssüne enerji ve para, Tahran'daki ah yönetiminden geliyordur. Afrika'daki CIA operasyonları da ah tarafından finanse edilir. Tuncer Topur'a göre, Ortado u'da Körfez'in bekçili ini ran yapıyordu. Bütün bu hizmetlerin dı ında 1973 petrol bunalımıyla elde etti i yüksek

¹⁵² Ufuk anlı, "74 Ambargosu ABD'nin De il srail'in Eseri" 28 ubat 2005, (Eri im) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-14466-34-74-ambargosu-abdnin-degil-israilin-eseri.html>, 20 Nisan 2013

geliri, Amerikan silah şirketlerinden yılda 4-5 milyar dolarlık alım yaparak bu ülkeye aktarıyordu. ABD bir bacağını İran'a, diğerini İsrail'e koymuş, bölgede hegemonya kurmayı başarmış, Türkiye'ye ihtiyacı yoktu tabii ki... Topur, "Ne zaman İran'ın aklı Rıza Pehlevi mat oldu, Amerikan stratejileri de yerle bir oldu. Ocak 1979'da İran ülkeyi bırakıp kaçınca Türkiye'nin yıllardır almak için çırpındığı IMF, Dünya Bankası ve Avrupa kaynaklı krediler sanki sihirli değnek gibi yağına yağladı. 24 Ocak 1980'de Türkiye'nin liberalizyonu için ABD ve uluslararası kurumlar kredi musluklarını bu gelişmeye başlı olarak açtı." diyor.¹⁵³

"Dipsiz Kuyu: Ortadoğu" kitabının yazarı deneyimli diplomat Tuncer Topur, Türkiye'de son günlerde tartışılan "ABD Türkiye'yi cezalandırıyor mu?" tartışmalarına da ilginç yorumlar getiriyor: "İsrail ile ABD 1986 senesine Stratejik Birlik Anlaşması imzaladı. 1989 yılında Soğuk Savaş sona erince iki ülke bunu revize ederek Stratejik Ortaklık düzeyine çıkardılar. Stratejik Ortaklık demek hedeflerde ve önceliklerde ortak olmak demektir. ABD strateji belirlerken Ortadoğu'daki menfaatlerine İsrail'i bekçi tutmuş ve ona yönelik saldırıları da kendisine yapılmış kabul etmiştir. Bugün de İsrail ve Amerika'yı tatıyacak yeni bir anlaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır. 1 Mart Tezkeresi ile Türkiye, ABD'nin kendisine biçmek istediği yeni rolü kabul etmemiştir. Bugün bu rolü Kürtler soyunmaktadır. İsrail'in ve enerjinin güvenliği için bir Kürt devletine ihtiyaç vardır. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanı çıkmış, ABD birkaç kabile için Türkiye'den vazgeçmez diyor. Fakat, unuttukları bir husus var. ABD Ortadoğu'ya petrol için değil, hayati çıkarlarını yeniden revize etmek için gelmiştir. Bunu da askeri, istihbari ve ekonomik güç kullanarak yapma arzusundadır. Buna meydan okuyabilecek potansiyeli taşıyan ülkelerin bir şekilde hizaya getirilmesi amaçlanmaktadır." Topur'un bu açıklamalarını değerlendiren kıdemli bir istihbarat yetkilisi ise daha çarpıcı bir noktaya dikkat çekiyor: "ABD ambargosunun başlatıldığı yılın sonunda dünyanın her yerindeki Türk diplomatlarına yönelik Ermeni terörü başlatıldı. Ortadoğu meselesinde önemli bir figüran olarak kullanılan Ermeni terörünün batılı gizli servisler tarafından kullandığı yıllardır bilinen bir gerçektir. Burada sorulması gereken esas nokta şudur: Türk

¹⁵³ Ufuk Anlı, "74 Ambargosu ABD'nin Değil İsrail'in Eseri" 28 Şubat 2005, (Erişim) <http://www.aksyon.com.tr/aksyon/haber-14466-34-74-ambargosu-abdnin-degil-israilin-eseri.html>, 20 Nisan 2013

diplomatlarının üzerine bu gözü dönmü katiller sürüsü neden 1975 yılından itibaren salınmı tır? Türk dış i leri personeli hangi hamlesi ile hedef haline gelmi tir?" Tekrar ba a dönecek olursak, 1973'teki Arap- srail Sava ı sırasında Türk hükmetinin hava sahasını ve Adana ncirlik Hava Üssünü ABD uçaklarına açmamasını not eden Va ington yönetimi, bunun acısını 1974'teki Kıbrıs Barı Harekatı'ndan sonra Türkiye'ye ambargo uygulayarak çıkarmı tır.¹⁵⁴

1974'teki Kıbrıs Barı Harekatı'ndan sonra uygulanan Kıbrıs amborgosunun Türkiye açısından bazı faydalarıda olmu tur. Üç yıl süren silah amborgosu, Türkiye'yi kendi savunma sanayini olu turma yolunda önemli adımlar atmaya yöneltmi tir. Ambargo, ayrıca Türk kamuoyunun gözünde ABD'nin ne ölçüde güvenilir bir müttefik oldu u yolundaki ku kuları da peki tirmi tir. Türkiye, ABD'nin verdi i silahları yalnızca NATO amaçları do rultusunda, yani SSCB ya da onun yakın bir müttefi inden gelen saldırılar kar ısında kullanabilecekti. Bu silahların, Kıbrıs'a yapılan müdahalede kullanılmasına ABD'nin tepki göstererek ambargo uygulamaya ba laması, bu silahların Türkiye'nin güvenlik gereksinimlerini kar ılamadıktan sonra ne i e yaradıkları sorusunu da gündeme getirmi tir.¹⁵⁵

2.15. U-2 Olayı ve Türkiye'ye Etkileri

U-2 Olayı, Amerika ile Sovyetler Birli i arasındaki silahlanma mücadelesinin ilginç örneklerinden birini te kil eder.

Sovyetler, 1957 Ekiminde ilk füzeyi ve bunun ta ıdı ı uyduyu uzaya fırlatmakla, stratejik bir üstünlük ele geçirmi oldu. Meselenin önemi, uyududan ziyade füzede idi. Çünkü füzeler uçaklardan daha uzun menzilli ve tesirli idi. Aynı zaman da uzaydan bir saldırı imkanı da sa lamakta idiler.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Ufuk anlı, "74 Ambargosu ABD'nin De il srail'in Eseri" 28 ubat 2005, (Eri im) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-14466-34-74-ambargosu-abdnin-degil-israilin-eseri.html>, 20 Nisan 2013

¹⁵⁵ İhan Uzgel, **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, 1.Baskı, Ankara, mge Kitapevi, Mayıs 2004, s.318-319.

¹⁵⁶ "U-2 Krizi"
(Eri im) http://tr.wikipedia.org/wiki/U-2_Krizi, 01 Ocak 2013

ABD, SSCB'nin bu uzun menzilli füzesi karşısında, Batı'nın beklenmedik bir şekilde füze saldırısına uyayabileceğini düşünerek, SSCB'yi uzaktan kontrol edebilecek U-2 (*Utility-2*) uçaklarını geliştirdi. Bu uçaklar, ABD'de yerleşik Lockheed Firması tarafından üretilmiş, uzun ve geniş kanatları ile bir planöre benzeyen tek kişilik, tek motorlu, yüksek irtifa keşif uçağı olarak 30.000 metreye kadar çıkmak suretiyle radarların ve jetlerin kontrolü dışında kaldıkları gibi, bu kadar yüksek irtifadan gayet net resimler çekebilen teçhizat ile donatılmışlardı. Uçağın bir başka özelliği de, yakıt ikmali yapmadan havada yedi buçuk saat kalabilmesi ve 3.000 mil mesafeye kadar uçabilmesi ve motoru bozulduğunda 300 mil süzülebilmesiydi. ABD bu uçakları İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'deki üslerinde bulundurmaktaydı. Amerikan savunma planlayıcıları tarafından, SSCB'ye yakınlığı yanında, "Batırılmaz Uçak Gemisi" olarak nitelendirilen Türkiye, gerek SSCB'ye karşı caydırıcı ve gerekse istihbarat toplama amacıyla en uygun coğrafyada bulunuyordu.¹⁵⁷

U-2 uçakları, ABD başkanının yetkisi altında gerçekleştirilir. Uçuşun hareket ve yönetimi ise, ABD Merkezi Haberalma Örgütü'nün (Central Intelligence Agency-CIA) sorumluluğundaydı. Dönemin CIA Başkanı, Savunma ve Dış İleri Bakanlarının onaylarını aldıktan sonra, Başkan Eisenhower'a bir dizi uçuş programı önermiş ve uçaklar 1956 yılında İngiltere, Almanya, Türkiye ve Japonya'dan bırakılmıştı.¹⁵⁸

Bu uçaklardan bir tanesi, 1 Mayıs 1960 günü, Adana'daki 2nci Hava Üssünden havalanıp, Pakistan'da Peşaver üzerinden Sovyet hava sahasına girdikten bir süre sonra, motorlarının arıza yapması dolayısıyla alçalmak zorunda kalınca, Sovyet radarlarına yakalandı ve karadan havaya atılan füzelerle düşürüldü. Pilot sağ olarak kurtulmuştu. Pilotun uçuş planı, SSCB toprakları üzerinden geçip Norveç'e kadar uzanmaktı. Bu suretle U-2 Hadisesi denen olay patlak vermiş olmaktadır.

¹⁵⁷ A.Öner Pehlivanolu, **Küba Krizi ve Nükleer Savaşta Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul, Kasta Yayınevi, Mayıs 2003, s.45.

¹⁵⁸ "U-2 Krizi"
(Erişim) http://tr.wikipedia.org/wiki/U-2_Krizi, 01 Ocak 2013

ABD Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA), 3 Mayıs 1960 günü yaptığı açıklamada kendilerine ait bir meteorolojik araştırma uçağının 1 Mayıs sabahı saat 09:00'da bulutlu hava üstünden havalandıktan sonra, Van Gölü üzerinde düşmüş olabileceğini bildirdi.

NASA, 5 Mayıs'ta yaptığı ikinci ve uzun bir açıklamada da, 3 Mayıs'ta söylediklerini tekrarladı gibi, U-2 uçağının teknik özellikleri hakkında bilgi vererek, bunun silahsız bir meteoroloji uçağı olduğunu söyledi.

Yine 5 Mayıs günü Sovyet lideri Kruçev, Yüksek Sovyet kürüsü önünde yaptığı konuşmada, bir ABD uçağının düşürüldüğünü söyleyip, daha fazla bilgi vermedi. Sovyetler Amerika'ya bir tuzak hazırlamışlardı.

Bu konuyla üzerine yine aynı gün, ABD Dış İleri Bakanlığı da bir bildiri yayınlayıp, Kruçev'in düşürüldüğünü söylediği uçağın, kaybolan meteoroloji uçağı olabileceğini belirtti.

Bunun üzerine Sovyet Hükümeti, 6 Mayıs'ta Amerika'ya bir nota verip, düşürülen uçağın pilotu Garry Power'ın ellerinde olduğunu ve aradıkları pilotun bu olup olmadığını sordu. Pilotun ele geçirilmesi uçağın ve misyonunun gerçek mahiyetini ortaya koyuyordu. Bu durum karşısında ABD Dış İleri Bakanlığı 7 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, gerçeği itiraf zorunda kalarak, U-2 uçağının istihbarat uçağı, yani casus uçağı olduğunu kabul etti. Sovyetler aynı gün bir bildiri ile U-2 uçağı ve pilotu hakkında geniş bilgiler vererek, Amerika'yı ağır bir şekilde itham ettiler. Çünkü 16 Mayıs için Paris'te bir zirve konferansı yapılması planlanmıştı ve hadise Doğu-Batı münasebetlerini yumuşatmak için öngörülen bu zirvenin arifesinde meydana geliyordu. Bu sebeple Kruçev, zirveye katılmadığı gibi, SSCB-ABD münasebetleri de iyice gerginleşti.

Diğer taraftan, Başkan Eisenhower da 11 Mayıs'ta yaptığı toplantıda, U-2 uçağının misyonu hakkında açıklamalarda bulunarak, güvenlik için istihbaratın zaruretini ve hayati önemini belirtti.

SSCB, ABD ile münasebetleri tekrar yumu atmak için dü ürülen U-2 pilotu Garry Power'ı 10 ubat 1962'de affedip serbest bıraktılar.

U-2 uça ının Adana'dan kalkmı olması, ister istemez, ABD'nin bu casusluk faaliyetlerine Türkiye'nin de destek vermi oldu u gibi bir durum ortaya çıkarıyordu. Bu sebepten SSCB Türkiye'yi de itham ettiler. 7 Mayıs'ta olay bütün çıplaklı ı ile ortaya çıkınca, Türk Dı i leri Bakanlı ı da 8 Mayıs 1960 da bir bildiri yayınlamak zorunda kaldı. Söz konusu bildiri:

“SSCB arazisi üzerine dü ürüldü ü bildirilen ABD uça ının Türkiye'den de geçti i yolunda bazı haberlerin çıkması üzerine, a a ıdaki açıklamanın yapılmasına lüzum görülmü tür.

Türkiye Hükümeti tarafından hiçbir ABD uça ına SSCB arazisi üzerinde istik afi ve di er herhangi bir maksatla uçu müsadesi verilmi de ildir. Böyle bir uça ın Türk hududunu aarak SSCB'ye geçmedi i malumdur. Esassen SSCB makamları da bunun hilafinde bir iddiada bulunmamı tır.

Denebilir ki, Türkiye kendi hava sahası dı ında ancak kendi uçaklarından mesul olabilir. Daha önce kendi üzerinden geçmi olsa bile, bu geçi ve tevakkuf Türkiye'yi hiç bir veçhile ilzam etmez”.¹⁵⁹

U-2 olayı, ABD ve SSCB arasındaki gerginli i tırmandırırken, Türkiye, ABD'nin kendi toprakları üzerindeki üsleri yine kendisini tehlikeye atacak ekilde kullanabilece ini tehlikesini de görmü oldu. Ancak o zaman ki mevcut konjaktör ile askeri ve ekonomik olarak ABD'ye ba ımlı olunması neticesinde bu konuda ABD ile yapılan temaslar da sonuçsuz kalmı tır.

---

¹⁵⁹ Armao lu, a.g.e., s.135.

U-2 olayı sonrası ABD-SSCB ili kileri gerginle irken, Küba-SSCB dostlu u giderek sıkıla ıyordu. Bu sıcak ili kilerin bir sonucu olarak 1962 sonbaharında Küba'ya Sovyet füzelerinin konu landırılmasına ba lanmı tır.

Bölgemizde cereyan eden U-2 olayına benzer bir olayda, 14 Ekim 1962 tarihinde, ABD Hava Kuvvetlerinden Binba ı Richard Heyser'in 60.000 feet irtifada uçurdu u U-2 (*Call Sign-Ça rı Adı: Dragon Lady-Türkçe: Ejderha Kadın*) uça ının, Havana yakınlarında SSCB'ye ait orta menzilli SS-4 balistik füze görüntüleri elde etmesiyle ba lamı tır. Elde edilen görüntüler, CIA tarafından analizi yapılmı ve Sovyetlerin Küba'ya nükleer silah yerle tirildi i tespit edilmi ti. Binba ı Rudolf Anderson, 15 Ekim 1962 tarihinde U-2 uça ı ile yaptı ı görev uçu unda ise, "Sagua la Grande" bölgesinde füzelerin konu landı ı bölgenin foto rafını çekmi ve 16 Ekim sabahı Ba kan John F.Kennedy'ye Küba'da füze üslerini belirleyen hava foto rafları gösterilmi tir.¹⁶⁰

Bilahare kara cumartesi olarak anılacak 27 Ekim 1962 sabahı, Binba ı Anderson, Orlando-Florida yakınlarında bulunan McCoy hava üssünden yeni görüntüler almak için U-2 uça ı ile havalandı. Binba ı Anderson, saat 09:15'de Küba sahillerinden içeri girerken, karadan havaya atılan SA-2 füze radarlarına yakalanmı ve saat 10:12 sularında ise U-2 uça ı dü ürülmü tür. Uça ın dü ürülmesinden sonra, olayların nükleer bir çatı ma ortamına do ru gitti ini gören SSCB lideri Kru çev, ABD ile yakınlama ve tansiyonu dü ürücü politikalar izleyerek, iki ülke yetkilileri krizin sonlandırılmasında mutabık kalmı lardır. Varılan anlama ile, ABD, Küba'yı i gal etmeyece ine dair garanti vererek kar ılı nda ise, SSCB Küba'ya yerle tirdikleri füzeleri sökmü lerdir.¹⁶¹

¹⁶⁰ Eric Hehs (Editor), "Cuban Missile Crisis", Code One, Valume 27, Number 3, 2012, Lockheed Martin Aeroutics Company, Forth Worth, TX.

¹⁶¹ Eric Hehs (Editor), "Cuban Missile Crisis", Code One, Valume 27, Number 3, 2012, Lockheed Martin Aeroutics Company, Forth Worth, TX.

III. BÖLÜM

1950-1960 DÖNEM TÜRK YE-SSCB L K LER VE ABD'N N TÜRK YE'YE BAKI I

3. 1950-1960 DÖNEM TÜRK YE-SSCB L K LER

SSCB, ABD gibi kinci Dünya Sava ı'ndan galip çıkmı tı ve sava meydanlarında kazandı ı büyük zaferin meyvelerini çe itli bölgelerde toplama çabasına giri mi tir. Türkiye'de bu bölgelerden birisidir. SSCB, Do u Avrupa'yı i gal ettikten sonra, bu ülkelerde buldu u az sayıdaki komünistleri olup bittiler ile ikdidara geçirerek bölgeleri kontrol altına almı tır. Türkiye'de ise durum oldukça farklıdır. Türkiye her eyden evvel Kızılordu'nun i gali altına dü memi tir. Türkiye'deki komünistler de iktidarı ele geçirecek güçte de ildirler. Bu durumda, SSCB'nin izleyebilece i taktik, mevcut Türkiye Hükümetini a ırı istekleri, askeri yı naklar ve propagandalar ile bunalıp Türkiye'yi tavizde bulunmaya zorlamaktır.¹⁶²

SSCB'nin, 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na 19 Mart 1945 tarihinde tek taraflı olarak son vermesi, SSCB'nin Türkiye üzerindeki politikalarını gerçekleştirilmeye yönelik ilk adım olarak de erlendirilebilir. Ya anan tüm bu geli meler, Türkiye'nin sava sonrası yalnızlık politikasından kurtularak, ABD'nin güvenlik emsiyesi altına girme gayretlerini hızlandırmı tır.

Bu süreçte ABD, SSCB'nin Do u Avrupa ülkeleri üzerindeki yayılmacı politikalarını zayıflatmak, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki baskıları önlemek, SSCB'nin Karadenizde konu lu sava gemilerinin sıcak denizlere açılmasını durdurmak ve petrol rezervleri yönünden zengin Ortado u co rafyasında söz sahibi olmaması için, Türkiye'nin de destek verdi i SSCB'yi çevreleme politikası hayata geçirmi tir.

¹⁶² A.Suat Bilge, **Türkiye-Sovyetler Birli i li kileri 1920-1964, Güç Kom uluk**, Ankara, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 316, Tarih Dizisi: 26, 1992, s.265.

SSCB'yi çevreleme politikasının ilk adımı olarak, 12 Mart 1947'de ilan edilen Truman Doktrini sayılabilir ve bunun devamında, 1948 Marshall Planı, 1949 NATO'nun kuruluşu, 1954 Balkan ittifakı, 1954 Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (*Southeast Asia Treaty Organization-SEATO*), 1955 Bağdat Paktı, 1957 Eisenhower Doktrini ve 1958 Çevresel Pakt ile söz konusu çevreleme politikası devam ettirilmiş ve güçlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı süresince ve savaş sonrasında Türkiye-SSCB ilişkilerine yön veren unsurları inceleyecek olursak;

3.1. İkinci Dünya Savaşı Süresince Türkiye-SSCB İlişkileri

Türkiye-SSCB ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı süresince oldukça sıkıntılı geçmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmayıp, tarafsız kalmayı başarabilmesine rağmen, SSCB savaş sırasında, Türkiye'nin Nazi Almanyasını gizliiden gizliye stratejik maddeler yönünden desteklediğini ve SSCB'ye karşı, Almanya lehine casusluk faaliyetlerinde bulunduğunu iddia etmesi, Türkiye-SSCB ilişkilerini oldukça germiştir. Moskova'nın bu düncesini, iki ülke arasında 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanmış bulunan, Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı tek taraflı olarak fesih etmesi ve bunu 1945 tarihli bir nota ile Türk tarafına bildirmişti. Bu bildiri nedeniyle, iki ülke ilişkileri oldukça gerilmiştir.¹⁶³

SSCB'nin Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı tek taraflı olarak fesih etmesinin diğer bir anlamı, Kızıldünya'nın iğali altına düşen Türkiye'yi tavizde bulunmaya zorlamaktır.¹⁶⁴

17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshi ile bir bakıma saldırmama sözü de ortadan kalmış oluyordu. Söz konusu antlaşmanın başlıca iki önemli maddesi vardı. Birinci madde de, taraflardan birisi saldırıya uğrar ise, diğerinin tarafsız kalacağı belirtilmiştir. İkinci madde de, tarafların

¹⁶³ Lenore G. Martin; Dimitris Keridis (Editors), **The Future of Turkish Foreign Policy**, (BCSIA Studies in International Security), The MIT Press, The Belfer Center for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, Massachusetts-USA 2004, s.25.

¹⁶⁴ Bilge, **a.g.e.**, s.266.

birbirlerine saldırıda bulunmayacakları ve birbirleri aleyhine anlaşma ve ittifaklara girmeyecekleri öngörülmüştür.¹⁶⁵

Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın iptal edilmesi, arkasından Türkiye'nin bağımsızlığına tehdit olacaktır ve asla kabul edilemeyecek olan Boğazlar ve bazı Doğu illerine yönelik talepler takip etmiştir. Özellikle SSCB'nin Türk Boğazlarına yönelik talepleri, Türkiye-SSCB ilişkilerinde yeni bir dönem başlatırken, ABD'nin de bu talepler karşısında, kendi çıkarlarına paralel bir şekilde Türkiye'nin yanında yer aldığı görülecektir.

3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-SSCB İlişkileri

17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın iptali, Türkiye açısından, Türkiye-SSCB ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılarken, Sovyetler Birliği açısından ise, içinde Türkiye'nin de dahil olduğu Batı'nın kendisini çevreleme politikasını kırmak için, Türkiye'den bazı talepleri de olmuştur. Bu talepler özellikle İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının mütekerken korunması ile Kars ve Ardahan illerinin tekrar Gürcistan'a iade edilmesine yönelik taleplerdir.¹⁶⁶ Kafkasya ve Doğu Anadolu'nun güvenli ve ticareti açısından önemli topraklar olan Kars ve Ardahan üzerinde SSCB'nin özel bir ilgisi olmakla birlikte özellikle Türkiye'den İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yönelik taleplerinin, Akdeniz'in sahip olduğu stratejik konumu ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Çarlık Rusyasından itibaren, SSCB'nin gelecek algısında yer alan sıcak denizlerden Akdeniz'e açılmasının önünde önemli bir engeli, Karadeniz, Boğazlar ve Balkanlardaki varlığı ile Türkler olacaktır. Soğuk Savaş döneminde, ABD ile SSCB rekabetinin Akdeniz havzasına da sıçradığı, SSCB'nin bu coğrafyada enerji, ticaret ve askeri alanlarda bölge ülkeleriyle temaslar kurup, sosyalist ideolojinin yayılması için yoğun çalışmalarda bulunduğu görülmektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Bilge, a.g.e., s.266-267

¹⁶⁶ Martin; Keridis (Editors), a.g.e.,s.25.

¹⁶⁷ Mustafa Öztürk, "Çarlık'tan Federasyon'a Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirmesi", Ortadoğu Analiz, Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 5, Sayı 60, Aralık 2013, s.53-55.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, SSCB'nin İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Kars ve Ardahan illerine yönelik talepleri nedeniyle Türkiye, SSCB'ye karşı güvenlik sorunu ya amaya başlarken, aynı zamanda kendisini güvende hissedince, ABD'nin ve NATO'nun koruyucu emsisi altına girmek için yoğun gayretler içinde olacağı dönemde başlamış oluyordu.

3.3. SSCB'nin Boğazlara Yönelik Talepleri

SSCB, ABD'nin liderliğinde kendisini çevreleme politikasını zayıflatmak ve Karadeniz'e olası ABD savaş gemilerinin geçişini önlemek amacıyla, Boğazlar rejiminin aşağıda belirtilen esaslara göre yeniden karışıklı olarak Türkiye ile düzenlenmesini talep etmiştir.¹⁶⁸

(1) Boğazların müdafaası ve güvenliği Türkiye ve SSCB tarafından ortaklaşa sağlanmalıdır,

(2) Boğazlar ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır,

(3) Boğazlar Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır,

(4) Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasaklanmalıdır,

(5) Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için kullanılan Boğazlara ilişkin rejimin tesisi, Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin yetkisi dâhilinde olmalıdır.

---

¹⁶⁸ Martin; Keridis (Editors), **a.g.e.**, s.25.

SSCB'nin bu talebi, ABD'nin deste ini alan Türkiye tarafından, Bo azların sadece Türkiye tarafından savunulup güvenli inin de sadece Türkiye tarafından sa lanması gerekti ini belirtilen notalarla reddedilmi tir.

3.4. SSCB'nin Do u llerine Yönelik Talepleri

SSCB, Osmanlı mparatorlu u zamanında 1918 yılında Türk topraklarına katılan Kars ve Ardahan illerininin tekrar Gürcistan'a verilmesi gerekti ine yönelik talepleri olmu tur. Bu konuda SSCB ve özellikle Gürcistan medyası yo un bir Türkiye kar ıtlı ı propaganda faaliyetleri yürütmü ve bu durum Ankara'da ciddi bir tehdit algısına dönü mü tür. Fakat gerçekte, Moskava'nın Türkiye'den Kars ve Ardahan illerininin tekrar Gürcistan'a verilmesine yönelik Türkiye'den hiçbir resmi ba vurusu olmamı tir.¹⁶⁹ Fakat bununla birlikte, her ne kadar resmi olarak böyle bir talebin ifade edilmemi olmasına ra men, Stalin yönetiminin, Kars ve Ardahan illerine yönelik dü ünçe ve hedeflerini ortaya koyan bir haber, "www.cnn.com" adresinde 1 Aralık 2007 tarihinde özetle u ekilde yer almı tir;¹⁷⁰

ABD, ngiltere ve SSCB arasında 16-26 Aralık 1945'te Moskova'da düzenlenen dı i leri bakanları konferansının tutanakları, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik toprak ve üs taleplerinin en yetkili a ızdan, bizzat Stalin tarafından dile getirildi ini belgeliyor. Söz konusu konferansın tutanaklarını içeren 1945 tarihli belgeler, ABD Dı i leri Bakanlı ı'nın belgelerinin tasnif edildi i, "*Foreign Relations Of The United States: Diplomatic Papers*" adlı yayın içerisinde kamuoyuna açılmı tir.

Belgeler ayrıca, Stalin'in dünyanın çe itli ülkelerinden Ermenileri SSCB'ye getirtti ini ve onları, i gal etmek istedi i Do u Anadolu'ya yerle tirmeyi amaçladı ını, Do u Anadolu'yu i galine haklı zemin olu turma çabası içerisinde SSCB'ye getirtti i Ermenileri kullanmaya çalı tı ını gösteriyor. Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve üs iddialarının varlı ı bugüne kadar biliniyordu ancak Türkiye'ye verilen notalarda

¹⁶⁹ Martin, Keridis (Editors), **a.g.e.**, s.25

¹⁷⁰ "Stalin'in Türkiye'den toprak talebi belgelendi", 1 Aralık 2007.
<http://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/01/stalinin.turkiyeden.toprak.talebi.belgelendi/408405.0/index.html>, 29 Aralık 2013.

diplomatik ve belirsiz bir üslup kullanıldı ı, talepler ayrıca bir propaganda sava ı biçiminde Sovyet gazetelerince veya Sovyet akademisyenlerince dile getirildi i için, tartı maya çok açıktı.

Batı'nın (ABD ve ngiltere) açıkça Türkiye'nin yanında yer almasının da yardımıyla planı ba arısızlı a u rayan Stalin'in ölümünden sonra Sovyet hükümeti, 30 Mayıs 1953'te Ankara'ya yeni bir nota vererek, "Sovyetler Birli i'nin Türkiye'ye kar ı hiçbir toprak iddiasında olmadı ını beyan ederiz" demi ve Stalin'in net biçimde dile getirdi i iddialarından geri adım atmı tı. Bilindi i gibi, 1870'ten itibaren Çarlık Rusyası'nın denetimine giren Kars ve Ardahan, Kurtulu Sava ı sonrası Atatürk ve Lenin yönetimlerinin mutabakatı sonucu 1921 Kars ve Moskova antla malarıyla geri alınmı tı. Stalin dönemindeki Sovyet yönetimi ise "1921'de zayıftık, Türkiye bundan faydalandı, bu haksızlık giderilsin" iddiasını ortaya atmı tı. SSCB lideri Stalin, i gal etmeyi planladı ı Türk topraklarına yerle tirmek, i gale gerekçe olarak kullanmak için dünyanın çe itli ülkelerinden Ermenileri, kinci Dünya Sava ı'nın hemen sonrasındaki yıllarda, SSCB'ye getirtmi , getirilen bu Ermenilerin, ABD Dı i leri Bakanlığı belgelerine göre, "Stalin'in Türkiye'den toprak ilhak etmesinde gerekçe olarak kullanılmaları" planlanıyordu.

ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson, 19 Aralık 1945'te Washington'a gönderdi i bir mesajda, bu durum açıkça belirtiliyor. Büyükelçi, Ermenilerin SSCB'ye götürülmelerinin, "bunların ileride ilhak edilmesi planlanan Türk topraklarına yerle tirilmesi planının bir parçası oldu unu" belirtiyor. Büyükelçinin mesajına göre, yalnız ABD, Avrupa ve Orta Do u ülkelerinden de il, Türkiye'den de Ermenilerin SSCB'ye götürülmesine çalı ılıyor. Dünyanın çe itli ülkelerinden SSCB'ye getirilen Ermeniler, i gal planlarının suya dü mesinden sonra bu kez SSCB yönetimi tarafından sorun olarak görülmeye ba lanıyor. ABD'de yayımlanan "*Cold War International History Project Bulletin*" adlı dergide yer alan bir belgeye göre, getirilen Ermeniler Türkiye'ye yerle tirilemeyince, Moskova yönetimi tarafından, "Bunlar Batı ülkelerinden geldi, aralarında casus olabilir" gerekçesiyle Sibirya'ya sürülüyor.

3.5. Türkiye-SSCB İlişkileri ve ABD'nin Tutumu.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği anda SSCB, çok geniş bir hakimiyet sahasına kavuşmuş ve yeni güç olarak ortaya çıkmıştı. Güneyinden gelebilecek bir tehditten daima kuşku duyan SSCB, kendisini güçlü hissettiği her seferde yaptığı gibi Boğazları kendisine tehdit yöneltilemeyecek bir statüye sokmak için Türkiye üzerinde baskı uygulamaya başlamıştı. Özellikle, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı 19 Mart 1945 tarihinde tek taraflı olarak feshi kararı ve ardından gelen Boğazlarda üs ve toprak talepleri Ankara'da endişe yaratmıştı. Bu şartlar, Türkiye için kabul edilebilir nitelikte değildi. SSCB talepleri karşısında kendine güvenle direnmekte zorlanacağı için Türkiye güvenlik arayışını ABD'ye daha fazla yaklaştı. Ancak ABD'nin bu destek talebine ilk başta yaklaşımı sıcak değildi. ABD'nin bakış açısının değişmesi ve stratejik olarak Türkiye'ye önem atfetmesi hemen olmadı. ABD, SSCB'nin tavrı karşısında sert bir tepki göstermemekle birlikte, konuya tamamen ilgisiz de kalmadı. Türkiye-SSCB ilişkilerinde savaş sonrasında ortaya çıkan ve yukarıda değinilen SSCB'nin toprak talebi aslında, ne savaş sırasında ne de savaş sonrasında SSCB'nin sözlü veya yazılı olarak Türkiye'den resmi bir talebi değildi. Bu konu, Gürcistan Bilimler Akademisi'nden iki profesörün, Türkiye toprakları üzerindeki isteklerini dile getiren makalesi ile gündeme gelmiş, 14 Aralık 1945 tarihinde Komünist gazetesinde, 20 Aralık'ta Pravda ile Zvestiya gazetelerinde yayınlanan ve "Türkiye'den Mevzu isteklerimiz" başlıklı tartışılan makale şöyle sona eriyordu: "Gürcü halkı hiçbir zaman vazgeçemediği ve vazgeçemeyeceği topraklarını geri almak zorundadır. Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun, Trabzon bölgelerini içine almak üzere Doğu Lazistan'ı yani Gürcistan'dan koparılmış toprakların bir bölümünü kastediyoruz." Tüm bu söylemler, iddialar ve yorumlar Türk kamuoyunda bir "Sovyet/Rus korkusu" meydana getirmişti. 30 Mayıs 1953 tarihli notada Moskova, Boğazlar ve topraklar ile ilgili talepleri olmadığını Ankara'ya resmen bildirmişti fakat bu notadan sonra da SSCB'ye ilişkin asılsız ithamlar devam etmiştir.¹⁷¹

¹⁷¹ Selin M Bölme, **Soğuk Savaş Dönemi, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s.157.

Türkiye'nin SSCB baskısı altında kaldığı bu süreçlerde, ABD'nin stratejik önemini kavradığı Türkiye'ye beklediği desteği vermeyişinin arka planında neler olabilirdi ?

ABD'nin Türkiye'ye karşı bu tutumunda, SSCB'nin Türkiye'ye karşı bir kuvvet kullanma eilimi içinde olabileceğine inanmamaları önemli bir etkeni. Ayrıca bu dönemde bölge, ABD tarafından hala İngiltere'nin geleneksel hakimiyet alanı içinde görülüyordu. 1946 başlarına kadar ABD'nin SSCB ile bir uzlaşmaya varabileceği düüncesini de bu yaklaşımda etkili oldu. Ancak Aralık 1945'te düzenlenen Moskova Konferansı sonucunda ABD-SSCB uzlaşmasının olmayacağı kesinlik kazanması üzerine ABD bölgesel politikalarını ve stratejilerini yeniden gözden geçirmeye başladı. ABD'nin 1946 yılı başlarında değişen SSCB politikası, Türkiye'ye yönelik yaklaşımda değişimi de beraberinde getirdi. ABD'nin tutum değiştiğerek SSCB'ye karşı daha sert bir tavır takınmasında, bir uzlaşımın mümkün olmadığını görmesi kadar, Amerikan Dış İleri Bakanlığı'nca hazırlanan raporlar da etkili olmuştur. SSCB'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'yu içine alacak şekilde yayılmacı bir politika izledikleri görüşü, ABD'de başarı kazanmaya başlamış aynı zamanda bu gelişmeler Türkiye'nin stratejik önemini vurgulayan raporlara yansımıştır. SSCB baskısı karşısında Türkiye'nin yanında olduğu mesajını 16 ay önce Washington'da ölen Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesini 5 Nisan 1946'da Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye getirerek verdi. ABD'nin bu sembolik desteği Türkiye tarafından memnuniyetle karşılandı. Ancak Türkiye'nin beklentisi bunun çok ötesindeydi. 1946 sonunda yaşanan bir dizi gelişme, ABD'nin izlediği Sovyet talepleri karşısında Türkiye'nin direnişini cesaretlendiren ancak duruma müdahil olmaktan kaçınan politikasındaki değişimlerin başlangıcı oldu. 15 Ağustos 1946'da ABD Dış İleri ve ABD Deniz Kuvvetleri tarafından ortak hazırlanan raporda Başkan Truman'a sunulan memorandum da SSCB'nin asıl amacının Türkiye'nin kontrolünü ele geçirmek olduğu, Türk Boğazlarının SSCB kontrolüne geçmesi ve Çanakkale'de üs edinmesi durumunda SSCB'nin bunu Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'ya geçişte kullanabileceği aktarılıyordu. Ayrıca yapılan değerlendirmede SSCB'nin, Ege ve Akdeniz'de yeni üs arayışlarına girebileceğine de değinilmekteydi. Rapordaki tespitler ve varılan sonuç Başkan Truman'ı etkilemişti. Artık SSCB yayılmasına kayıtsız kalınmayacağı göstermek için yeni bir tavır benimsenmesi gerekiyordu. Türkiye'ye yönelik politika değişikliğinin ilk ciddi sonucu 19 Ağustos

1946 tarihinde Sovyet notasına verilen cevap ile kendini gösterdi. ABD, SSCB ile ters dü meyî göze alarak, kendileri ile aynı fikri payla madı mı, bo azlarda SSCB üleri kurulmasını ve bo azların ba ka hiçbir gücün katılımı olmaksızın Türkiye ile birlikte savunulması önerilerini kabul edemeyeceklerini söyledi. Ku kusuz ABD'nin bu tavrında Türkiye'nin stratejik konumunun önemli bir a ırlı ı vardı.¹⁷²

Dolayısıyla, ABD'nin bölgede çıkarları oranınca destekleyece i Türkiye'ye yönelik askeri ve ekonomik yardımlar konusunda bir dizi adımlar atmaya ba lamı ve bunun ilk adımı olarak da Truman Doktrini uygulamaya konulmu tur. ABD, Truman Doktrini ile Türkiye'yi kendisine ba ımlı kılarken, di er taraftan da Türkiye üzerinden SSCB'yi çevreleme politikasını uygulama imkanı bulmu oluyordu.

SSCB ise kendisine yönelik bu çevreleme politikasına kar ılık 14 Mayıs 1955'te Var ova Paktı'nı kurarak ABD-Batı Avrupa ittifakına kar ı "savunmacı politika" izledi. çte ciddi ekonomik ve toplumsal sorunlarla, dı ta ise ABD'nin kendisine yönelik uyguladı ı "çevreleme" ile kar ıla an SSCB, sava sonrasında a a ıda belirtilen sekiz temel politika benimsedi ve uyguladı;¹⁷³

- (1) Tarımsal üretimi artırıp kendini besleyebilen bir ülke haline gelmek,
- (2) A ır sanayisini yeniden kurup geli tirmek,
- (3) ABD liderli indeki kapitalist-emperyalist Batı ittifakına kar ı kendisini koruyabilmek için hızla silahlanmak ve askeri gücünü artırmak,
- (4) Kapitalist Batı Avrupa devletlerine kar ı sosyalist Do u Avrupa devletlerini askeri ve ekonomik yönden destekleyip güçlendirmek,
- (5) Dünya komünist hareketini kendi kontrolüne/denetimine sokmak,

¹⁷² Selin M Bölme, **ncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, leti im Yayınları, 1. Baskı, stanbul, 2012, s.158-160.

¹⁷³ Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dı Politikası'na Marksist Yakla ım" **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011, s.47.

(6) Yeni ba ımsızlı ını kazanan Asya ve Afrika ülkelerini ve devam etmekte olan ulusal ba ımsızlık mücadelelerini desteklemek,

(7) Ortado u'da geli mekte olan ABD ve Batı Avrupa kar ıtı Baas Hareketi'ni desteklemek,

(8) 1955'te ba layan Ba lantısızlar Hareketi ile iyi ili kiler kurmak.

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Türkiye-SSCB ili kileri yumu ama dönemine girmi tir. Eylül 1953'te Nikita Kru  ev'in SBKP Birinci Sekreteri ve ubat 1955'te Nikolay Bulganin'in SSCB Ba bakanı olmasıyla birlikte de-Stalinizasyon süreci hızlandı. Süreç, SBKP Kongresi (14-25 ubat 1956) ile doru a ula tı. Kongrede Stalin'in SSCB'de ve di er Avrupa'lı sosyalist ülkelerde uygulandı oldu u Stalinizasyon politikaları ele tirildi ve Stalinizm açıkça reddedildi. Ayrıca kongre, her ülkenin kendi olanakları ve özelliklerine göre kendi sosyalist politikalarını belirleme hakkına sahip oldu unu, sosyalizme giden tek bir yolun olmadı ını yani sosyalizme giden farklı yolların oldu unu açıkladı. Kongreden çıkan bir ba ka önemli karar Stalin'in "iki kamp" politikasının reddedilmesidir. "SSCB'nin yanında yer almayan herkes SSCB'ye kar ıdır" anlayı ına dayanan "iki kamp" politikası yerine, "barı içinde bir arada ya ama" politikası kabul edildi. Bu politikaya göre, kapitalist blok ile sosyalist blok yani kapitalizm ile sosyalizm sava madan barı içinde bir arada var olabilir ve yan yana ya ayabilir. Mutlaka bunlardan birisinin di erine galebe  alması gerekmez. SSCB bu isteklerini güce ba vurarak (zor yoluyla) elde etmeye kalkı madı. Zaten sava sırasında büyük kayıplara u ramı olan SSCB, ABD ve ngiltere tarafından kabul görmeyen bu isteklerini askeri güce ba vurarak elde edebilecek kadar g cl  de ildi.¹⁷⁴

Nitekim bunun farkında olan Stalin, 19 Aralık 1945'te ngiliz Ba bakanı Bevin'e ve 1947'de ABD'nin Moskova Büyükelçisi Smith'e "Türkiye'ye saldırmayacaklarına" dair garanti verdi. Ayrıca SSCB, ikinci notanın reddinden sonra bu konuyu bir daha gündeme getirmedi. Stalin'in ölümünden sonra ise yeni Kru  ev yönetimi, 30 Mayıs

¹⁷⁴ Sancaktar, **a.g.m.**, s.50.

1953 tarihli notayla Bo azlar ve topraklar ile ilgili talepleri olmadı nı resmen açıkladı. Türkiye 1948 Marshall Planı'na katıldı, 1950'de Kore Sava ı'na asker yolladı, 1952'de NATO'ya üye oldu, ABD'nin telkinleri do rultusunda 1954'te Balkan ttifakı'na ve 1955'te Ba dat Paktı'na girdi, ABD ile yapılan ikili anla malar ile kendi toprakları üzerinde ABD üslerinin açılmasına izin verdi, 1957 Eisenhower Doktrini'ni kabul etti, bu doktrin çerçevesinde Temmuz 1958'de Amerikan ve ngiliz askerlerinin Lübnan ve Ürdün'e çıkmasını destekledi, 1953 ran, 1957 Suriye ve 1958 Irak krizlerinde ABD-Batı Avrupa ittifakının politikalarına destek verdi, Filistin sorununda yine ABD-Batı Avrupa ittifakı ile birlikte hareket etti.¹⁷⁵

Tüm bunlara ilaveten, Türkiye ve ABD arasında -yukarıda da belirtildi i gibi- 15 Ekim 1959'da imzalanan bir anla ma ile Türkiye topraklarına gerekti inde SSCB'ye kar ı kullanılmak üzere 15 Jüpiter füzesi yerle tirildi. SSCB'nin, Türkiye'deki ABD üslerinden duydu u rahatsızlık U-2 Olayı'nda en üst düzeye çıktı. 1 Mayıs 1960'da Adana'daki ncirlik üssünden havalanan Amerikan U-2 casus uça ı Sovyet hava sahasında istihbarat çalı ması yaparken tespit edilip dü ürüldü. İlk ba ta, kendilerine ait bir meteorolojik ara tırma uça ınının 1 Mayıs günü ncirlik'ten havalandıktan sonra kayboldu unu, uça ın dü mü olabilece ini bildiren ABD, U-2 pilotu Gary Powers'ın sa ele geçirildi ini ö renince, uça ın istihbarat amaçlı bir U-2 oldu unu itiraf etmek zorunda kaldı. Bu olay, Türkiye'deki askeri üslerin, ABD casus uçakları tarafından SSCB'ye kar ı kullanıldı nı göstermi oldu.¹⁷⁶

Türkiye'nin "çevreleme" politikasına destek vermesi, SSCB'nin aleyhine politikalar izlemesi ve Ortado u'daki geli melerde ABD'nin yanında yer alması kaçınılmaz olarak Türk-Sovyet ili kilerini olumsuz etkiledi. Türk dı politikası, Moskova tarafından "emperyalistlerin Ortado u ve Balkanlar'daki saldırgan ve yayılmacı emellerine alet olma" biçiminde algılandı ve bunun sona erdirilmesi istendi. Tüm bu olumsuzluklara ra men SSCB Stalin'in ölümünden sonra 1953'ten itibaren Türkiye ile ili kilerini geli tirmeye çalı tı. 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet notası bunun en güzel göstergesidir.

¹⁷⁵ Sancaktar, **a.g.m.**, s.50-52.

¹⁷⁶ Oran Baskın (Ed.), **Türk Dı Politikası, Kurtulu Sava ından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I: 1919-1980, stanbul, leti im Yayınları, 2001, s.516.

Notada Sovyet tarafı, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istediğini, Türkiye topraklarına ve bölgelerine yönelik herhangi bir talebinin olmadığını bildirdi. Moskova'nın Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmek için girişimleri ve bu yöndeki beyanları 1950'ler boyunca sürdü. Dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Birinci Sekreteri ve SSCB Başbakanı Georgi Malenkov, 8 Ağustos 1953'te Yüksek Sovyet'te yaptığı konuşmasında, bu notanın (30 Mayıs 1953 tarihli nota) iki ülke arasında iyi komünizm ilişkilerini geliştirme amacını taşıdığını açıkladı. Ardından 26 Nisan 1954'te Malenkov, "Türkiye'nin, ilişkileri geliştirmek için yeterince çaba göstermediğinden üzüntü duyduklarını" bildirdi. 12 Kasım 1954'te dönemin Savunma Bakanı Bulganin, Türkiye Büyükelçisi'ne, "SSCB'nin yakın geçmişte Türkiye ile ilişkilerinde bazı yanlışları yaptı, ama bu yanlışlara Stalin'in neden olduğunu ve bunların yinelenmeyeceğini" söyledi. Aralık 1955'te dönemin SBKP Birinci Sekreteri Kruşçev, "iki devlet arasında Atatürk döneminde iyi ilişkilerin var olduğunu ama Atatürk sonrasında ilişkilerin gerilediğini" belirtti. Bu gerilemede her iki tarafın yaptığı yanlışlıkların payı olduğunu vurgulayan Kruşçev, "ilişkileri iyileştirmek için kendilerinin gerekli adımları attıklarını, ama Türkiyeliler yöneticilerin benzer bir yaklaşım sergilemediklerini" söyledi.¹⁷⁷

SSCB'nin 1953 notası ve bundan sonraki Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabaları, ABD ve İngiltere tarafından "SSCB'nin oyunu" olarak nitelendirildi. Bu ikiliye göre SSCB'nin nihai amacı; "bir takım iyi niyetli barışçıların demeçleri ve notaları aracılığıyla" Türkiye'yi NATO'dan ve "hür demokratik dünya"dan koparmak idi. Dolayısıyla, ABD-İngiltere ittifakına göre, Türkiye bu oyuna gelmemeli ve "hür demokratik dünya" (yani ABD ve Batı Avrupa) ile ilişkilerini devam ettirmeliydi. Demokrat Parti iktidarı SSCB'nin 1953 notasına ve daha sonraki demeçlerine soğuk yaklaşırken, sağ çevreler "SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye'nin egemenliğine ve bağımsızlığına zarar vereceğini" ileri sürüyordu. SSCB yöneticileri Türkiye'ye ekonomik ve teknolojik yardım önerdiğinde, Parti vekilleri ve sağ çevreler bu teklife karşı çıktı. Onlara göre

---

¹⁷⁷ Sancaktar, a.g.m., s.50-54.

SSCB, ekonomik ve teknik yardımlar aracılığıyla Türkiye üzerinde siyasi ve ekonomik egemenlik kurmak istiyordu.¹⁷⁸

3.6. Kıbrıs Sorununda Türkiye-SSCB İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ada'da sürekli artan gerilim, 1950'li yıllardan itibaren Türk dış politikasının en önemli gündem maddesini oluşturacaktır. Kıbrıs'ta 1963 yılının aralık ayından bu yana meydana gelen olaylarda çok sayıda Türk'ün yaşamını yitirmesi ve Bakan Önerü'nün Batı ittifakından bir türlü beklendiği desten alamaması hayal kırıklığına yol açmıştır. Özellikle ABD'den gelen müdahaleyi engelleyici telkinler sonucunda Önerü, birdenbire tavrını değiştirmiş ve 15 Nisan 1964 günü Time Dergisi'ne verdiği mülakatta ABD'yi eleştirmiştir. Önerü, mülakatında Türkiye'nin dış politikasında değişimler olabileceği mesajı vermiştir. Bakan Önerü, "Türkiye'nin Kıbrıs'ı asla pazarlık konusu yapmayacağı" ifade ettiği konuşmasında "NATO'nun da ılmaması için sabır gösterdiklerini" de belirtmiş ve ünlü "Müttefiklerimiz bu ittifakı da itma gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni artlarla yeni bir dünya kurulur. Türkiye de bu yeni dünya içinde kendi yerini alır" sözünü söylemiştir. Önerü'nün Time'a verdiği mülakatta ABD'yi doğrudan hedef alan "ittifakın içinde mesuliyeti olan ABD'nin önderliğine inanıyordum, bunun cezasını çekiyorum" sözleri de önemlidir.¹⁷⁹

Askeri müdahalenin önüne geçebilmek için çabalayan ABD, bir uçak gemisi, bir kruvazör ve dört destroyerden oluşan 6. Filo'ya bağlı özel bir kuvveti Kıbrıs'a sekiz saat uzaklıkta yerleştirmiştir. Bu kuvvet Türkiye ile Kıbrıs arasında yerle ere Türkler'in askeri hareketine engel olmayı hedeflemiştir. ABD'nin Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkartmasını önlemek için attığı en sert adım 5 Haziran 1964 günü ABD Başkanı Johnson imzasıyla Bakan Önerü'ye gönderilen mektuptur. Başkan Johnson'un mektubu diplomatik üsluptan son derece uzaktı. Mektupta yer alan önemli bir husus, Türkiye'nin ABD tarafından verilen silahları Kıbrıs'ta kullanamayacağı yönündeki

¹⁷⁸ Sancaktar, **a.g.m.**, s.54

¹⁷⁹ "3.6. Kıbrıs Sorununda Türkiye-SSCB İlişkileri" bölümünün hazırlanmasında yararlanılan kaynak: Ahmet Gülen, "Önerü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 50, Yıl: 25, Güz 2012, s.389-428

vurgudur. smet nönü'nün 1947 yılında cumhurba kanı oldu u sırada yapılan anla ma çerçevesinde verilen silahların, nönü'nün ba bakan oldu u dönemde “ABD’den izin alınmadan kullanılamayaca mın” bildirilmesi ilginç bir rastlantıdır. Nitekim nönü, 1947’de onay verdi i yardım antla masındaki ba layıcı madde nedeniyle, 1964 yılında ABD silahlarını kullanamayaca mını “acı bir ekilde” ö renmi tir. Kıbrıs’ta Türkler’e yönelik iddet hareketleri 1964 yılı A ustos ayına gelindi i zaman bütün hızıyla devam ediyordu. Kıbrıs’ta bulunan BM Barı Gücü olayları önlemekte yetersiz kalınca 8 A ustos 1964 günü, Türk Hava Kuvvetlerine ait 30 jetin katılımıyla Rumlar tarafından kullanılan ikmal yollarına sınırlı bir hava saldırısı düzenlenmi tir.

Türk uçakları tarafından düzenlenen hava harekatı sırasında be Rum ilebi ve bir hücumbot batırılmı , Rum mevzilerine takviye götüren 70 kamyonet de tahrip edilmi tir. Açılan kar ı ate sonucunda Yüzba ı Cengiz Topel’in jeti isabet almı ancak uçaktan atlamayı ba aran Topel, Rumlar’ı eline dü mü ve çe itli i kencelerle ehit edilmi tir. 9 A ustos günü Rum saldırılarının devam etmesi üzerine Türk jetleri Kıbrıs semalarındaki uçu larını sürdürmü tür. Nitekim olayların ba ından itibaren Türkler’e yönelik saldırıların durdurulması için somut adım atmayan Batılı devletler, hava harekatı sonrasında harekete geçmi lerdir. ABD, öncelikle Türkiye’den müdahalenin durdurulmasını istemi ancak talebine olumlu yanıt alamamı tir. Böylece Türkiye, gerekti inde Kıbrıs Türkleri’ni korumak amacı ile güç kullanabilece ini de göstermi ve bunun sonucunda da Kıbrıs Türkleri yok edilmekten kurtarılmı tir.

Kıbrıs sorununa uluslararası platformlarda yapılan görü melerde bir çözüm bulunamaması ve ABD’den beklenen deste in alınamaması üzerine nönü Hükümeti’nin dı politikaya yeni bir yön vermeye, kinci Dünya Sava ı’ndan bu yana bozuk olan Türk-Sovyet ili kilerini düzeltmeye sevketmi tir. 11 Aralık tarihinde yapılacak BM toplantısı öncesinde Dı i leri Bakanlı ı’nın çalı maları sonucunda Türkiye’nin Kıbrıs Sorunu’nda yeni tezinin “Ba ımsız Kıbrıs” olaca ı ilan edilmi tir. Yeni Kıbrıs tezinin belli ba lı ilkeleri unlardır:

1. Türkiye Kıbrıs'ın bağımsızlığına inanmaktadır,
2. Ada'daki halkın tümüne tanınacak *self-determination* ilkesi Yunanlılar'ın ve Rumlar'ın tezi olan Enosis'e yol açacaktır. Bu durum BM'nin bağımsızlık ilkesi ile bağdaşmamaktadır,
3. *Self-determination* uygulanacaksa iki topluma ayrı ayrı uygulanmalıdır. Bu durumda sonuç "taksim" olacaktır. Türkiye, Enosis'e karşıdır, Yunanistan ise "taksim"den yana değildir,
4. Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve Ada'daki Türkler'in teminatı, 1959 Antlaşmaları ile garanti altına alınmıştır. Ancak Makarios antlaşmaları ihlal etmiş ve Kıbrıs'ta iç savaş anlamına gelen ve teminatlar ihlal edilmiştir,
5. Ada'nın bağımsızlığı için taraflar tekrar bir araya gelmeli ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına imkan veren bir antlaşmaya gitmelidirler,
6. Varılacak antlaşmada Türk topluluğuna bir takım azınlık hakları dahil, Ada'da iki toplumun bulunduğu gerçeğini hissettiren hükümler yer almalıdır,
7. Türk topluluğunun teminatı ve Ada'nın bağımsızlığı ancak kurulacak bir federasyon ile sağlanabilir. Federasyon topluluklarının koordineli birlik ve muhtariyet şeklinde Ada'da yer alması halinde devamlı teminat olabilecektir.

Bakanın önü, Kıbrıs Sorunu'nda Batı ittifakından beklediği desteği alamayınca Doğu'dan bir destek aramaya başlamıştır. Öncelikle Kıbrıs Sorunu'nda "taksim tezi"nden "federasyon tezine" geçen Türk Hükümeti, İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri ilişkilerin bozuk olduğu SSCB ile yakınlaşma politikası izlemiştir. SSCB'de Rumlar'ın tezini destekleyen Kruşçev'in yerine Brejnev'in göreve gelmesi de iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesinde büyük rol oynamıştır. Nitekim Bakanın önü,

ABD ve Batı'nın iste inin aksine, Türkiye'nin SSCB'ye dü man olmayacağını belirtmiş ve Dış İleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i Moskova'ya göndermiştir. 30 Ekim tarihinde bu ülkeye gelen Erkin, 25 yıl sonra SSCB topraklarına ayak basan ilk Dış İleri Bakanı olmuştur. İki ülke yetkililer arasında yürütülen müzakereler sonucunda 6 Kasım 1964 tarihinde yayınlanan ortak bildirin K Kıbrıs ile ilgili bölümünde şu ifadeler yer almıştır:

“ İki taraf Kıbrıs'ın ba ımsızlığına ve toprak bütünlü ğüne riayet esasını ve her iki cemaatin kanuni haklarına riayet ve Ada'da iki milli cemaatin varlığını tanıma esasını üzerine barış içinde ya amalarını sa layacak bir çözüm yolunun bulunmasına taraftar olduklarını ifade etmişlerdir.”

Müzakerelerin ardından yayınlanan ortak bildiri de yer alan ifadelerde, SSCB'nin Kıbrıs Sorunu'ndaki tavrı de ğerimini ortaya koymuştur. Kru çevre döneminde Enosis'e destek veren SSCB, bu bildiri ile Kıbrıs'ın toprak bütünlü ğü ve ba ımsızlığı ile her iki cemaatin hukuki haklarını tanıdığını göstermiştir. Dış İleri Bakanı Erkin, SSCB'ye yaptığı 1 gezinin “tatminkar” olduğunu bildirmiş ve bu ülkenin önceden Rum tezini desteklemesine rağmen artık görüşünün de ğerimini vurgulamıştır. Türk heyetinin Moskova gezisi Atina'da geni yankı uyandırmış ve Sovyet yetkililerin Enosis'i reddetmelerinin Başbakan Papandreu'ya “ciddi bir darbe” olduğunu yorumunu yapmışlardır. Ana muhalefet lideri Kanallepulos da iktidarı “Yunanistan'a çöküntüye götürmekle” suçlamıştır. Başbakan Smet Nönü, 1965 yılına girerken yaptığı açıklamada, olayların ba langıcında birkaç günde ezilmesi planlanan Türkler'in tarihte nadir görülen bir kahramanlıkla haklarını korumaya kararlı olduklarını söylemiş ve “...Türk Milleti, Kıbrıs davasında hükümetin politikasını desteklemiştir. Millettin barış içinde son imkana kadar sebat edeceği ve ancak son imkandan sonra her fedakarlığı yapacağı artık anlaşılmıştır ve bu bizim milli politikamızdır” sözleri ile hükümetin Kıbrıs konusundaki kararlılığını vurgulamıştır.

4 Ocak 1965 tarihinde SSCB Yüksek ırası Bakanı Podgorny, resmi bir ziyaret amacıyla Türkiye'ye gelmiştir. Erkin'in gezisinden sonra SSCB yetkililerin yaptığı 1 iade ziyareti, Ruslar'ın Kıbrıs Politikası'ndaki de ğerimin ikinci safhasını oluşturmaktadır. Ankara'da Nönü tarafından kabul edilen SSCB heyeti, Başbakan'ı SSCB'ye davet

etmi tir. SSCB heyetinin ba ında bulunan Podgorny, TBMM’de bir konu ma yapmı ve Kıbrıs konusu ile ilgili de açıklamalarda bulunmu tur. Podgorny, Meclis kürsüsünde Kıbrıs Cumhuriyeti’nin egemenlik ve toprak bütünlü üne saygı istediklerini vurgulamı tir. Ada’da her iki toplumun barı içinde ya aması için gereken önlemlerin alınması gerekti ine de inen Podgorny, ‘‘Kıbrıs’ta iki cemaatin de tanınarak meselenin barı içinde çözümlenmesinden yana olduklarını’’ söylemi tir. ki ülke arasındaki ili kilerin düzelmesi yolunda bir ba ka adım da Türk Hükümeti’nden gelmi ve Türkiye’nin NATO tarafından SSCB’ye kar ı olu turulan ‘‘çok taraflı askeri güç’’e katılmayaca ı açıklanmı tir. Kar ılıklı atılan bu adımların arkasından SSCB Dı i leri Bakanı Gromiko’nun zvestia Gazetesi’ne verdi i beyanat ile SSCB’nin Kıbrıs konusunda ‘‘federasyon’’ tezini destekledi i ilan edilmi tir. Bu demeçle SSCB’nin Kıbrıs siyasetinin de i ti i açık olarak ortaya konmu tur.

Türk Dı i leri, Gromiko’nun beyanatını öyle yorumlamı tir: ‘‘Bu demeçle SSCB açıkça Enosis kar ısında tavır almı tir. *Self-determination* hakkında söz edilmemi tir. Kıbrıs’ta sorunun çözümlü için tüm yabancı güçlerin çekilmesi gerekti i bildirilmi tir. Federasyon tezinin desteklenmesi ile Tarafsızlar’ın BM’de izleyece i politikalar hakkında tavsiyelerde bulunulmaktadır.’’ Ba bakan smet nönü de SSCB’nin ‘‘federasyon’’ tezini desteklemesini ‘‘Kıbrıs davasının halli yolunda en önemli adım olarak gördüklerini’’ belirtmi tir. Kıbrıs Sorunu’nda Batı ittifakı tarafından yalnız bırakılan Türkiye, kinci Dünya Sava ı yıllarından beri ili kilerinin bozuk oldu u ve ba langıçta Enosis’e destek veren SSCB ile ili kileri yeniden düzenlemi ve bu ülkeyi kendi yanına çekmeyi ba armı tir. Türkiye böylece SSCB aracılı ı ile ABD’ye ‘‘alternatifsiz olmadı ı’’ mesajı vermi oluyordu.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası siyasal sistem, büyük bir değişim ya da değişim, Avrupalı büyük güçler, uluslararası politika ve ekonomide bağımsız aktör olma pozisyonlarını yitirmiş, bunların yerini, nükleer güce sahip ABD ve SSCB almıştır.

ABD, 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (North Atlantic Treaty Organization-NATO), SSCB ise 1955'te Varşova Paktı'nı (Dostluk, Birlik ve Kardeşlikli Yardım Antlaşması) kurmuş, böylece ABD liderliindeki kapitalist blok ile SSCB liderliindeki sosyalist blok arasında siyasal, ekonomik ve askeri rekabete dayalı Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.

Uluslararası sistemdeki bu köklü değişikliklerin dış politikalarına yansırken, Türkiye'nin dış ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde etkili olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasına egemen olan ve ona istikamet veren esas unsur, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen bölümlerden yararlanan SSCB'nin, Türkiye üzerindeki istekleri olmuştur ve bu durum doğal olarak Türkiye için güvenlik endişesini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye, her ne kadar yürüttüğü akılcı ve dengeli politikalar ve yoğun siyasi baskılara rağmen, İkinci Dünya Savaşı sırasında kalmayı başarmışsa da, bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki göreceli ağırlığını ve gücünü yansıtan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitelerden yoksun olduğu için, ortaya çıkan Sovyet tehditlerine yalnız başına karşı koyamayacağına inancı olmuştur. Bu durum aynı zamanda, Türkiye'nin iki kutuplu soğuk savaş düzeninde tam bağımsız bir dış politika izlemesine de imkan vermiyordu.

ABD-SSCB gerginliğinin belirleyici ve hakim olduğu Soğuk Savaş döneminde, Türkiye-ABD ilişkilerini belirleyen asıl unsur, savaştan sonra giderek somutlaşan Sovyet tehdidi olmuştur. SSCB'nin Türkiye'den bölgelerinden üst talebiyle, Kars ve Ardahan illerinin kendisine bırakılmasını daha yüksek sesle dilendirmeye

ba laması Türkiye'yi, ABD'nin ba nını çekti i NATO ile bütünle tirerek Sovyet tehdidini bertaraf etmeye sevketti mi tir.

Ancak di er taraftan, Sovyet tehdidi kar ısında, Batı ittifakı içinde yer almak ve NATO'ya üyesi olabilmek için, ABD'ye olan deste ini her fırsatta gösterme gayreti içine giren Türkiye, aynı zamanda, So uk Sava süresince çift kutuplu sistemin getirdi i stratejik ve taktik parametrelere sıkı sıkıya ba lı kalması nedeniye, alternatif stratejilerin ve buna ba lı taktik manevra alanlarının geli tirilmesinde ba arısız olmu tur. So uk Sava döneminde Türkiye ABD ile pekçok ikili i birli i antla ması imzalamı ve yapılan bu antla maların pek ço unda, ulusal çıkarlarımıza zora sokacak ekilde, gere inden fazla ABD'nin etkisine girildi i de görülmü tür.

Amerika açısından ikili ili kilerde esas gaye, orta ve uzun vadede uzak Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan bir co rafyada, stratejik yerlerin ve petrol havzalarının kontrolünü elinde bulundurarak, tarihin büyük aktörlerinden biri olma fırsatının de erlendirilmesinden ba ka bir anlam ifade etmiyordu. Bunun do al sonucu olarak; Türkiye-ABD ili kilerinde oyun kurucu her zaman ABD olmu , Türkiye ise ço u olaylar kar ısında seyirci konumunda kalmı tır.

Türkiye, SSCB tehdidi kar ısında, NATO üyeli inin tek ba nına yeterli olamayaca ı endi esiyle, ABD'nin çıkarlarına hizmet edecek ekilde ve SSCB'nin tepkisine maruz kalacak ekilde Türk topraklarında (Adana, zmir, Sinop, Trabzon) hava üsleri, radar ve haberle me tesisleri kurmak için ABD'ye büyük kolaylıklar sunmu , bu durumu çok iyi de erlendiren ABD ise, olası bir SSCB çatı masında, Türkiye'yi bir lojistik üs olarak kullanma planlarını bir bir hayata geçirmi tir.

Di er taraftan, Türkiye'de konu lu üslerde görev yapan ABD'li personelin, Türk yargı sisteminin dı nda tutulması, Truman ve Marshall yardımları altında ABD'den alınan askeri ve ekonomik yardımlar, Türkiye'yi fazlasıyla ABD'ye ba ımlı hale getirmi , yine sözde bölgesel barı nın korunması için, ABD'nin önderli inde olu turulan paktlara büyük bir özveri ile dahil olmamız, Türk dı politikasının zaman zaman ABD'nin etkisinde kalarak ekillenmesine sebep olurken, sömürgecilik kar ısında

birçok ülkenin bağımsızlık kazandı ı bu yeni konjonktürde ise kendi etkinlik alanımızı oluşturma anlamında yitirmiş olduk.

ABD ile olan ilişkilerin geliştirilmesi adına her türlü özveriye gösteren Türkiye, ABD'nin çıkarları doğrultusunda zaman zaman Arap Dünyasını da karıştırmış, kimi zaman da Sovyetler Birliğini karıştırmıştır. Tüm bu süreçlerde Türkiye'nin, ABD'nin küresel ölçekte ulusal çıkarlarını sürdürebilmek için uygulamaya soktuğu SSCB'yi çevrelemek, sosyalizmin yayılmasını engellemek, Baas ve Bağımsızlık hareketlerini engellemek, uluslararası kapitalizmi genişletmek ve geliştirmek, Batı Avrupa ülkelerini güçlendirmek ve kendisine yeni pazarlar açmak gibi politikalarını gerçekleştirilmesinde büyük katkısı olmuştur.

Hatta Türk dış politikası, bazı olaylar karşısında “Batı’dan daha Batıcı”, “Amerika’dan daha Amerikancı” davranmıştır. Türkiye'nin 1950-1953 Kore Savaşı, 1957 Suriye krizi, 1958 Irak ve Lübnan müdahaleleri sırasında izlediği politikalar ve Türk heyetinin 1955'te toplanan Bandung Konferansı'nda, o dönem yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletlerini karıştırmaya çalışırken, ABD çıkarlarına uygun konuların bunların en açık örnekleridir.

Türkiye'nin aynı dönemde SSCB ile olan ilişkilerinde ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan “Sovyet tehdidi/tehlikesi”, diğer bir ifade ile SSCB'nin “toprak talebi” ve “Boş topraklara ilişkin istekleri” Türkiye'nin yönünü başlıca ABD'nin çektiği Batı'ya döndürmüştür. Gerçi Türkiye'nin Batı özlemi çok eskilere, Osmanlı'nın gerileme dönemlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısında gerilemesini engellemek amacıyla 18. yüzyılın sonlarında başlatılan ve II. Mahmut ile hızlanan Batılılaşma reformlarının bir sonucu olarak batının muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak arzusu sayılabilir. Bu muasır medeniyet (yani Batı), “gelişmiş kapitalizmdir”. Savaş sonrasında ise “muasır medeniyetin” (gelişmiş kapitalizmin) merkezi Avrupa'dan Amerika'ya kaymıştır. Savaş öncesinde Batı Avrupa'nın siyasal, ekonomik, hukuksal, kültürel ve askeri kurumlarını ithal eden Türkiye, savaş sonrasında ABD'yi örnek almaya başlamıştır. Örneğin Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapısı, ABD ordusunun modeli örnek alınarak yeniden yapılandırılmıştır.

Türkiye-SSCB ilişkilerinin de erlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir di er husus ise SSCB'nin, 1945'te İngiltere'ye ve 1947'de Amerika'ya, "Türkiye'ye herhangi bir eilde müdahale etmeyece ine" dair garanti vermesidir. Çünkü Stalin, güçlü ABD- İngiliz ittifakı ile herhangi bir çatı maya girmekten özenle kaçınıyordu. Ayrıca SSCB, sava sonrasında Bo azlara ilişkin isteklerini gerçekle tirmek veya Türkiye'den toprak almak için askeri operasyon gerçekle tirecek güce de sahip de ildi. Çünkü bu ülke, sava tan büyük bir yıkımla çıkmı tı ve ülke ekonomisi her ne kadar Avrupa'dan iyi olmasına ra men ikinci bir sava ı kaldırarak konumda de ildi.

SSCB'nin birincil amacı, sava ın yol açtı ı a ır yaralarını sarmak, toparlanmak, kalkınmak ve böylece Batılı güçlere kar ı kendisini koruyabilmek idi. Bu nedenle sava sonrasında 1960'lara kadar ki dönemde, SSCB'nin Türkiye'ye veya ba ka bir ülkeye yönelik askeri operasyon yapması mümkün de ildi.

Ayrıca SSCB yönetimi, Stalin öldükten (3 Mart 1953) sonra, 30 Mayıs 1953 tarihinde verdi i bir notayla, Bo azlar veya topraklar ile ilgili Türkiye'den herhangi bir talebinin olmadı nı resmen açıklamı ve Türkiye ile ilişkilerini her alanda geli tirmek istedi ini bildirmi tir. Bu notayı takiben SSCB, en üst yöneticileri aracılıyla (Malenkov, Bulganin, Kru çev) Türkiye ile ilişkilerini geli tirmek istedi ini defalarca açıkladı , ayrıca SSCB, 1950'ler boyunca Türkiye'ye ekonomik-teknik yardım ve i birli i önermi tir. Fakat bu öneriler, ABD'nin tepkisinden çekinildi i için kabul görmemi tir.

SSCB'yi çevreleme politikasının bir aracı olarak ABD tarafından 1947 yılında uygulamaya sokulan Truman Doktrini'ne Türkiye ve Batı Avrupalı devletler tam destek vermi , kendi iç sorunlarıyla bo u an SSCB ise, sava sonrasında "yayılmacı" de il "korunmacı" dı politikayı tercih etmek zorunda kalmı tır. Çevreleme politikası ba layınca büyük bir güvensizlik hisseden SSCB'nin en büyük korkusu, Batı tarafından ikinci defa (ilk defa kinci Dünya Sava ı sırasında Almanya tarafından i gale u ramı tı) i gale u rama ihtimali idi. Bu nedenle SSCB, içeride hızla silahlanmaya ba larken, dı arıda ise Baas Hareketi ve Ba lantısız devletler ile ilişkilerini geli tirmeye çalı mı tır. Ayrıca kapitalist Batı blo u ile gerginli i azaltmak amacıyla 1956 yılında

Sovyetler Birli i Komünist Partisi Kongresi'nde "barı içinde bir arada ya ama" ilkesi/politikası benimsendi. Yani SSCB'nin 1945-1960 yıllarındaki dı politikası genel olarak "saldırgan" de il "korunmacı" idi.

Sonuç olarak; 1950-1960 Döneminde Türkiye, sahip oldu u köklü ve zengin tarihi ile dünya siyasi haritası üzerinde kapladı ı co rafi ko ulların, kendisine sundu u avantajlardan yeteri kadar yararlanabilecek gerekli altyapı ve e itilmi insan kaynaklarından yoksun oldu u için, ayrıca So uk Sava süresince çift kutuplu sistemin getirdi i stratejik ve taktik parametrelere sıkı sıkıya ba lı kalınması, alternatif stratejilerin ve buna ba lı taktik manevra alanlarının geli tirilememesi nedeniyle, ne kendi ba ına ba ımsız bir dı politika izleyebilmi , ne de ABD ve Batı Blokuna kar ı tam ba ımsız bir politika geli tirebilmi tir. Bunun neticesi olarak, Türkiye-ABD ili kileri, tek taraflı ABD'ye ba ımlılık esasına göre geli me göstermi , ABD'nin sadık bir müttefiki olma yolunda, ABD'nin ulusal çıkarları istikametinde hazırlanmı pekçok ikili i birli i antla malarını çok fazla sorgulanmadan, ço u zaman da TBMM onayı olmadan yürürlü e koyarken, buna kar ılıklı hiç beklemedi i bir ekilde Johnson Mektubu krizi ve ardından Kıbrıslı Türklere yönelik soykırımı önlemek için yaptı ı Kıbrıs askeri müdahalesinin ardından, ABD'nin silah ambargosu ile kar ıla ması gibi hiç beklemedi i ve hak etmedi i yaptırımlarla kar ıla mı ve sonuçta ikili ili kilerde büyük kırılmaların ya anmasına sebep olmu tur.

ABD'nin Türkiye'ye yönelik bu yakla ımı, günümüz ifadesiyle stratejik ortaklı ın ruhuna da aykırıydı. Zira, stratejik ortaklık, birileri tarafından planlanan bir projeyi uygulamada, kayıtsız artsız onlara i tirak etmek de ildir. Aksine, söz konusu antla maların olu turulmasında ve her bir sürecinde, Türkiye'nin de karar verici olarak ve e it artlarda yer almasını gerektirmektedir. Ancak bunun o günün artlarında ve Türkiye'nin içinde bulundu u zorluklar nedeniyle yapılabilmesinin gerçekçi olmayaca ını söyleyenlerde muhakkak olacaktır. Unutulmaması gereken, Türkiye'nin faydası dü ünülerek ortaya atılmayan, bizim de içinde bulunmadı ımız ve kuralları bizim tarafımızdan olu turulmamı antla malarda, bizim çıkarlarımızın söz konusu olması asla dü ünülemez.

KAYNAKLAR

K TAPLAR

Amanov, Atık : **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Bilimevi Basın Yayın Ltd. ti., 2007.

Arı, Tayyar : **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, 4.Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayım Da ıtım, 1996.

Arı, Tayyar : **Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dı Politika**, 3.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, Ocak 2000.

Avar, Banu: **Hangi Dünya Düzeni**, 15. Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi, Kasım 2011.

Ataöv, Türkkaya: **Amerika, NATO ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul, leri Yayınları, Ekim 2006

Armao lu, Fahir: **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991

Ba cı, Hüseyin: **Demokrat Parti Dönemi Dı Politikası**, mge Kitapevi Yayınları; 18, 1.Baskı Kasım 1990

Bilge, A.Suat: **Türkiye-Sovyetler Birli i li kileri 1920-1964, Güç Kom uluk**, Ankara, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 316, Tarih Dizisi: 26, 1992.

Bölme, Selin M.: **ncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, leti im Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

Bostano lu, Burcu: **Türkiye-ABD li kilerinin Politikası**, 2.Baskı, Ankara mge Kitabevi, 2008.

Bölükba ı, Süha: **Türkiye ve Yakımdaki Ortado u**, Dı Politika Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampüsü-Ankara.

Bulut, Semih: **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD li kileri (1923-1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Ara tırma Merkezi, Ankara 2010.

Çakmak, Haydar : **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Platin Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Kasım 2004.

- Da 1, .D., Eralp, A.,Keyman, E.F.,Polat, N., Tanrısever, O.F.,Yalvaç, F. ve Yurdusev, A.N.: **Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 55. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2010.
- Ekincikli, Mustafa: **nönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, Berikan Yayınları, Birinci Baskı, Nisan 2007, Ankara.
- Gönlübol, Mehmet: **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, 9. Baskı, Ankara 1996.
- Hale, William: **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çev.Petek Demir, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Kenneth, W.Martin: **The Management of Security Assistance**, Wright Patterson Air Force Base, Ohio 45433-7641, 25.Baskı, January 2005.
- Koç, Rasim: **İdam Sehпасındaki Dış İleri Bakanı Fatih Rüşükoğlu Zorlu**, İstanbul, Ötüken Neşriyat A. Ş., Kasım 2010.
- Lefebvre, Maxime: **Amerikan Dış Politikası**, çev. Smail Yerguz, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Lesser, Ian O.; Fuller, Graham E.: **Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Çev.Meral Gönenç, Editör: Yağar Bülbül, 1.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, Temmuz 2000.
- Martin, G. Lenore ; Keridis, Dimitris (Editors): **The Future of Turkish Foreign Policy**, (BCSIA Studies in International Security), The MIT Press, The Belfer Center for Science and International Affairs, John F.Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, Massachusetts-USA 2004.
- Merih, Turgay: **Sovyet Savaşı ve Türkiye (1945-1960)**, 1. Baskı, Ankara, Epsilon Yayıncılık, 2006.
- Okay, Yeliz (Ed.): **Türk-Rus İlişkileri üzerine Makaleler**, Tarih ve Uygarlık Dizisi-4, 1.Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi, Kasım 2012, **Eminalp Malkoç**, "Sovyet Savaşı'nın Propaganda Boyutunu Alevlendiren Bir İttifacının Türk Basınındaki Yankısı: Cumhuriyet ve Milliyet Gazetelerinin Perspektifinden Sevketlanı Stalin'in SSCB'den Kaçması".
- Oran, Baskın (Ed.): **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I: 1919-1980, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Paker, Evren Balta: **Küresel Güvenlik Kompleksi, Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Pehlivanolu, A.Öner: **Küba Krizi ve Nükleer Savaşta Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul, Kasta Yayınevi, Mayıs 2003.

Sözmezoğlu, Faruk: **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, Ekim 2005.

Sözmezoğlu, Faruk: **ABD'nin Türkiye Politikası**, İstanbul, DER Yayınevi, Yayın No: 164, 1995.

Ahın, Haluk: **Johnson Mektubu, Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, İstanbul, Kaya Matbacılık, Mart 2002.

İmralı, N. Bilal : **Lozan Günlüğü, Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)**, 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi, Aralık 2012,

Türman, Sayim: **ABD, Orta Doğu ve Türkiye**, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, No. 1181, Temmuz 2007.

Uzgel, İhan: **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, 1.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Mayıs 2004.

SÜREL YAYINLAR

Ünalp, F.Rezzan: “Kore Savaşı ve Kore Cumhuriyeti Ziyaretinden Gözlemler”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askeri Tarih ve Strateji Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Sayı 415, Ocak 2013.

Hehs, Eric (Editor): “Cuban Missile Crisis”, **Code One**, Volume 27, Number 3, 2012, Lockheed Martin Aeronautics Company, Fort Worth, TX.

Öztürk, Mustafa: “Çarlık’tan Federasyon’a Rusya’nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirmesi”, **Orta Doğu Analiz**, Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 5, Sayı 60, Aralık 2013.

Sancaktar, Caner: “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası’na Marksist Yaklaşım” **Bilge Strateji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011

Gülen, Ahmet: “Gözü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)” Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 50, Yıl: 25, Güz 2012

.....: “**NATO**”, NATO Logistics Handbook, November 2012, NATO HQ, Brussels, Belgium.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Akba , Zafer: “ABD’nin Ortado u Politikalarının Sürdürülebilirli i ve Ortado u’da Güç Mücadelesi”, History Studies, ABD ve Büyük Ortado u li kileri Özel Sayısı, 2011, http://www.historystudies.net/Makaleler/1612299089_1-Zafer%20Akba%C5%9F.pdf.
- Dilek, Mehmet Sait: “ABD Ba kanı Dwight David Eisenhower’ın Aralık 1959’da Türkiye Ziyareti” Ankara Üniversitesi Türk nkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 46, Güz 2010, s. 295-332, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1564/16985.pdf>.
- Durmu , Remzi: “Geçmi ten Günümüze Türk - Amerikan li kileri”, Yayın Tarihi : 13.09.2011, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri_
- Küçükvatan, Mahir: “So uk Sava ın Türk Dı Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı”, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkelere/ai/uploaded_files/file/dergi_23_son/04_Mahir_Kucukvatan.pdf.
- Seydi, Süleyman: “Demokrat Parti’nin Dı Politikada Alternatif Aray ı (1957–1960)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14, <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/suleyman-seydi-27022013.pdf>.
- ener, Bülent: “1963-1964 Kıbrıs Krizi:Türk Dı Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, Türk Dünyası Ara tırmaları, Sayı 205, A utos 2013, https://www.academia.edu/4514794/1963-1964_Kibris_Krizi_Turk_Dis_Politikasi_Tarihinde_Askerî_Siyasal_ve_Hukuksal_Boyutlariyla_Bir_Zorlayici_Diplomasi_Uygulaması.
- Yakup Beri , Aslı Gürkan, “Türk- Amerikan li kilerine Bakı :Ana Temalar ve Güncel Geli meler”, TÜS AD ABD Temsilcili i De erlendirme Raporu-Temmuz 2002, (Eri im) <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/28398.pdf>.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-38005/lozan-baris-antlasmasi-24-temmuz-1923.html>
- <http://l-eser.org/index.php/arsiv-yazilar/1127-turk-amerikan-tarihi-iliskiler-sureci.html>
- <https://www.academia.edu>

<http://www.aksitarih.com/osmanli-amerika-iliskileri.html>

<http://www.ataturkinkilaplari.com/it/12/lozan-baris-antlasmasi-ve-onemi.html>

<http://www.baskent.edu.tr>

<http://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/01/stalinin.turkiyeden.toprak.talebi.belgelendi/408405.0/index.html>

<http://www.defensenews.com>

<http://www.dsca.osd.mil/samm/>

<http://www.duzceyerelhaber.com/Cemil-KOCAK/3387-Genelkurmay-zaten-Milli-Savunma-Bakanligina-baglanmisti-ustelik-daha-1949-yilinda>

<http://www.frmlord.net/tc-inkilap-tarihi-arsivi/8443-lozan-baris-antlasmasi-ve-onemi.html>

<http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>

<http://www.mfa.gov.tr>

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.historystudies.net>

<http://www.hurriyet.com.tr>

<http://politikadergisi.com/makale/lozan-mirasindan-geriye-kalanlar-ustune-bir-degerlendirme>

<https://www.tai.com.tr/tr>

<http://www.tasam.org>

<http://www.wikipedia.org>

<http://tayyarari.com/eser.html>